

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

„POTREBUJETE MAŤ STRECHU NAD HLAVOU“

VÝSKUMNÁ SPRÁVA K PROJEKTU

DOSTUPNÉHO BÝVANIA SO SOCIÁLNOU PODPOROU V BRATISLAVE

ZUZANA TURKOVIČ

DARINA KVÁLOVÁ

MARTINA MIČICOVÁ ĽUPTÁKOVÁ

Bratislava, 2026

POĎAKOVANIE

Na tomto mieste by sme chceli poďakovať všetkým účastníkom a účastníčkam projektu, ktorí/é s nami v priebehu dvoch rokov viedli rozhovory. Vďaka vašej otvorenosti a ochote podeliť sa s informáciami o vašej minulosti a súčasnej životnej situácii mohla vzniknúť táto záverečná správa.

Zároveň ďakujeme sociálnym pracovníčkam a pracovníkom občianskych združení Vagus, Proti prúdu, Odyseus, Návrat a Depaul Slovensko, ktoré/í nám rozhovory sprostredkovali.

V neposlednom rade ďakujeme všetkým zamestnancom a zamestnankyniam Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy, ktorí/é umožnili vznik tohto projektu. Dali ste šancu na nový život ľuďom, ktorí už ani nedúfali, že by niekedy našli miesto, ktoré by mohli nazývať svojím domovom.

Autorky

OBSAH

Úvod	4
1 Projekt dostupného bývania hlavného mesta SR Bratislavy.....	5
2 Metodika výskumu.....	9
3 Účastníci a účastníčky projektu	12
4 Zdravie.....	14
5 História bytovej núdze a podmienky bývania pred vstupom do projektu	17
6 Pridelenie bytov, nasťahovanie a spokojnosť s bývaním.....	21
7 Finančná situácia domácností.....	27
8 Sociálna podpora	31
9 Vzťahy s rodinou a priateľstvá	40
10 Susedské vzťahy.....	44
11 Priebeh bežného dňa a voľnočasové aktivity.....	48
12 Dôležité zmeny v životoch účastníkov a účastníčok projektu.....	50
13 Obavy zo straty bývania a predĺženie nájomných zmlúv	56
14 Vyhodnotenie úspešnosti projektu	60
15 Odporúčania z projektu.....	62
Záver	74
Zoznam bibliografických odkazov	78
Príloha: Zoznam otázok pre výskumné rozhovory	80

ÚVOD

Mesto Bratislava v roku 2020, ako jedna z prvých samospráv na Slovensku, spustilo pilotný dvojročný projekt ukončovania bezdomovstva s prvkami housing first. V spolupráci s neziskovými organizáciami, ktoré majú dlhoročné skúsenosti s prácou s ľuďmi bez domova a rodinami v bytovej núdzi, poskytlo v deviatich bytoch vybraným jednotlivcom a rodinám nájomné bývanie so sociálnou podporou. V roku 2022 hlavné mesto projekt Dostupného bývania so sociálnou podporou rozšírilo, pričom na tento účel vyčlenilo ďalších desať bytov, ktoré boli pridelené novým nájomníkom a nájomníčkam.

V tejto záverečnej správe prinášame zistenia z dvojročného výskumu v rámci druhej etapy projektu, ktorý pre potreby hlavného mesta SR Bratislavy realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny (IVPR) s cieľom vyhodnotiť jeho úspešnosť pri ukončovaní bytovej núdze prostredníctvom rozhovorov s novými nájomníkmi a nájomníčkami bytov. Výsledky opätovne poukázali na zraniteľnosť niektorých skupín obyvateľstva, najmä ľudí v dôchodkovom veku, osôb s vážnymi zdravotnými problémami či žien samoživiteliek pri zabezpečovaní si bývania, najmä ak čelia viacnásobnému znevýhodneniu. Na druhej strane sa tiež potvrdilo, že cenovo dostupné bývanie so sociálnou podporou je efektívnym spôsobom riešenia bytovej núdze, keďže sa bývanie na konci projektu podarilo udržať účastníkom a účastníčkam, ktorí/é si predtým štandardné bývanie zabezpečiť nedokázali.

Záverečná správa je členená do 15 kapitol. V prvej sumarizujeme základné informácie o projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave, v druhej kapitole opisujeme metodiku realizovaného výskumu. Tretia kapitola je venovaná predstaveniu účastníkov a účastníčok projektu, na ktorú nadväzuje téma zdravia. V ďalšej časti prinášame výsledky výskumu, ktoré sú štruktúrované na základe tematického zamerania rozhovorov s účastníkmi a účastníčkami projektu. Pokrývajú viacero oblastí, ako napríklad históriu bytovej núdze, pridelenie bytov a spokojnosť s bývaním, finančnú situáciu domácností, sociálnu podporu, rodinné a susedské vzťahy, bežný deň, dôležité zmeny v životoch účastníkov a účastníčok projektu či obavy zo straty bývania. Záverečná časť správy je zameraná na evaluáciu projektu, v rámci ktorej vyhodnocujeme jeho úspešnosť a formulujeme odporúčania do budúcnosti.

1 PROJEKT DOSTUPNÉHO BÝVANIA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY

Mesto Bratislava spustilo v roku 2020 pilotný projekt „Dostupné bývanie so sociálnou podporou“¹ založený na princípoch prístupu housing first (bývanie ako prvé), ktorý predstavoval východisko reflektujúce prax pre tvorbu nového Všeobecne záväzného nariadenia (VZN) č. 15/2023 o nájme bytov, ktorým došlo k viacerým zmenám v oblasti kategórií nájomných bytov, vstupných kritérií, resp. podmienok nájmu bytu, či žiadosti o nájom bytu a pravidiel prideľovania bytov.² V rámci projektu bolo v dvoch etapách vyčlenených celkom devätnásť bytov z bytového fondu mesta, ktoré boli pridelené rodinám s deťmi, osobám v seniorskom veku, párom i jednotlivcom so skúsenosťou s bytovou núdzou.

Napriek tomu, že pojmy „bezdomovstvo“ a „bytová núdza“³ sú často chápané v užšom zmysle, teda ako absencia (akéhokoľvek) prístrešia, v skutočnosti majú rôzne podoby. Zahŕňajú nielen ľudí žijúcich a prespávajúcich na ulici, ale tiež osoby v rôznych typoch krízového ubytovania (napr. nocľahárňach, útulkoch, zariadeniach núdzového bývania, ubytovniach), a tiež ľudí pred prepustením z ústavnej starostlivosti, ktorí nemajú kam ísť, ľudí žijúcich v neštandardných a provizórnych obydliach, ľudí žijúcich v extrémne preľudnených obydliach a pod. Východisko národných definícií bezdomovstva pre potreby verejných politík a výskumu vo väčšine členských štátov Európskej únie reprezentuje typológia ETHOS, ktorá zachytáva viac ako 20 životných situácií, ktoré možno chápať ako bezdomovstvo alebo vylúčenie z bývania.⁴

Projekt hlavného mesta zabezpečoval bývanie a sociálnu podporu vybraným sociálne ohrozeným skupinám, ktoré sa nachádzali v bytovej núdzi a ktorých aktuálna životná situácia vyžadovala sociálnu podporu. Zároveň vyjadroval vôľu hlavného mesta Bratislavy presadzovať a realizovať právo na bývanie podľa čl. 11 ods. 1 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.⁵

Princípom projektu bolo poskytnúť bývanie rodinám a jednotlivcom bez domova so zdravotným alebo iným znevýhodnením, ktoré/í sa stali bežnými nájomníkmi a nájomníčkami platiacimi za ubytovanie štandardný nájom. Kľúčovou súčasťou projektu bolo sociálne poradenstvo zamerané na udržanie bývania, zotavenie a riešenie rôznych životných situácií, zdravia, finančnej situácie či rozvíjania susedských vzťahov.⁶ Poskytovanie podpory bolo

¹ Ďalej v texte používame aj skrátený názov „projekt Dostupné bývanie“.

² VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

³ V tejto správe ich používame ako synonymá.

⁴ LORENC, I., ONDRUŠOVÁ, D. Ethos typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania: stručná charakteristika, základné tézy a možnosti slovenskej terminológie. Dostupné: <https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/kapitola1.pdf>

⁵ Štatút projektu Dostupného bývania zo sociálnou podporou. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/statut_dostupne_byvanie_2022_a8f4ae57bf.pdf

⁶ Projekt „housing first“ v Bratislave pokračuje - do spolupráce s mestom sa zapájajú ďalšie neziskové organizácie. Dostupné: <https://bratislava.sk/blog/projekt-housing-first-v-bratislave-pokrakuje-do-spoluprace-s-mestom-sa-zapajaju-dalsie-neziskove-organizacie>

oddelené od poskytovania bývania, čo znamenalo, že bývanie poskytlo jednotlivcom a rodinám mesto, zatiaľ čo sociálnu podporu zastrešovali spolupracujúce neziskové organizácie.

Hlavné mesto do pilotného projektu realizovaného od roku 2020 vyčlenilo deväť bytov pre deväť domácností – šesť jednotlivcov a tri rodiny spolupracujúce s mimovládnymi organizáciami, ktoré pred vstupom do projektu bývali v mestskej ubytovni Fortuna. Sociálnu podporu domácnostiam na základe Memoranda o spolupráci poskytovali najskôr tri organizácie so skúsenosťami s prácou s ľuďmi bez domova, a to OZ Vagus, OZ Proti prúdu a OZ Návrat. Neskôr sa spolupráca rozšírila o OZ Odyseus a OZ Proti prúdu. V priebehu dvoch rokov sa projekt ukázal ako úspešný: nielenže sa účastníkom a účastníčkam podarilo udržať si bývanie, ale po stabilizácii v ňom sa začali venovať aj riešeniu iných oblastí života, ako napr. zdravotný stav, finančná situácia či vzťahy s blízkymi, v ktorých bolo zaznamenané zlepšenie. Poskytnutie stabilného bývania v pokojnom prostredí prispelo tiež k zlepšeniu školského prospechu detí žijúcich v rodinách zapojených do projektu.

Projekt bol následne rozšírený, kedy mesto pre ľudí v bytovej núdzi vyčlenilo ďalších 10 bytov, ktoré boli pred odovzdaním do užívania zrekonštruované a vybavené zariadením – nábytkom, spotrebičmi, riadom a hygienickým balíčkom, čo prekračuje štandard, v ktorom sa odovzdávajú do užívania bežné nájomné byty,⁷ ktoré nie sú súčasťou projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou. Aj pri pokračovaní projektu sociálnu podporu poskytovalo na základe Memoranda o spolupráci päť partnerských neziskových organizácií so skúsenosťami s vybranou cieľovou skupinou a prístupom housing first (OZ Návrat, OZ Proti Prúdu, OZ Vagus, OZ Odyseus a Depaul Slovensko).⁸

Do projektu boli v druhej etape vyberaní prevažne ľudia s vysokou potrebou komplexnej pomoci. Išlo o zámerné rozhodnutie na základe pozitívnych skúseností mesta s bývaním účastníkov a účastníčok v pilotnej fáze projektu, s cieľom zamerať sa na osoby, pre ktoré bol prístup housing first pôvodne určený. Ide najmä o ľudí s duálnou diagnózou,⁹ resp. mnohoročnou skúsenosťou s bezdomovstvom.

Mesto prijalo celkovo 44 žiadostí o zapojenie do projektu, z toho bolo 34 od jednotlivcov spolupracujúcich s mimovládnymi organizáciami a 10 od rodín taktiež spolupracujúcich s mimovládnymi organizáciami, na základe ktorých bolo pridelených osem bytov jednotlivcom a dva byty rodinám s maloletými deťmi. Zároveň bolo určených 9 jednotlivcov a 4 rodiny ako náhradnícke. Vzhľadom na to, že hlavné mesto v čase spustenia projektu ešte nemalo vytvorený vlastný tím sociálnej podpory v bývaní, nemohlo poskytnúť účasť v projekte komukoľvek. Oslovilo preto mimovládne organizácie, ktoré sprostredkovali informácie o možnosti zapojiť sa svojim existujúcim klientom a klientkam.

⁷ Tieto byty sú štandardne vybavené len kuchynskou linkou.

⁸ Projekt dostupného bývania so sociálnou podporou. Dostupné: <https://www.bratislava.sk/socialne-sluzby-a-byvanie/byvanie-a-ubytovanie/dostupne-byvanie-so-socialnou-podporou>

⁹ Ide o súbežný výskyt dvoch ochorení, z ktorých jedno je v oblasti užívania návykových látok.

Spôsob výberu účastníkov a účastníčok projektu bol rovnaký ako v úvodnej fáze projektu – išlo o sociálne šetrenie, ktoré realizovali mimovládne organizácie, pričom o pridelení bytu rozhodovala odborná komisia zriadená primátorom mesta Bratislavy na posudzovanie žiadostí o zaradenie do projektu. Komisia pozostávala z dvoch sekcií zameraných osobitne na jednotlivcov a bezdetné páry a rodiny. Komisia pre jednotlivcov a bezdetné páry pozostávala z predsedu komisie sociálnych vecí, zdravotníctva a rozvoja bývania a odbornej komisie hlavného mesta; zástupcu vedenia Sekcie sociálnych vecí Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy; zástupkyne príslušného odborného útvaru Sekcie sociálnych vecí a zástupkyne odbornej verejnosti. Komisiu pre rodiny tvorili expertky pre sociálne bývanie; zástupkyne organizácie Fortunačik a sociálna pracovníčka ubytovne Fortuna.

Na to, aby mohla byť osoba zaradená do projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou, musela podľa štatútu projektu spĺňať nasledovné kritériá:¹⁰

- a) žiadateľ musel byť jednotlivec, jednotlivec s dieťaťom, bezdetný pár či pár s deťmi, ktorí sa nachádzajú v situácii bytovej a sociálnej núdze;
- b) žiadateľ nemohol mať žiadnu platne uzavretú nájomnú zmluvu na obecný nájomný byt, družstevný byt, zvýhodnený podnikový byt alebo vecné bremeno spočívajúce v práve doživotného bývania a užívania domu, apartmánu, bytu, alebo objektu určeného na celoročné bývanie;
- c) žiadateľ nevlastnil nehnuteľný majetok spôsobilý k bývaniu alebo nemá právnu možnosť danú nehnuteľnosť vhodnú na bývanie využívať;
- d) žiadateľov mesačný príjem nepresahoval štvornásobok životného minima, ktoré posudzuje na všetky spolu posudzované osoby žiadateľa (t. j. na celú rodinu, s ktorou bude v byte bývať);
- e) pri jednotlivcoch a bezdetných pároch platila povinnosť byť klientom odbornej organizácie poskytujúcej sociálnu podporu alebo sekcie sociálnych vecí po dobu najmenej päť mesiacov;
- f) pri rodinách s deťmi platila povinnosť byť klientom niektorého z ubytovacích alebo pobytových zariadení hlavného mesta;
- g) v prípade jednotlivcov sa nájomcom mohol stať ten žiadateľ, ktorý poberá, alebo má nárok poberať, aspoň čiastočný invalidný, starobný alebo iný dôchodok, alebo inú pravidelnú sociálnu podporu, alebo príjem;
- h) žiadateľ bol povinný absolvovať sociálne šetrenie definované v čl. 5 tohto štatútu a preskúmanie bytovej a sociálnej situácie za účelom identifikovania potreby sociálnej

¹⁰ Štatút projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/statut_dostupne_byvanie_2022_a8f4ae57bf.pdf

podpory. Sociálne šetrenie definované v čl. 5 tohto štatútu zabezpečuje sekcia sociálnych vecí alebo odborná spolupracujúca organizácia.

Pri prideľovaní bytov v roku 2022 sa komisia riadila tzv. hodnotiacim hárkom, ktorý vychádzal z informácií získaných pri sociálnom šetrení a zahŕňal:

- Rodinný a osobný rozmer (1 – 5 bodov)
- Zdravotný rozmer (1 – 5 bodov), pri ktorom sa posudzoval zdravotný stav a jeho závažnosť. Uprednostnení boli žiadatelia a žiadateľky, ktorých zdravotný stav robí situáciu, v ktorej sa nachádzajú, viac ohrozujúcou. Komisia prihliadala najmä na možné zhoršovanie zdravotného stavu s dlhším pobytom v situácii bytovej núdze.
- Ďalšie známe ohrozujúce okolnosti (1 – 5 bodov), v rámci ktorých členovia a členky komisie zohľadňovali akúkoľvek skutočnosť, ktorú považovali za závažnú.
- Dĺžku bytovej núdze (1 – 5 bodov):
 - menej ako 1 rok (1 bod)
 - 1 až 3 roky (2 body)
 - 3 až 10 rokov (3 body)
 - viac ako 10 rokov (5 bodov)
- Vhodnosť žiadateľa/žiadateľky do bytov, ktoré má momentálne mesto Bratislava k dispozícii (miera bariérovosti bytu v kontexte potrieb žiadateľa alebo žiadateľky).

Všeobecné podmienky pre vstup do projektu posudzovalo na základe žiadostí príslušné oddelenie Sekcie nájomného bývania.

V rámci projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou je na základe nájomnej zmluvy na dobu určitú poskytované bývanie v maximálnej dĺžke dva roky. V prípade záujmu môže nájomca alebo nájomníčka dva mesiace pred uplynutím doby nájmu podať písomnú žiadosť o predĺženie nájomnej zmluvy na Oddelenie nájmu bytov spoločne s potvrdením o výške príjmu. Pracovníci a pracovníčky oddelenia následne skontrolujú relevantné podklady, overia existenciu dlhov a susedských sťažností. Ak sa nezistia objektívne prekážky predĺženia nájomnej zmluvy, vyhotoví sa dodatok k zmluve, o ktorom rozhoduje vedúci/vedúca oddelenia na základe poverenia. Na predĺženie nájmu sa nevyžaduje posúdenie Komisiou sociálnych vecí, zdravotníctva a rozvoja bývania Mestského zastupiteľstva hlavného mesta SR Bratislavy.

2 METODIKA VÝSKUMU

Výskum v rámci druhej etapy projektu Dostupné bývanie so sociálnou podporou bol realizovaný prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov s dospelými účastníkmi a účastníčkami projektu – osobami, ktoré bývali v pridelených bytoch – ktorým boli kladené otvorené otázky a dve škálové otázky.¹¹ Hoci išlo zvyčajne o jednotlivcov, ak v byte bývala partnerská alebo manželská dvojica, rozhovoru sa v prípade záujmu zúčastnili obaja bez ohľadu na to, s kým mesto uzavrelo nájomnú zmluvu. Hlavným dôvodom bolo, že pred vstupom do projektu čelili bytovej núdzi partneri spoločne, no tiež z dôvodu, že životná situácia jedného z partnerov zvyčajne ovplyvňuje aj situáciu druhého partnera.

Výber metódy výskumu ako aj konkrétnych výskumných otázok¹² bol determinovaný výskumom, ktorý sa uskutočnil v súvislosti s pilotnou etapou projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou, s cieľom zachovať kontinuitu a zabezpečiť porovnateľnosť zistení. Vzhľadom na predchádzajúcu skúsenosť došlo k miernej úprave znenia niektorých otázok alebo ich vynechaniu (napr. otázky týkajúce sa príjmu a výdavkov, ktoré boli komunikačným partnerom a partnerkám často nepríjemné a odpovedali na ne vyhýbavo), a tiež k úprave časového rámca výskumu, kedy bol počet výskumných rozhovorov znížený zo štyroch na tri. K zníženiu počtu opakovaní rozhovoru došlo, pretože boli pre niektorých účastníkov a niektoré účastníčky projektu (časovo) zaťažujúce a tiež z dôvodu, že medzi druhým a tretím kolom rozhovorov vo všeobecnosti nedochádzalo k výraznejším zmenám.

Uskutočnené rozhovory zachytávali tri kľúčové obdobia: krátko po nasťahovaní do bytu;¹³ približne po jednom roku od zabývania a obdobie na konci projektu približne po dvoch rokoch bývania – tesne pred ukončením a potenciálnym opätovným predĺžením nájomných zmlúv.¹⁴ Vzhľadom na to, že v priebehu projektu došlo k nahradeniu dvoch účastníkov, bol uskutočnený aj rozhovor s náhradníkmi v jednom byte. Kvôli plánovanému ukončeniu výskumu však išlo len o úvodný rozhovor a ďalšie kolá neboli realizované. Z rovnakého dôvodu vo výskume neparticipovala druhá náhradníčka.

Rozhovory pokrývali viacero tematických oblastí,¹⁵ ktoré tvoria obsah jednotlivých kapitol tejto záverečnej správy, pričom zohľadňovali konkrétnu etapu bývania, v ktorej sa účastníci a účastníčky projektu aktuálne nachádzali. Vzhľadom na to, že tematické okruhy pokrývali aj citlivé témy, ako napr. predchádzajúca životná situácia, zdravotný stav, finančná situácia a

¹¹ Škálové otázky sa vzťahovali k spokojnosti s aktuálnym bývaním a hodnotením svojho zdravotného stavu.

¹² Zoznam otázok sa nachádza v Prílohe tejto správy.

¹³ Obdobie sa líšilo v závislosti od konkrétneho účastníka alebo účastníčky, no spravidla išlo o niekoľko mesiacov od nasťahovania.

¹⁴ Posledné kolo rozhovorov bolo realizované od januára od marca 2025.

¹⁵ Základné informácie o komunikačnom partnerovi/partnerke, história bytovej núdze, aktuálne bývanie, zamestnanie, náklady na bývanie, príjmy, dlhy, zdravotný stav a prístup k zdravotnej starostlivosti, bežné každodenné aktivity a zručnosti, plány do budúcnosti, spokojnosť so životom, významné zmeny v živote a pod. V prípade rodín boli doplnené aj otázky zamerané na deti.

zadlženosť, mali všetci účastníci a účastníčky možnosť odmietnuť odpovedať na akúkoľvek otázku, ktorá im bola položená, resp. nevyjadriť sa k určitej téme. To sa však v praxi nestalo ani raz.

Napriek tomu, že boli rozhovory sprostredkované zapojenými organizáciami poskytujúcimi podporu, prebiehali v súkromí (samostatnej miestnosti) len medzi výskumníčkami Inštitútu pre výskum práce a rodiny (IVPR) a účastníkmi alebo účastníčkami projektu, bez prítomnosti sociálnych pracovníkov a pracovníčok alebo iných osôb. Všetci komunikační partneri a partnerky boli zároveň informovaní, že ich vyjadrenia budú anonymizované. Vďaka tomu mohli svoje postrehy a skúsenosti vyjadrovať otvorene, úprimne, bez obáv z potenciálnych negatívnych následkov zo strany Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy alebo organizácií, ktoré im poskytujú sociálnu podporu.

Obsah rozhovorov s účastníkmi a účastníčkami projektu analyzovali výskumníčky IVPR, pričom bol využitý aj softvér MAXQDA na kvalitatívnu analýzu dát. Takto získané informácie boli doplnené zisteniami získanými v priebehu fokusovej skupiny s deviatimi participujúcimi osobami, ktorá sa uskutočnila v máji 2024. Zúčastnili sa na nej zástupkyne a zástupca mesta (Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy) a organizácií pracujúcich s účastníkmi a účastníčkami v projekte.

Podobne ako v pilotnej fáze projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou, ktorú hlavné mesto realizovalo v rokoch 2020 – 2022, aj v pokračovaní projektu boli stanovené nasledujúce tri ciele:

- 1. vyhodnotiť úspešnosť projektu v oblasti udržania si bývania,**
- 2. identifikovať, v ktorých oblastiach života viedla realizácia projektu k pozitívnym zmenám v životoch účastníkov a účastníčok,**
- 3. identifikovať najčastejšie potreby účastníkov a účastníčok a intenzitu ich sociálnej podpory v projekte.**

Výskumné otázky boli stanovené nasledovne:

- Koľko účastníkov a účastníčok si na konci projektu udržalo bývanie?
- Aký vplyv má bývanie/projekt na životnú situáciu účastníkov a účastníčok?
- V akých oblastiach má projekt potenciál zlepšovať životnú situáciu a spokojnosť účastníkov a účastníčok?
- V akých oblastiach a v akej intenzite je potrebná podpora účastníkov a účastníčok pri nasťahovaní a neskôr v priebehu realizácie projektu?

Odpovede na tieto otázky v kontexte konkrétnych oblastí života účastníkov a účastníčok projektu sú predmetom nasledujúcich častí tejto správy.

Výskum v projekte Dostupného bývania mal určité limity súvisiace predovšetkým s nízkym počtom účastníkov a účastníčok projektu, a teda aj samotného výskumu. Na druhej strane však nie je ani v zahraničí ojedinelé, že sú takéto projekty svojou kapacitou menšie. Preto je potrebné vnímať prezentované zistenia najmä ako sondu do skúseností s využitím prístupu housing first na Slovensku, resp. v hlavnom meste. Závery realizovaného výskumu sú tiež posilnené zisteniami z predchádzajúcej pilotnej fázy výskumu k projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave.¹⁶

¹⁶ KVÁLOVÁ, D., TURKOVIČ, Z., MIČICOVÁ ĽUPTÁKOVÁ, M. Housing first Bratislava: dostupné bývanie so sociálnou podporou. Záverečná správa z výskumu. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2023/10/housing_first_ba_byvanie_so_soc_podporou_vu_2023.pdf

3 ÚČASTNÍCI A ÚČASTNÍČKY PROJEKTU

V úvode druhej fázy projektu v roku 2022 bolo zapojených 10 domácností: osem dospelých osôb žijúcich v jednočlennej domácnosti, jedna jednorodičovská domácnosť a jeden pár s deťmi. V priebehu projektu doň vstúpil ďalší pár, bez detí, ktorý v byte nahradil zosnulého účastníka; jedna náhradníčka a narodilo sa jedno dieťa.

Celkovo tak v projekte v priebehu dvoch rokov participovalo 14 dospelých, z toho štyri ženy a desať mužov. Do bytov sa nasťahovalo aj šesť detí – jeden novorodenec, štyri maloleté a jedno plnoleté.

S výnimkou jednej náhradníčky a detí sa všetci účastníci a všetky účastníčky projektu zúčastnili aj na výskume.

Všetkým účastníkom a účastníčkam projektu boli pre účely tejto záverečnej správy pridelené iné, náhodne vybrané krstné mená, s cieľom zaručiť ich anonymitu. Z rovnakého dôvodu boli v texte, napríklad v citátoch, pozmenené aj ďalšie informácie, ktoré by mohli smerovať k odhaleniu identity (napr. mená sociálnych pracovníkov a pracovníčok, lokalita bývania).

Na tomto mieste uvádzame stručné predstavenie všetkých účastníkov a účastníčok projektu:¹⁷

- **Štefan** je 67-ročný Bratislavčan, ktorý sa do bytu nasťahoval sa v júni 2023. Je rozvedený a má dospelé deti, žije sám. Popri dôchodku brigáduje. Zaujímavosťou je, že časť detstva strávil s rodičmi v Amerike.
- **Matúš** býva v novom byte od januára 2023. Má 60 rokov, pracuje a žije sám, no v priebehu projektu obnovil vzťah so svojou (bývalou) družkou, s ktorou má dve maloleté deti. Začal hrať na klarinet.
- **František** má 59 rokov a je na invalidnom dôchodku. V byte, do ktorého sa nasťahoval v decembri 2022, býva sám. Jeho deti sú už dospelé. Sníva o tom, že získa vodičský preukaz, vďaka ktorému by sa rád zamestnal napríklad ako vodič MHD. Kým sa mu to podarí, privyrába si inými prácami.
- 34-ročná **Alica** vstupovala do projektu ako zamestnaná, na jeho konci už bola na materskej dovolenke. Nasťahovala sa v decembri 2022. Býva s dcérou, ktorá chodí na základnú školu, a novorodeným synom – s jeho otcom v budúcnosti plánujú svadbu a spoločné bývanie. Po vstupe do projektu im do rodiny pribudol psík, pri poslednom rozhovore už boli dvaja.
- **Adam** má 38 rokov. Žije sám, no chcel by bývať so svojou dlhoročnou partnerkou. Do bytu sa nasťahoval začiatkom roka 2023.
- **Emil** je 59-ročný, bezdetný nájomník na invalidnom dôchodku, ktorý v pridelenom byte žije od apríla 2023. Na konci projektu mu v byte robili spoločnosť dve mačky. Mačky sú

¹⁷ Uvádzame vek účastníkov a účastníčok v čase prvého rozhovoru.

pre pána Emila srdcovou záležitosťou – napriek jeho náročnej finančnej situácii a podlomenému zdraviu chodí kŕmiť a starať sa aj o pouličné. Vie, že mačky často trpia intoleranciou laktózy, a preto im nosí bezlaktózové mlieko. Rád by si našiel fyzicky nenáročnú prácu.

- 41-ročná **Annamária** a 52-ročný **Ľudovít** tvoria dlhoročný manželský pár. Do bytu sa nasťahovali v decembri 2022. Na začiatku projektu boli obaja zamestnaní, Ľudovít má priznaný čiastočný invalidný dôchodok. V priebehu projektu sa jeho zdravotný stav zhoršil, v dôsledku čoho prestal pracovať. Bývajú so svojimi štyrmi deťmi vo veku 9 až 19 rokov, ich ďalšie dve dospelé deti už žijú vo vlastných domácnostiach. Majú korelu. V nájdení bývania na komerčnom realitnom trhu im bránilo najmä odmietanie vlastníkov nehnuteľností prenajať byt viacdetej rodine a tiež diskriminácia, pretože sú Rómovia.
- **Kamila** má 49 rokov a kvôli viacerým vážnym zdravotným problémom sa ocitla na invalidnom dôchodku. Privyrába si predajom časopisu NotaBene. Býva sama, no má tri dospelé deti. Do nového, prideleného bytu prišla bývať vo februári 2023. Keďže sa niekedy cíti osamotená, rada by si našla kamarátku.
- **Henrich** je 67-ročný dôchodca, ktorý žije v Bratislave s prestávkami už 40 rokov. Do bytu sa nasťahoval v januári 2023. Kedysi chodieval za prácou aj do Čiech, dnes sa snaží vylepšiť svoju finančnú situáciu brigádami. Jeho snom je robiť hokejového trénera mládeže.
- **Karol** má 57 rokov a kvôli závažnému ochoreniu je na invalidnom dôchodku. Hoci mu jeho zdravotný stav neumožňuje plnohodnotne pracovať, príjem si zvyšuje aspoň predajom časopisu NotaBene. Je rozvedený a má dospelé deti. Býva sám, no jeho zdravotný stav si začína čoraz viac vyžadovať osobnú asistenciu. Do nového bytu sa nasťahoval v decembri 2022.
- 71-ročný **Gustáv** a 66-ročná **Klára** vstúpili do projektu ako náhradníci v novembri 2024. Pár tvoria už 25 rokov. Pani Klára má priznaný čiastočný invalidný dôchodok.
- **Diana** vstúpila do projektu ako náhradníčka, vo výskume neparticipovala.

Potreba komplexnej pomoci najviac zraniteľným ľuďom bez domova bola jedným z dôvodov, prečo sa mesto rozhodlo pokračovať v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou. V porovnaní s pilotnou fázou projektu bolo v druhej etape zapojených viac osôb s duálnou diagnózou a so skúsenosťou s pobytom v ústave na výkon trestu odňatia slobody (ÚVTOS): dvaja účastníci v minulosti užívali návykové látky, v priebehu projektu podstupovali liečenie ambulantnou formou a jeden účastník v čase projektu nadmerne konzumoval alkohol. Časť života v ústave na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody strávili traja účastníci. Okrem toho majú viacerí vážne zdravotné problémy, ktoré výrazne obmedzovali ich možnosti nájsť si bývanie či zamestnanie. Tému zdravia sa podrobnejšie venujeme v nasledujúcej kapitole.

4 ZDRAVIE

Podpora v oblasti zdravia je v projektoch housing first dôležitou témou, a to najmä preto, že život bez domova zvyčajne vedie k vzniku závažných fyzických či duševných zdravotných problémov, ktoré v dôsledku limitovaného prístupu k zdravotnej starostlivosti, napr. kvôli existencii dlhov na zdravotnom poistení, zostávajú často neliečené.

Štefan: „Ja som totiž aj blokovaný v zdravotnej poisťovni. Tým pádom, keď mám u nich dlh, to znamená, že oni mi môžu poskytnúť iba urgentnú starostlivosť. Ale napríklad keby som chcel nejakú preventívku alebo mám chrípku, už to vyšetrenie si budem musieť hrať sám, aj lieky v plnej výške.“

Na aktuálnom zdravotnom stave účastníkov a účastníčok projektu sa neodzrkadľuje len ich predchádzajúca životná situácia, ale vo viacerých prípadoch aj vyšší vek. Spomedzi všetkých účastníkov a účastníčok pri úvodnom rozhovore žiadne zdravotné problémy neuviedli len pani Alica, ktorá svoj zdravotný stav na stupnici od 0 do 10 ohodnotila číslom 10 ako veľmi dobrý/vynikajúci, pán Matúš, ktorému „zdravie slúži“ a pán Štefan, ktorý však „vzhľadom na svoj vek“ uviedol nižšie hodnotenie (6 – 7). Ani pán Gustáv napriek dôchodkovému veku netrpí žiadnymi ochoreniami. Subjektívne svoj zdravotný stav hodnotil relatívne priaznivo aj Henrich. Zvyšní účastníci a účastníčky projektu čelili širokému spektru menej alebo viac závažných zdravotných komplikácií, celkovo šiestim bol priznaný invalidný dôchodok, z toho dvom čiastočný (Karol, Emil, Kamila, František, Ľudovít, Klára). K menej závažným problémom, ktoré sa vyskytujú v domácnostiach účastníkov a účastníčok, patria napríklad bolesti nôh, problémy s pankreasom, zubami alebo vysoký krvný tlak. K závažnejším patrí astma, diabetes, problémy so srdcom, ochorenie chrbtice, psychiatrické ochorenia, problémy s mobilitou (zapríčinené autoimunitným ochorením, úrazom z minulosti), látkové závislosti, neurologické problémy a ochorenie pečene. Výnimkou nie je ani kumulácia ochorení. Zdravotné problémy sa nevyhýbajú ani deťom – dcéra pani Alice má dlhodobý problém s kolenami, ktoré jej museli aj operovať, syn pani Annamárie a Ľudovíta má astmu a oslabenú imunitu. Okrem toho musí byť ich najstarší syn pripojený ku kyslíkovému prístroju.

Kamila: „...ja mám veľa diagnóz, chrbtica ma bolí, aj ma seklo párkrát, mám degeneratívne zmeny chrbtice s preklenutou lordózou, mám artrózu, mám neuropatiu, mám karpálny tunel, mám depresie, mám vysoký krvný tlak, naposledy som mala aj cholesterol, dnu, problém s cukrom. ... A od tej chrbtici mám brušné i chrbtové svalstvo ochabnuté, takže je to náročné celkovo.“

Pán František má problémy so srdcom, bolesti nôh a slabý, zhoršujúci sa zrak:

„To je veľmi dobre, že tam bývam. Myslím, keby som býval tam na chatke, by som asi už neprežil. Lebo tam nebolo kde sa ani rozcvičiť, rozťahovať trochu tie šlachy, aby mi lepšie prúdila krv do srdca, lebo sa mi vysušila polka srdca. A tuto zas voľne si cvičím stále, keď som doma, môžem si robiť tie svoje cviky, polohy, všetko a je to veľmi dobre.“

Aj Pán Emil priznal, že „má veľmi veľké zdravotné problémy“.

Výskumníčka: „Keby ste nám mohli povedať, aké zdravotné problémy vás trápia.“

Emil: „Viete čo (povzdych), to je veľká téma. A moje zdravie, to je nadticho.“

Rozsah a závažnosť zdravotných problémov sú reflektované aj v subjektívnom hodnotení zdravia účastníkov a účastníčok projektu. Na škále od 1 do 10, kde 1 znamená „veľmi zlé“ a 10 „veľmi dobré“, uviedla napríklad pani Kamila hodnotu 2 – 3, pán František 4 a Emil 3. Naopak, Adam, ktorý trpí ochorením pečene, uviedol hodnotu 7. Niektorí účastníci, napr. pán Karol, svoj zdravotný stav nevedeli číselne vyjadriť.

V priebehu projektu sa však viacerým účastníkom podarilo ich zdravotný stav riešiť, čo pripisujú aj tomu, že už majú v novom byte „pokoj“, vďaka čomu mohli svoju pozornosť preorientovať z „boja o prežitie“ na riešenie záležitostí, ktorým predtým dlhodobo nevenovali pozornosť. Na túto zmenu poukázali už rozhovory realizované s účastníkmi a účastníčkami v predchádzajúcej pilotnej etape projektu.

Kamila: „Neviem teraz, čo prvé, lebo na tej ulici a potom tým sťahovaním a problémami s bývalým partnerom, tak som to všetko zanedbala a nakopilo sa mi to. Mala by som sa ukázať u lekára...“

Klára: „Tu sa mi zdravotný stav zlepšil. Ja dám aj 10, lebo ja som sa aj psychicky z tej ubytovne odreagovala, lepšie som na tom...“

Františka všeobecná lekárka odoslala na špecializované vyšetrenie, vďaka ktorému mu bola po 15 rokoch zdravotných problémov stanovená diagnóza s možnosťou liečby. Vyjadril spokojnosť, že „sa to konečne začína riešiť“.

Naopak, zdravotný stav niektorých účastníkov a účastníčok bol už pri vstupe do projektu natoľko vážny, že neexistovala perspektíva na zlepšenie a aj po zabývaní sa im naďalej zhoršoval, ako napr. v prípade pani Kamily alebo Karola, ktorý musel začať používať aj invalidný vozík:

„...to sa bude len zhoršovať. Vtedy som bral lieky, ktoré boli od bolesti primárne, nič tragické. Vzápätí som už mal narkotiká a v tejto dobe už mám opiáty.“

Kamila: „Je to únavné, viete, keď vás každý deň niečo bolí. Keď niekedy ráno vstanem a nič ma nebolí, pozriem, či nemám visačku na nohe, či nie som mŕtva.“

Prístup housing first sa zameriava (aj) na ľudí s vysokou potrebou komplexnej pomoci, kam patria aj osoby s duálnymi diagnózami. Svoju závislosť otvorene komunikovali dve osoby zapojené do projektu, ktoré zároveň podstupovali liečbu Metadónom. V tejto súvislosti účastníčka fokusovej skupiny – sociálna pracovníčka – zdôraznila potrebu budovania vzťahu s klientom/klientkou so závislosťou:

„Asi budovať si ten vzťah s tou osobou so závislosťou, lebo ľudia častokrát v takýchto projektoch – ak to nemáme na stole už dávno predtým než sa bavíme, že ide do bývania a nevieme o tom – tak sa to snažia zatajiť, aby neboli diskvalifikovaní, lebo sú naučení, že užívanie látok ich oddaľuje od získavania služieb. Takže je veľmi dôležité, ak ten pracovník chodí do bytu, budovať akýkoľvek vzťah a mať tú širokospektrálnu podporu ... aby ten klient získal dobrú skúsenosti s tým pracovníkom, mohol byť otvorený a mať skúsenosť toho neposudzovania, že ten pracovník je tu na to, aby sme spolu hľadali stratégie, aby to išlo. Ten pracovník je na to, aby po tej spolupráci ten klient bol úspešný v bývaní. Najdôležitejšie je mať vzťah a pracovať na témach, ktoré prichádzajú a monitorovať.“

Stabilné bývanie niektorých účastníkov a účastníčok projektu – či už pilotnej, alebo pokračujúcej fázy – motivovalo k snahe o zlepšenie zdravotného stavu vrátane riešenia závislostí, čo sa okrem rozhovorov potvrdilo aj počas fokusovej skupiny. Jedného účastníka projektu dokonca motivovala len samotná vidina bývania.

Výskumníčka: *„A potom ste spomenuli ešte tú metadónovú liečbu. Je to niečo, s čím ste začali ešte predtým, ako ste sem išli bývať, alebo až potom?“*
Účastník projektu:¹⁸ *„Áno, ešte predtým. Som si spravil takú, viete, kým pôjdem do toho bytu, som sa dal na túto metadónovú liečbu. A teraz dosť šťastlivo to obmedzujem, pretože každý mesiac som išiel o pol dávky nižšie.“*

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): *„Ľudia z týchto bytov sú motivovaní. Predtým, napríklad v jednom centre alebo teréne, tak tá zdravotná téma nebola až taká prioritá ako tu v tomto bývaní, že tu to úplne ide, aj klienti si oveľa viac to zdravie všímajú – sú to ľudia naozaj zo zásadnými zdravotnými diagnózami. ... Sú tam príklady ľudí, ktorí si tým, že už mali takéto stabilnejšie bývanie, boli motivovaní nájsť si brigádu a teraz si chcú riešiť zdravotné problémy, ktoré roky zanedbávali. Proste to sú tie najväčšie výhody, že toto bývanie je dlhodobé a my vieme postupne pracovať s tým človekom na tých veciach.“*

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): *„A toto sa nám ukázalo, že človek z ulice, totálne chaotické užívanie, v hroznom zdravotnom stave a vlastne po dvoch rokoch neužíva, je stabilizovaný, na Metadóne, odišiel z housingu,¹⁹ je vo vlastnom byte, pracuje.“*

Na opis pozitívnych zmien v životoch účastníkov a účastníčok projektu, a to aj v súvislosti so zdravím, sa zameriavame v 12. kapitole tejto správy.

¹⁸ Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno.

¹⁹ Hoci nešlo o klienta projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou mesta Bratislavy, išlo o obdobný projekt dostupného bývania.

5 HISTÓRIA BYTOVEJ NÚDZE A PODMIENKY BÝVANIA PRED VSTUPOM DO PROJEKTU

Prístup housing first, o ktorého princípy sa opiera aj Projekt dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave, vznikol s cieľom ukončovať bezdomovstvo. Dôležitou otázkou pri jeho uplatňovaní je jednak to, v akých podmienkach bývali účastníci a účastníčky pred vstupom do projektu, ale tiež to, ako dlho trvala ich osobná skúsenosť s bytovou núdzou. Od týchto skutočností totiž do značnej miery závisí potreba a intenzita ich podpory po nasťahovaní.

Už v pilotnej fáze projektu sa ukázalo, že viacerí účastníci a účastníčky projektu zažívali neisté bývanie od detstva (život v detskom domove, časté sťahovanie sa z podnájmu do podnájmu, bývanie u príbuzných). Podobné skúsenosti mali aj niektorí noví účastníci a účastníčky. Okrem života v náhradnej starostlivosti opisovali tiež negatívne skúsenosti, ktoré ako deti zažívali v pôvodných rodinách. Kvôli citlivosti tejto témy sú výpovede úplne anonymizované, bez uvedenia alternatívnych (pridelených) mien.

Účastník projektu: „Bol som v domove ako malý. Potom si ma mamina vzala nejakým spôsobom späť, ale to bolo peklo. Ona bola psychicky narušená, týrala ma, aj mojich súrodencov.“

Účastníčka projektu: „Mama ten stres všetok riešila alkoholom, potom sa ona psychicky zrútila, keď som mala necelých 12 rokov, aj sa liečila. ... No ale netrvalo dlho, možno dva roky, začala mama znovu piť a to už bol taký šok pre mňa, že ja som išla naspäť na sociálku, nech ma dajú znova do domova. Nechceli, že to sa nedá len tak – tak som začala robiť všetko možné, prestala som chodiť do školy, nebola som schopná sa sústrediť, robila som všetko pre to, aby ma dali preč z domu. Hrozili, že pôjdem do ústavu, do reedukačného domu. Som hovorila, že mne je to jedno, dajte ma aj tam, len ma dajte preč, lebo tu sa niečo stane.“

Realizované výskumy, ako napríklad sčítanie ľudí bez domova v Bratislave²⁰ alebo Košiciach,²¹ opakovane potvrdzujú, že k najčastejším príčinám vzniku bytovej núdze patrí smrť rodičov a prípadne aj s tým súvisiace rezidenčné osamostatnenie, a tiež rozchod, resp. rozvod. Rizikovým faktorom však môže byť aj prepustenie z ÚVTOS.

Štefan: „Keď mamina zomrela, za byt bolo dedičské konanie, sestra ho však chcela predať, ja som ho chcel ako doživotné bývanie s tým, že budem platiť nájom, ale ona nechcela.“

Henrich: „Ja som býval u priateľky. A potom to už išlo dolu vodou. Rozišiel som sa s tou priateľkou a už to išlo ... nemal som kde bývať. Ostal som na ulici.“

²⁰ KVÁLOVÁ, D. et al. Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Bratislava: IVPR, 2024. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

²¹ GERBERY, D., TURKOVIČ, Z., ONDRUŠOVÁ, D. Záverečná správa z Registračného týždňa rodín v bytovej núdzi v Košiciach. Bratislava: IVPR, 2021. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/01/Z%C3%A1vere%C4%8Dn%C3%A1-spr%C3%A1va_RT_final.pdf

Účastník projektu:²² „A potom sme sa rozišli a už som myslel, že celý život sa mi zrútil, prestal som pracovať, začal som páchať trestnú činnosť, ktorá ma doviedla vlastne do väzenia. ... No a potom som začal to obdobie tých drog. No a tak som vlastne prišiel o všetko, čo som mal, ostal som na ulici, bez nikoho, bez všetkého. ... Po prepustení som sa vždycky tak nejako pretĺkal medzi ulicou, kamarátmi. Viete, no, hore-dole, jak sa dalo.“

Jeden účastník projektu opísal, že sa po návrate z ÚVTOS ocitol celkom bez domova, pretože ho „neprijala rodina“. Podobnú skúsenosť má aj ďalší účastník:

„Ma zatvorili, som bol vo väzení a potom som bol na ulici.“

Klára prišla o domov kvôli domácejmu násiliu:

„Povedala som, že do toho domu nechcem ani vkročiť. Tam ma nemá už čo držať, aby som iba čakala na bitku, kedy príde opäť opitý, kedy ma zmláti – to mi nedávalo zmysel, aby som toto trpela, tak som išla von na ulicu.“

V neistom alebo nevyhovujúcom bývaní zostávali účastníci a účastníčky dlhodobo, a to vrátane tých, ktorí zažili najextrémnejšiu formu bezdomovstva – život „na ulici“. Napríklad Kamila takto žila šesť rokov, skúsenosť so životom na ulici uviedli aj Adam, Karol, Matúš, Emil, František, Klára a Gustáv. Ten býval posledné dva až tri roky pred vstupom do projektu v chatke bez vody a elektriny. Viacerí účastníci a účastníčky, ktorí/é v minulosti žili na ulici, pritom strávili časť života v rôznych formách neštandardného bývania (napr. v chate, maringotke, kajute na lodi, v garáži), ale aj v ubytovniach.

František: „Ja som býval v takej opustenej chatke, bola zbúchaná len tak z dosiek, nebola ani elektrina ani voda, bolo to na kraji mesta.“

V minulosti pritom býval aj s rodinou vo vlastnom dome, z ktorého však po rozvode odišiel. Po rozchode s manželkou odišiel zo spoločného domu aj pán Karol – začal bývať v ubytovni firmy, kde pracoval. Situácia sa u neho dramaticky zhoršila, keď kvôli nepriaznivému zdravotnému stavu prišiel o prácu, čo vyústilo tým, že „skončil vonku“.

Rozhovor s pánom Matúšom poukázal na skutočnosť, že bezdomovstvo môže pred zrakmi ostatných zostať skryté, a to najmä vďaka službám, ktoré poskytujú organizácie zamerané na pomoc ľuďom bez domova.

Matúš: „Zaujímavé je ale to, že nikto o mne nevedel, že bývam na ulici.“

Výskumníčka: „Ako to myslíte, že nikto nevedel?“

Matúš: „Že nebolo to na mne vidieť. Lebo už som poznal všetky tieto dobročinné organizácie, vedel som, kde sa môžem ísť okúpať, kde sa môžem ísť prezliecť; vedel som, kde sa môžem ísť

²² Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno.

vyspať, ale to som málo používal. ... Keď boli peniaze, tak (som chodil spať) do hotelov a tak. No, hovorím, všelijak. Takže nikto o mne moc nevedel, iba naozaj tí moji blízki kamaráti, u ktorých som trávil väčšinu času.“

Potvrdzuje to aj vyjadrenie pani Kláry:

„Ale nikto nevedel, lebo ja som bola hygienická a svoje veci, čo som mala zopár na oblečenie... Nikto nevedel z bezdomovcov, že ja som na ulici.“

Adam síce niekedy prespával v ubytovni, no len „načierno“, u rodinnej príslušníčky:

„Tam som spával na zemi, u tety – keď som sa dostal cez vrátnicu. Keď sa mi nepodarilo, tak som bol vonku.“

Relatívne stabilné bývanie pred vstupom do projektu mali pani Kamila, ktorá žila dlhodobo v prenajatých bytoch (naposledy bývala v prenajatej izbe), pán Emil, ktorý býval v prenajatej garsónke a pán Henrich, ktorý tiež býval v garsónke ako podnájomník cez iný projekt dostupného bývania. Alica bývala v mestskej ubytovni, rovnako ako Gustáv s Klárou, ktorí spoločne v ubytovni strávili viac než 25 rokov, a tiež Annamária s Ľudovítom a ich deťmi. Manželský pár žil pred príchodom do prideleného bytu spoločne v mestskej ubytovni približne 12 rokov. V ubytovniach však žili podstatne dlhšie, v podstate celý svoj dospelý život. Hlavnou bariérou, ktorá im bránila prenajať si byt alebo dom pritom nebol nedostatok financií, ale diskriminácia na základe etnicity a prítomnosť väčšieho počtu detí v domácnosti.

Annamária: *„Ťažko nás zobrali do podnájmu s toľkými deťmi, viete?“*

Ľudovít: *„Vtedy sme mali (doma) šesť detí. No a to keď sme povedali, že chceme nejaký byt prenajať a tak, tak to bol problém. A ešte k tomu, že sme Romáci.“*

Diskriminácia potenciálnych nájomníkov na základe (pripísanej) etnicity pritom nie je ojedinelá – ako jednu z hlavných problémových oblastí, ktorá prispieva k porušovaniu práva na adekvátne bývanie ľudí na Slovensku ju identifikoval aj výskum Amnesty International v rokoch 2023 – 2024.²³ Z výsledkov výskumu vyplýva, že rómske domácnosti sú (v rámci verejného nájomného bývania) často umiestňované do segregovaných lokalít, do bytov v zlom technickom stave, čelia reťazeniu krátkodobých nájomných zmlúv a pod. Na takúto formu znevýhodnenia poukázal aj výskum, ktorý sa uskutočnil v súvislosti s projektom housing first v Košiciach.²⁴

Bývanie v bytoch dostupných na komerčnom trhu predstavuje alternatívu verejného nájomného bývania, avšak je preň charakteristická vyššia cena. Obmedzený prístup ku komerčným prenájmom – a to nielen v hlavnom meste – majú preto najmä domácnosti s

²³ Nedosiahnuteľná potreba bývať: Výskum o práve na bývanie a dostupnosti verejného nájomného bývania na Slovensku. Amnesty International Slovensko, 2024. Dostupné: <https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2024/11/Nedositahnutelna-potreba-byvat-s-ilustraciami.pdf>

²⁴ ONDRUŠOVÁ, D., TURKOVIČ, Z. Housing first pre rodiny v Košiciach. Priebežná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2022. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/06/Ke-priebezna-sprava-final.pdf>

nízkym príjmom. Viacnásobnému znevýhodneniu, determinovanému nedostatočným príjmom a prítomnosťou detí, čelia jednorodičovské domácnosti, hoci nie sú jedinou významne ohrozenou skupinou. Rodiny s maloletými deťmi sú na realitnom trhu často odmietané aj z dôvodu vyššej ochrany pred vystaňovaním v prípade dlhu na nájomnom alebo iného porušenia nájomnej zmluvy stanovenej slovenskou legislatívou.²⁵

Potvrdzujú to aj skúsenosti účastníčok z predchádzajúcej fázy projektu v Bratislave,²⁶ ako aj z pilotného projektu v Košiciach.²⁷

Barbora (KE): „Akonáhle sa povedalo, že by sme boli dve dospelé osoby plus dve malé deti, tak automaticky to bolo ako keby ste povedali, že máte nejakú lepru alebo ja neviem, to bolo strašné si nájsť podnájom.“

Veronika (KE): „My sme si aj zvykli – z krizáku do krizáku. Končí vám zmluva, musíte si hľadať iný krizák, lebo kde pôjdete... Matka s deťmi nemá šancu ísť do podnájmu.“

Mária (BA): „Ja som potom otehotnela a tam v tej ubytovni nebolo možné bývať s dieťaťom. ... Hľadali sme si aj podnájmy a jeden nám aj tak cenovo vyhovoval, to bol v Ružinove byt, lenže tam im vadilo, že som tehotná. Že oni nechcú niekoho s dieťaťom. Tak potom sme opäť hľadali ubytovne.“

Okrem samotnej prítomnosti detí v domácnosti je problémom aj nedostatok financií, čo platí obzvlášť v prípade jednorodičovských domácností. Pani Kamila však poukázala na to, že problém zaobstarať si bývanie na komerčnom trhu majú aj ľudia vo vyššom veku.

Kamila: „Čím som staršia, tým väčší problém dostať sa do podnájmu. Lebo, dajme tomu, majiteľ prenajíma 3-izbový byt, do toho bytu hľadá dvoch-troch ľudí, prevažne je to pre študentov veľmi výhodné sa skladať na prenájom... Tak keď tam má nejakých 20-, 30-ročných ľudí, teraz mu tam príde ženská, ktorá s tým chodítkom čaptá, má skoro päťdesiatku na krku a pobehá celú Bratislavu a s vyplazeným jazykom príde, to je už 150. podnájom, do ktorého idem pozrieť, tak ma nezoberie, lebo som stará pre neho do toho kolektívu v tom byte.“

²⁵ UJHÁZYOVÁ, M., MÁRIÁSSYOVÁ, A., MESÁROŠ, M. Dostupnosť obecného nájomného bývania. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2024. Dostupné: <https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/dostupnost-obecneho-najomneho-byvania.pdf>

²⁶ ONDRUŠOVÁ, D., TURKOVIČ, Z., GERBERY, D. Housing first Bratislava: Dostupné bývanie so sociálnou podporou. Priebežná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2022 Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/03/Priebezna-sprava_HF_Bratislava.pdf

²⁷ ONDRUŠOVÁ, D., TURKOVIČ, Z. Housing first pre rodiny v Košiciach. Priebežná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2022. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/06/Ke-priebezna-sprava-final.pdf>

6 PRIDELLENIE BYTOV, NASŤAHOVANIE A SPOKOJNOSŤ S BÝVANÍM

Väčšina účastníkov a účastníčok projektu sa do bytov nasťahovala koncom roka 2022, niektorí prišli v úvode roka 2023. Gustáv s Klárou, ktorým bol pridelený byt po zosnulom účastníkovi projektu, sa sťahovali koncom roka 2024, podobne ako druhá náhradníčka Diana. K samotnému prideleniu bytov prišlo vo väčšine prípadov s niekoľkomesačným predstihom, o čom ich informovali sociálni pracovníci a pracovníčky organizácií, ktoré im poskytujú podporu. Vzhľadom na to, že účastníci a účastníčky projektu čelili bytovej núdzi dlhodobo, zistenie, že získali byt, sprevádzali intenzívne emócie a moment veľkého prekvapenia.

Karol: „To, že som bol vybraný, bol v prvom rade pre mňa šok.“

Štefan: „Ostal som v šoku. ... Pre mňa to bolo ako keď pozerám reklamu na Euromilióny, tak pre mňa to bol jackpot.“

Kamila: „A keďže som nikdy nemala vlastné bývanie, tak takmer v päťdesiatke – hurá! Ja som plakala, ďakovala...“

Ľudovít: „Ďakovali sme Pánu Bohu, že sme odišli odtiaľ (z mestskej ubytovne). Dost' sme sa potešili.“

Prevažná časť účastníkov a účastníčok uviedla, že nemali možnosť ovplyvniť výber bytu, v ktorom budú bývať, no mohli si vybrať aspoň podľa lokality (spomedzi dvoch bytov). V priebehu realizácie projektu sa ukázalo, že by niektorí/é preferovali iný byt, a to napríklad kvôli nevyhovujúcim susedským vzťahom, nevyhovujúcej veľkosti bytu či samotnej lokalite, resp. mestskej časti, v ktorej sa byt nachádza. Konkrétnym problémom bola napr. príliš veľká vzdialenosť od základnej školy, ktorú navštevuje dcéra účastníčky. Napriek tomu väčšina zapojených osôb vyjadrila spokojnosť s tým, že vôbec získali možnosť bývať v byte a predovšetkým zo začiatku pre nich nebolo dôležité, v akom.

Karol: „No ani som moc nevyberal, pretože potrebujete mať strechu nad hlavou, načo špekulovať.“

Štefan: „Popravde, ja som vôbec neriešil lokalitu. Bral som všetkými desiatimi, čo mi bolo ponúknuté ako prvé, lebo išlo o to, že bola to zhoda okolností. Mne ostávalo päť dní, čo som mohol byť na ubytovni. Inak by som bol na ulici, lebo sa tam robila rekonštrukcia všetkých bytov.“

Ako sme už naznačili, nie všetci účastníci a účastníčky boli úplne spokojní s lokalitou bytu. V tejto súvislosti je však potrebné zdôrazniť, že hlavné mesto disponuje len veľmi limitovaným počtom bytov, v dôsledku čoho aj napriek snahe nebolo v praxi vždy možné zohľadniť všetky preferencie zúčastnených.

Účastník projektu:²⁸ „Mohla by byť aj iná kvôli tomu, že predtým som bol drogový závislý, a tam v okolí sa zdržiavajú tí ľudia, s ktorými som behával.“

Lokalita z viacerých dôvodov nevyhovovala ani pánovi Henrichovi, ktorý to pripisoval aj jeho horším adaptačným schopnostiam. V čase druhého rozhovoru však už bol zvyknutý: „Ja sa ťažšie adaptujem, bol som dlhšie na ulici, som skôr vlk samotár. ... Zvykol som si, aj krásne prostredie tu je.“

Účastníci a účastníčky si od začiatku uvedomovali, že získanie stabilného bývania je pre nich zásadnou zmenou, ktorá môže ich život posunúť k lepšiemu.

Štefan: „Mne sa duševne – mám 67 rokov – posunulo myslenie do iných dimenzií s tým, že ja môžem ten život žiť oveľa dlhšie a v klude. Toto je hlavný bod, ktorý si veľa ľudí v takýchto situáciách, v akej som bol v tej dobe ja, neuvedomuje.“

Emil: „Teraz toto bývanie, to ma vytrhlo z najhoršieho.“

Kamila: „Teším sa veľmi z toho. Je to taká istota pre človeka, pre toho, kto nemá vyskúšané byť na ulici a bojovať z tak nízkeho invalidného dôchodku.“

Klára: „Toto je bohovské bývanie, ja verím pánu Bohu, že nás vymotal zo zlého do dobrého. Ja som nečakala, ja som bola prekvapená, aký byt nám dávajú.“

V súvislosti s nasťahovaním účastníkov a účastníčok projektu do bytov boli v rámci výskumu identifikované dva problémy: chýbajúce pripojenie na inžinierske siete (elektrina, plyn) – čo v niektorých prípadoch zapríčinilo neskoršie nasťahovanie – a poruchy zariadení/spotrebičov, ktoré napriek opakovanému nahlasovaniu magistrátu neboli riešené. Napríklad pán Ľudovít nahlasoval nefunkčné radiátory ešte v januári 2023, no ani do konca vykurovacej sezóny sa ich nepodarilo opraviť. Niektorí účastníci a účastníčky uviedli, že nedostali kľúče od schránky či pivnice, resp. že pivničné kobky prislúchajúce k ich bytu boli obsadené iným obyvateľom bytovky, kvôli čomu ich dlhodobo nemohli využívať, hoci potrebovali. Tieto problémy sa však v porovnaní s predchádzajúcou fázou projektu vyskytovali menej často a viacerí uviedli, že v bytoch nemajú žiadne nedostatky.

Karol: „Boli tam najnutnejšie opravy, ten byt bol iba maľovaný. Pozabudlo sa na to, že tam odpadli a odpadávajú kachličky, neriešilo sa to, že tam zateká pod oknami, prasknuté umývadlo. Toto už som nehlásil takéto veci. Nahlásil som iba tie kachličky. Vlastne to zatekanie sme tiež nahlásili, ale tam je celkovo s týmto zatekaním bol problém. Tie kachličky mi prišli opraviť behom troch či štyroch mesiacov – celkom rýchlo, v úvodzovkách.“

Kamila: „V novembri rozhodli, že mi ho pridelia, ale nakoniec som sa sťahovala 6. februára, lebo medzitým boli sviatky, ešte niečo bolo s elektrikou. ... Tak tam zateká, dvere na WC sa ako keby rozlepovali, alebo kľučky vypadávajú, aj som to už doťahovala, asi je to vydreté už, tie

²⁸ Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno.

dvere sú pôvodné, niekoľko rokov staré. Nemôžem nič povedať, je to obývatel'né a hlavne nie som na ulici, neplatím predražený podnájom.“

Matúš: „Bol tam problém s nejakou elektrikou alebo niečo. Byt som mal už schválený mesiac predtým, ale boli tam nejaké komplikácie... Tak ohľadom toho som sa nemohol hneď nasťahovať, ale veci som už mal v novom bývaní, viete? Prestahovaný som bol, ale, hovorím, boli tam problémy s nejakou elektrikou, tak nemôže človek existovať v dnešnej dobe bez električky.“

Emil: „Druhé som išiel zapnúť vodu a tá páčka na tej vode bola zlomená. ... Lustre chýbali a, hovorím, fajčilo sa tam a hygienická maľovka nebola urobená. Také veci, že špinavé, úplne masťné tanieri a tak ďalej... To nie je záležitosť poruchy, to je len zariadenie, to je iná vec. Ale proste nebolo to v takom stave, v akom to má byť.“

Spomenuté technické problémy v bytoch pretrvávali aj mesiace a roky po nasťahovaní účastníkov a účastníčok. Viacerí v priebehu rozhovorov spomenuli, že riešenie trvá zo strany magistrátu veľmi dlho.

František: „Boli to už aj pozrieť, ale je to už asi osem mesiacov, no a povedali, že to prídu opraviť, ešte zatiaľ neboli.“

Alica (2. rozhovor): „Poruchy jedine že mi okná haprujú a je trošku problém sa dokomunikovať s tými technikmi, nakoľko už som asi dvakrát písala, ale doteraz sa mi nikto neozval ohľadom okien.“

Alica (3. rozhovor, na otázku, či sa podarilo vyriešiť problém s oknami): „Ale vôbec, volala som, nafotila som im, poslala do mailu, ale zatiaľ to bytový podnik nerieši.“

Kamila: „Potom opravy v byte, ktoré boli na začiatku, by bolo dobré poriešiť, to ešte stále nemám.“

Výskumníčka: „Myslíte zatekanie a kľúčky?“

Kamila: „Áno, a dokonca ako som ležala v posteli, spadol kus omietky od trubky, ako sú v rohu, rovno na hlavu. V záchode mi tiež spadol kus omietky. Bolo to riadne zatečené, teraz sa to už rozpadáva. Nahlasujem to, ale vôbec to nikto nerieši.“

Kamila (po dvoch rokoch od nasťahovania): „A vôbec som sa ani nedočkala (pivnice). A v tom WC ako ostalo zatečené, tak aj ostalo. Aj dvere – celé zle, nesedí ani kľučka, vlastne nič nespravili ani neopravili. Ja som to už nejako vzdala, ... dokola prosím o to a o to. Keďže to sú chyby od začiatku nasťahovania, aj keď mi sľúbili, že sa to spraví, lebo to boli chyby hneď pri prevzatí. Nič. Ja už som rezignovala. Ale vravím, je to obývatel'né.“

Zástupca mesta na skupine uviedol, že hoci má mesto k dispozícii technikov, nie je ich dostatok, kvôli čomu môžu riešenia problémov a opravy trvať dlhšie:

„My máme mestských technikov, ktorí robia určitú časť práce, nechodia s ľuďmi, nesprevádzajú ľudí ohľadom napríklad internetu, televízií, ale ak majú nejaký technický problém, tak sú tam na to, aby ho vyriešili. Je to rozdelené na drobné veci, ktoré si zväčša riešia sami, ale pri väčších opravách je podpora mesta. Tým že je ich málo, nie je to expresné stále. V podstate magistrát by sa mal starať o stav tých bytov.“

Niektoré byty však boli podľa ich nových obyvateľov a obyvateľiek v poriadku a požiadavky boli vyriešené rýchlo a bezproblémovo.

Výskumníčka: *„Nepotrebovali ste nejaké súhlasy z magistrátu, či si to tam môžete dať?“*

Kamila: *„Nie, ja som len povedala, že chcem sporák, keďže viem, že väčšina ľudí tam má sporák. Tak mi prišli vyrezať miesto na to, keďže doska bola po celej dĺžke.“*

V tomto kontexte je potrebné rozlišovať medzi objektívnymi technickými problémami v bytoch, ako napr. nefunkčné okná, nemožnosť využívať pivničné priestory, či zatekanie, a medzi subjektívne vnímanými problémami, ktoré majú skôr estetický charakter (napr. opadnutie malej časti omietky, nerovnomerné naniesenie farby na steny) a súvisia s prirodzeným opotrebovaním bytov v dôsledku ich používania alebo nižšou kvalitou niektorých rekonštrukčných prác. Rozhovory však ukázali, že oba typy problémov môžu znižovať vnímanie komfortu bývania účastníkov a účastníčok projektu. Preto je žiaduce, aby mesto ako vlastník bytov týmto problémom venovalo pozornosť, prípadne nájomníkom a nájomníckam zdôvodnilo, prečo niektoré nedostatky riešiť nebude. Zároveň – aj vzhľadom na to, že viacerí účastníci a účastníčky projektu nemajú osobnú skúsenosť s bývaním v (prenajatom) byte – vzniká priestor pre sociálnych pracovníkov a pracovníčky, aby o tejto téme diskutovali so svojimi klientmi a klientkami a v prípade potreby im vysvetlili, že ide o bežné opotrebovanie, ktoré nie je potrebné komunikovať mestu a ktoré si môžu riešiť vo vlastnej réžii.

Naopak, zo strany účastníkov a účastníčok projektu nedochádzalo k poškodzovaniu bytov, čo na fokusovej skupine potvrdil aj zástupca mesta:

„Zatiaľ máme veľmi zodpovedných klientov v bytoch, že každú zmenu, ktorú chcú urobiť, tak komunikujú. Takže podľa mňa je to aj o tom, že pre nich je to bývanie taká krehká záležitosť, že čokoľvek sa stane, tak to berú tak vážnejšie ako ľudia, ktorí si nezažili napríklad takúto bytovú núdzu. Niekedy byty majú naviazaný horší technický stav, ktorý sa dlhodobo neriešil a vie to byť potom zaťažujúce, ale nič, čo by pochádzalo od nájomcov a nájomkýň, že by nejaké ničenie, iba bežné používanie, alebo amortizácia.“

Výnimkou je byt účastníka, ktorý v priebehu projektu odišiel do ÚVTOS. Zástupkyňa mesta uviedla, že byt zanechal v celkovo zlom technickom stave a s výskytom ploštíc. To vyžadovalo deratizáciu a rekonštrukčné úpravy predtým, ako sa doň mohla nasťahovať náhradníčka, čo mestu spôsobilo dodatočné náklady.

Niektoré organizácie, ktoré účastníkom a účastníckam projektu poskytujú podporu, majú k dispozícii aj vlastných zamestnancov zameraných na riešenie menších problémov v bytoch alebo potrebu technickej podpory, pri ktorých spolupracujú s magistrátom.

Ako ilustruje výrok pána Štefana, ktorý si radiátor opravil sám, nie všetci sa pri riešení porúch spoliehali na magistrát – niektorí pristupovali problémom iniciatívne a dokázali ich vyriešiť sami:

„...radiátor v obývacej miestnosti nefungoval. Rozmýšľal som, či volať na bytovú správu alebo pošpekulovať a pozrieť sa čo tomu je. Tam ako sa reguluje ten termostat, ten som vymontoval a zistil som, že na čo tlačí ten termostat. Je tam taká malá ihla a ona bola zaseknutá, snažil som sa ju vytiahnuť von. Na taký tretí pokus sa mi to podarilo a tým pádom som ho sprevádzkoval.“

Napriek uvedeným nedostatkom vyjadrovali účastníci a účastníčky projektu vysokú spokojnosť s bývaním (prevažne hodnoty 9, 10), ktorá bola zisťovaná na škále od 1 do 10, kde 1 znamenalo veľmi nízku spokojnosť a 10 veľmi vysokú spokojnosť.

Karol: *„Ja musím povedať tých 10. Je to strecha nad hlavou. Viem sa okúpať, viem ísť na toaletu, viem si uvariť, viem sa vyspať – nepotrebujem viac.“*

Spokojnosť s bývaním zostávala vysoká aj na konci projektu. Ak niektorí účastníci alebo niektoré účastníčky uvádzali nižšie hodnotenie, bolo zapríčinené špecifickými okolnosťami, na ktoré nemá vplyv mesto, ale ani samotní obyvatelia a obyvatelky bytov, ako napr. chýbajúci alebo nefunkčný výťah, dispozičné riešenie bytu, hluční, resp. konfliktní susedia, či nevyhovujúca lokalita bytu s ohľadom na predchádzajúcu životnú situáciu.

František: *„Tak by som dal sedem. Lebo predsa by mi bolo lepšie, keby som mal oddelenú kuchyňu.“*

Henrich: *„Sedem dáme.“*

Výskumníčka: *„Čo by sa muselo zmeniť, aby ste dali vyššie číslo?“*

Henrich: *„To je zaujímavá otázka. Medziľudské vzťahy, v prvom rade. Chodia tam ľudia okolo, nepozdravia, sú to ľudia ako na baterky.“*

V súvislosti s aktuálnym bývaním sa do pozornosti dostávala aj téma bezbariérovosti. IVPR už v správe z pilotnej fázy projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou upozorňoval na chýbajúcu ponuku bezbariérových bytov, napriek tomu, že cieľovou skupinou projektu boli aj osoby poberajúce invalidný či starobný dôchodok s obmedzenou mobilitou. Podobne to bolo aj v pokračujúcej fáze, kedy aj účastníci a účastníčky s výraznými problémami s chôdzou bývali v bytoch, ktoré ich potrebám neboli prispôsobené. Osoby, ktorých sa tento problém týkal uviedli, že by napríklad preferovali, ak by bol v byte namiesto vane sprchový kút. Zástupcovia magistrátu vysvetlili, že mesto má v súčasnosti k dispozícii len deväť bezbariérových bytov, ktoré sú navyše dlhodobo obsadené, a preto nemohli byť v ponuke projektu.

Kamila: „Ja si myslím, že pri každom ZŤP pri pohybových problémoch, ale aj tak celkovo do budúcnosti, že ten sprchovací kút je vždy lepší ako vaňa, lebo človek starne a pribúdajú rôzne zdravotné problémy.“

Ako podotkol sociálny pracovník – účastník fokusovej skupiny, je potrebné zohľadniť nielen bezbariérovosť samotného bytu a bytového domu, ale aj lokality:

„Nie je to len o bezbariérovosti toho bytu, ale aj o lokalite toho bytu. Záleží na tom, aké má mesto byty, aké ponúka. Keď je to ďaleko od zastávky a hore kopcom ako Dlhé Diely, tak to môže byť problém pre toho človeka na vozíku.“

Nepriaznivý zdravotný stav, zapríčinený či už ochorením alebo vyšším vekom, limitoval viacerých účastníkov a účastníčky aj v oblasti zamestnania. Dôsledkom bolo, že si nemohli zvýšiť príjem do takej miery, ako by potrebovali, čo im spôsobovalo rôzne ťažkosti. Tejto problematike venujeme pozornosť v nasledujúcej časti textu.

7 FINANČNÁ SITUÁCIA DOMÁCNOSTÍ

V prípade účastníkov a účastníčok projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou je otázka zdravia úzko prepojená s témou financií, a to najmä z dvoch dôvodov: po prvé, viacerí účastníci nemali kvôli existujúcim dlhom na zdravotnom poistení prístup k adekvátnej zdravotnej starostlivosti; po druhé, aj v prípade, ak dlhy na zdravotnom poistení nemali, dochádzalo k prerušeniu odporúčanej liečby, pretože nemali dostatok peňazí na lieky. Bol to aj prípad pána Emila:

Výskumníčka: „Spomínali ste, že užívate lieky. Stalo sa vám niekedy za posledné mesiace, že by ste nemali dosť peňazí na lieky, ktoré ste potrebovali, alebo sa nič také nestalo?“

Emil: „No, to je bežné. Ja som napríklad... voľakedy nemal som peniaze a prestal som brať od psychiatricky lieky.“

Karol: „To sa mi stáva večne. To je neustály problém, preto chodím predávať (časopis NotaBene) aj soboty a nedele, koľko sa dá. Tento problém, ten bude stále.“

Kamila: „Stalo sa, bola som chorá, bola som po trhaní zubov. Odporučila mi zubárka zostať doma štyri - päť dní, ale musela som ísť po dvoch dňoch (predávať časopis NotaBene), nemala som peniaze. Lebo aj iné lieky musím brať, čo mi predpísala iná lekárka. Aj prášok na pranie som musela kúpiť už. Potom aj toaleták by to chcelo pomaly, takže som musela ísť predávať po dvoch dňoch.“

Klára: „Buď budem jesť, alebo lieky. Musím lieky, aby mi bolo lepšie, tak musím to užívať pravidelne. ... Hocičo zjeme, využívame akcie, napríklad malú tresku a jeden rohlík a to je všetko alebo sáčkové polievky, aj čínske.“

S nedostatkom peňazí na jedlo sa okrem domácnosti Kláry a Gustáva museli vysporiadať viacerí účastníci a účastníčky. Riešenie im poskytujú najmä sociálne výdajne či pomoc zo strany príbuzných, ako napríklad v prípade Adama alebo Matúša.

Výskumníčka: „A ako vám to teraz vychádza s peniazmi?“

Adam: „Nevychádza.“

Výskumníčka: „Keď zaplatíte ten nájom, koľko vám tak ostane na živobytie na ten mesiac?“

Adam: „Neostane mi nič.“

Výskumníčka: „Z čoho sa vám podarilo prežiť minulý mesiac?“

Adam: „Hlavná pomoc moja družka a svokra, ona zostala pri mne a sem-tam sa mi podarí na nejakú tú brigádu, to si spravím nákup. Dal som to.“

Matúš: „Tá sociálna výdajňa, tam mám 30 bodov a ako si ich rozdelím do toho mesiaca, tak to aj mám. Ale zatiaľ som nepociťoval nejakým nedostatkom. Aj mi je nápomocná terajšia priateľka a aj moja rodina.“

Karol sa však na pomoc od príbuzných spoliehať nemôže.

Výskumníčka: „Ako ste to teda riešili, keď vám chýbali peniaze?“

Karol: „Kúpil som si vifonku. Jedna vifonka denne stačí, také uskomnenie.“

Vzhľadom na to, že hlavný príjem²⁹ väčšiny účastníkov a účastníčok tvorí dôchodok (starobný alebo invalidný), nízky príjem predstavuje problém vo väčšine domácností. Pre ilustráciu, František aj Kamila poberajú invalidný dôchodok približne vo výške 270 € mesačne. Hoci je výška nájomného v mestských bytoch regulovaná (napríklad Štefan platí mesačne približne 140 €, Emil 130 €), po jeho zaplatení viacerým nezostáva dostatok financií na bežný život. Niektorí účastníci – ak im to umožňuje ich zdravotný stav – sa preto rozhodli brigádovať, napríklad v pekárni, ako strážca objektu či upratovač. Pani Kamila a pán Karol sa napriek veľmi nepriaznivému zdravotnému stavu snažili o zlepšenie svojej finančnej situácie prostredníctvom predaja časopisu NotaBene.

Medzi osobami zapojenými do projektu sú aj zamestnaní/é: pri prvom rozhovore bola hlavným príjmom mzda zo zamestnania v prípade pani Alice a Matúša a domácnosti Annamárie a Ľudovíta.³⁰ Adam žil z dávky v hmotnej núdzi a brigád.

Viacerí účastníci čelili dlhom a exekúciám, čo bol v niektorých prípadoch aj dôvod, prečo nepracovali, či už v minulosti alebo aj súčasnosti.

Matúš: „Zamestnať som sa nemohol, pretože som mal vtedy veľa tých exekúcií, takže by to bolo na mojom mieste bezpredmetné. By som robil zadarmo a aj tak by som z toho nič nemal a mal som veľa výdavkov, viete?“

Aj pán Adam sa v úvode projektu plánoval zamestnať, až keď prejde osobným bankrotom, pretože mal „dosť dlžôb voči štátu aj poisťovni“. V čase realizácie druhého rozhovoru už mal osobný bankrot vyriešený: „Podarilo sa mi vybaviť bankrot, už ho mám schválený. Zaplatil som prvú splátku, tých 15 €, a budem si hľadať prácu.“

Práve spomínané dlhy na zdravotnom poistení boli často uvádzanou príčinou exekúcií. Okrem toho išlo tiež o dôsledok nesplácania úveru alebo neuhradených pokút dopravnému podniku.

Štefan: „No a tu sa vyskytla jedna polročná sekera zo zdravotnej poisťovne a táto sa tiahla dosť dlho. Dá sa povedať, že z mojej strany som to odflákol a ignoroval. Nevyhodnotil som správne dôsledky, aké to môže mať do budúcnosti. Tým pádom som mal na krku exekútora.“

Z vyjadrenia pána Štefana je zrejmé, že bol v tejto téme s odstupom času schopný sebareflexie a uvedomuje si následky svojho predchádzajúceho konania. Osobný bankrot, ktorým v minulosti prešli alebo ktorý práve riešili viacerí účastníci vrátane pána Štefana, bol jednou z dôležitých tém rozhovorov. Oddĺženie vytvára do budúcnosti nielen perspektívu lepšej

²⁹ Väčšina účastníkov a účastníčok neuviedla konkrétnu výšku ich mesačného príjmu.

³⁰ Pán Ľudovít bol v čase prvého rozhovoru na čiastočnom invalidnom dôchodku, no zároveň aj pracoval.

celkovej finančnej situácie, ale vďaka prístupu k plnohodnotnej zdravotnej starostlivosti aj lepšieho zdravia.

Hoci sa medzi účastníkmi a účastníčkami projektu pomerne často stretávame so zadlženosťou, u viacerých dochádza vďaka intenzívnej podpore sociálnych pracovníkov a pracovníčok k oddĺženiu a pozitívnym zmenám v oblasti finančnej gramotnosti.

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „Keď sa nad tým zamyslím, tak či ide o dlhy, ktoré vznikli na bývaní, alebo ide o dlhy, s ktorými prichádzajú do bývania, tak v podstate všetci naši klienti už prešli oddĺžením, čiže neregistrujeme žiadne dlhy na nájomnom.“

Napriek tomu, že sú mesačné rozpočty účastníkov a účastníčok projektu napäté, niektorí/é si dokážu aj sporiť – napríklad pani Kamila alebo pán František, ktorému sa darí odkladať si peniaze bokom, odkedy sa zamestnal; keď žil iba z dôchodku, peniaze mu často nestačili ani na základné potreby. Pre väčšinu je to však veľmi náročné až nemožné:

Kamila: „Keď mám lepšie zarobené (z predaja časopisu NotaBene), snažím sa odložiť nejaké peniažky bokom, keby som potrebovala na lieky alebo na niečo nečakané.“

Napriek tomu, že Alica nemá žiadne dlhy ani exekúcie, sporiť sa jej zvyčajne nedarí: „Viete čo? Málokedy. Málokedy sa podarí (odložiť si sem-tam bokom), keďže je všetko teraz tak drahé, takže...“

Úspory nemá ani Karol:

„Sporiť? To nedokážem. To je vylúčené.“

Hoci Karolovi jeho nízky príjem neumožňuje vytvárať si rezervu, uvedomuje si, že bývanie je absolútna priorita:

„Prvé čo je, zaplatím bývanie. To je najdôležitejšia vec. Už tie lieky, no... To už nejako...“

Podobne to vníma aj Matúš:

„Ešte chcem povedať toľkoto, že mám tam nájomné, je to zhruba okolo nejakých 125 euro, je to sociálny byt. Ale keby som mal iba 125 euro a vedel by som žiť, nebudem mať ďalej ani cent a nemal by som doma chlieb, tak to nájomné zaplatím. Je to pre mňa prvoradá vec, viete? Aby som tam nemal podlžnosti, aby som to pravidelne a včas platil, aj keby som si mal požičať alebo ísť niekde na brigádu. ... A strava, to je vedľajšie. Stravu si zoženiem.“

Napriek tomu, že z rozhovorov v prípade niektorých domácností vyplynula potreba pomoci v oblasti financií (oddĺženie, finančná gramotnosť a pod.), iné domácnosti preukázali zodpovedný prístup pri hospodárení s peniazmi.

Štefan: „Odkladám si určitú čiastku do budúcnosti, lebo fakt neviem, čo sa môže stať. Našťastie som sa dostal na sumu (dôchodku), aj keby som nerobil, môžem platiť nájom v takomto rozsahu.“

Ľudovít: „Prvé si nakúpime do chladničky na celý mesiac, či mäso, či potraviny a tak, tak sme to robili aj na ubytovni, to my stále robíme. No a že odložíme, že (suma) bokom. No a potom sa chytíme a ideme po tie deti a nakúpime im veci, čo treba.“

Matúš: „Ja keď mám peniaze, si nakúpim, mám špajzu. Keď nemám už peniaze, nech mám aspoň čo jesť. Ja som zásobený. Ja si dávam už pozor, pozerám viac dopredu, život ma naučil pozeráť nie na to, čo teraz je, ale aj do budúcnosti. Keď aj dostanem výplatu, tak tie financie viac držím a odkladám na horšie časy. Čo keď sa naskytne nejaká nečakaná udalosť, aby som mal nejakú korunu.“

Annamária s Ľudovítom navyše dobrovoľne platia vyššie zálohové platby za vodu a elektrinu, aby im nevznikli nedoplatky.

Napriek viacerým pozitívnym príkladom v tejto oblasti majú niektorí účastníci stále potrebu podpory a edukácie, ako napríklad starobný dôchodca Henrich, ktorý si v banke zobral pôžičku, aj keď mu to jeho sociálna pracovníčka neodporúčala:

„Vzal som si pôžičku, vzal som si ju minulý mesiac. Už sa to nakopilo.“

Po nástupe do projektu niektorí účastníci využívali podporu vo forme finančných príspevkov, ktoré im na úhradu nájomného poskytovali organizácie, s ktorými spolupracovali. K pozitívnym zmenám v oblasti finančnej situácie účastníkov a účastníčok projektu dochádzalo najmä v súvislosti s nájdením si práce, čo sa aspoň dočasne podarilo viacerým. Tému dôležitých zmien v životoch účastníkov a účastníčok projektu sa venujeme samostatnej časti tejto správy (kapitola 12).

8 SOCIÁLNA PODPORA

Kľúčovou súčasťou projektov založených na princípoch prístupu housing first je popri poskytovaní nájomného bývania aj sprevádzanie účastníkov a účastníčok projektu sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, prípadne aj ďalšími členmi a členkami odborného tímu z rôznych oblastí ako napr. psychológia alebo právo. Sociálna podpora je definovaná v zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. V § 12 medzi druhy sociálnych služieb patria sociálne služby krízovej intervencie, sociálne služby na podporu rodiny a detí, sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ŤZP, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku, sociálne služby s použitím telekomunikačných technológií a podporné sociálne služby. Práve medzi podporné sociálne služby patrí sprevádzanie účastníkov projektu, podľa bodu 4, písmena e, odseku 1: podpora samostatného bývania. Tú bližšie definuje § 57 ako sociálnu službu „*na podporu samostatnosti, nezávislosti a sebestačnosti fyzickej osoby zameraná najmä na pomoc pri prevádzke domácnosti, pomoc pri hospodárení s peniazmi, podporu pri organizovaní času, podporu pri zapojení sa do spoločenského a pracovného života, podporu rozvoja osobných záujmov, predchádzanie a riešenie krízových situácií, podporu spoločensky primeraného správania.*“ Okrem vyššie uvedeného sa poskytuje aj sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, preventívna aktivita a sociálna rehabilitácia.

Potreba sociálnej podpory vyplýva z charakteristík cieľovej skupiny, na ktorú sa projekty housing first zameriavajú – ide osoby bez domova s vážnou diagnózou, v zlom zdravotnom stave, niekedy aj so skúsenosťou s užívaním návykových látok, alebo trpiace dlhodobým či opakovaným bezdomovstvom, ktoré nemajú podporu vo forme rodiny, priateľov, či blízkej komunity³¹. Pretože ide o zraniteľné skupiny ľudí, ich schopnosť vybavovania záležitostí spojených s bývaním je často limitovaná. Okrem zdravotných a fyzických bariér čelia aj iným prekážkam – napríklad ak vlastné bývanie nemali nikdy v minulosti alebo ho mali len veľmi dávno, nemusia byť oboznámení so všetkým, čo sa spája s prenájmom či samotným bývaním v byte. Rovnako sa podpora zameriava na zlepšenie zdravotného stavu, ktorého riešenie mnohé osoby dlhodobo odkladali, okrem iného kvôli dlhom na poistnom, nedostatku financií na poplatky za vyšetrenia a liečbu a pod. Výskumy ukazujú, že osoby prespávajúce na ulici čelia rôznym druhom ochorení vrátane závislostí vo vyššej miere ako osoby prespávajúce v nejakom type prístrešia; že zdravotnú starostlivosť využívajú zriedkavejšie³² a že sa dožívajú menej rokov ako všeobecná populácia aj ako iné ohrozené skupiny, ktoré ale bytovou núdzou nikdy

³¹ PLEACE, N. Evropská příručka Bydlení především. Praha: Úrad vlády ČR, 2017. ISBN: 978-80-7440-159-6.

Dostupné: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/hfguide_cz_171006_orez.pdf

³² RICHARDS, J. a KUHN, R. Unsheltered Homelessness and Health: A Literature Review. In: AJPM Focus, Volume 2, Issue 1, 2023. ISSN: 2773-0654. DOI: [10.1016/j.focus.2022.100043](https://doi.org/10.1016/j.focus.2022.100043)

netrpeli.³³ V súvislosti so závislosťami sa v prístupe housing first uplatňuje prístup tzv. harm reduction, čiže povzbudzovanie k minimalizácii negatívnych následkov užívania návykových látok, vo všeobecnosti však nejde o podmienku vstupu do projektov tohto typu.³⁴

Z takto vymedzenej náplne podpory samostatného bývania vyplýva, že medzi klientom a klientkou a sociálnym pracovníkom alebo sociálnou pracovníčkou zohráva významnú úlohu dôvera, ktorá zvyšuje pravdepodobnosť, že si klienti a klientky budú ochotní/é nechať poradiť a pomôcť, a že sa so svojimi problémami a potrebami bez obáv zveria svojim sociálnym pracovníkom a pracovníčkam, čo im umožní hľadať riešenia vzniknutých situácií. Práve kvôli budovaniu a zachovaniu dôvery je dôležité dôsledné uplatňovanie princípu oddelenia (poskytovania) bývania a podpory, podľa ktorého má byť prenajímateľom bytu iný subjekt ako ten, ktorý poskytuje podpornú sociálnu službu. Podpora by mala pretrvávať aj v prípade, ak klienti alebo klientky o aktuálne bývanie prídu a ak o ňu budú mať aj naďalej záujem.³⁵

Ako sme už uviedli, aj v pokračujúcej etape bol aplikovaný princíp oddelenia poskytovania bývania a sociálnej podpory, rovnako ako v pilotnom projekte Dostupného bývania v Bratislave. Miera rozsahu podpory sa medzi jednotlivými účastníkmi a účastníčkami projektov dostupného bývania s prvkami housing first líši podľa rozsahu ich schopností a zručností, histórie prijímania podpory, prípadne podľa zložitosti životnej situácie, v ktorej sa ocitli.

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „Každý má inú mieru tej podpory, nie každý potrebuje sa tak intenzívne stretávať. V podstate máme klientov, ktorí nastúpili v tom prvom projekte, takže už bývajú s nami niekoľko rokov a už sme mali aj nastavenú takú menšiu frekvenciu, že boli už samostatní vo viacerých témach a tu je vidieť aká je dôležitá tá dlhodobosť podpory, o pár rokov sa to možno opäť zintenzívnilo, keď sa zhoršil zdravotný stav. Takže to je veľmi fajn, že s tými ľuďmi sme v dlhodobom kontakte a keď potrebujú, tak majú šancu, aby sme znovu intenzívnejšie spolupracovali.“

Napríklad klienti, ktorí potrebovali prejsť osobným bankrotom, tak robili výhradne s pomocou sociálnych pracovníčok a pracovníkov.

Štefan: „Čo sa týka bankrotu, bez nej (sociálnej pracovníčky) by som to nedal.“

Adam: „S nimi (neziskovou organizáciou poskytujúcou podporu) som si vybavil aj bankrot, všetko. Všetko si vybavujem cez nich. Keď niečo potrebujem vybaviť, to oni idú so mnou. Väčšinou keď niečo vybavujem, tak cez nich.“

³³ NILSSON, S. F. a kol. „Life-years lost in people experiencing homelessness and other high-risk groups in Denmark: a population-based, register-based, cohort study.“ The Lancet Public Health, Volume 10, Issue 9, 2025. DOI: [10.1016/S2468-2667\(25\)00171-9](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(25)00171-9)

³⁴ PLEACE, N. Evropská příručka Bydlení především. Praha: Úrad vlády ČR, 2017. ISBN: 978-80-7440-159-6. Dostupné: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/hfguide_cz_171006_orez.pdf

³⁵ PLEACE, N. Evropská příručka Bydlení především. Praha: Úrad vlády ČR, 2017. ISBN: 978-80-7440-159-6. Dostupné: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/hfguide_cz_171006_orez.pdf

Na svojich sociálnych pracovníkov a pracovníčky účastníci a účastníčky projektu tiež obracali kvôli problémom s novým bývaním, hoci ich bolo zvyčajne potrebné riešiť priamo s magistrátom alebo správcovskou spoločnosťou bytového domu. Sociálne pracovníčky a pracovníci vtedy klientov a klientky nasmerovali na osoby zodpovedné za riešenie konkrétnych problémov, napriek tomu však často z rôznych dôvodov k riešeniu situácie nedošlo, alebo trvalo veľmi dlho, ako sme už uviedli v šiestej kapitole tejto správy. V dôsledku toho sa noví obyvatelia a obyvatelky bytov neraz cítili bezmocne a s problémami sa na svojich sociálnych pracovníkov a pracovníčky obracali opakovane. Tí/tie, ak to bolo možné, zabezpečili riešenie (či už sami/y, alebo prostredníctvom bytových asistentov), čo následne viedlo k redukcii stresu a neistoty klientov a klientok.

Náplňou práce bytového asistenta je pomoc klientom a klientkam pri riešení záležitostí súvisiacich s bytmi, vrátane krokov pred nasťahovaním domácnosti: príprava bytu, jeho vybavenie, podpora zabývania nových nájomníkov a nájomníčok, asistencia s prepisom dodávky energií a služieb na novú domácnosť. Následne v priebehu bývania pomáhajú pri riešení vzniknutých technických problémov, mali by tiež byť kontaktnou osobou v prípade ďalších potrieb súvisiacich s vybavením bytu. Bytoví asistenti aktívne spolupracujú aj so sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, koordinátormi a koordinátorkami projektu, magistrátom a mestskými časťami. V prípade ukončenia nájmu je ich zodpovednosťou vysťahovanie a vypratanie bytu.

Emil: „On (sociálny pracovník) ma posmeľoval, aby som išiel do toho bytu. A potom sa ukázalo, že oni budú medzi mnou a magistrátom. Ale oni nemajú žiadne slovo. On mi povedal, že on nevie nič s tým urobiť. Ako napríklad lampy – on mi povedal, že oni to môžu iba tam namontovať.“

Matúš: „Mal som UPC televíziu a internet, ale to mi skončilo, tak som volal Alenke, ona má na starosti. Vysvetlil som jej situáciu a či by sa vedela informovať, ktorá by bola výhodnejšia spoločnosť, ktorá tieto programy a internet poskytuje lacnejšie. Mám Štvorku operátora. Došla pre mňa s autom, dohodli sme sa a išli sme do tej Štvorky. Spravili sme zmluvu a zajtra mi to prídu nainštalovať. Sú mi teda nápomocní. Ja si ani neviem predstaviť, že by som to ja šiel niekam ďaleko vybavovať a takto Alenka vyriešila, prišla pre mňa autom, vybavili sme a hotovo. ... A toto, čo mám teraz, musím odovzdať UPC a to zas budem žiadať Alenku, aby mi s tým tiež pomohla.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „A čo sa týka technických vecí, máme pracovníka pre bytové otázky, ktorý nám pomáha riešiť takéto drobné záležitosti, napríklad zapojenie internetu alebo keď sa niečo stane s práčkou a komunikuje s technikom z magistrátu. Myslím, že to funguje úplne perfektne, lebo keď náš pracovník pre bytové otázky nahlási, že takáto je potreba, dohodne sa s klientom, potom s magistrátom. Hodnotím to ako fungujúcu dobrú spoluprácu v technických záležitostiach.“

Z rozhovorov vyplynulo, že najväčším problémom súvisiacim s bývaním bolo predĺženie nájmu, ktoré spôsobovalo obavy viacerým účastníkom a účastníčkam projektu. Išlo o tému, ktorú opakovane riešili so svojimi sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami. Medziročne došlo k zmene údajov potrebných na dokladovanie príjmu, čo spoločne s tým, že niektorí nevedeli s predstihom, či im bude nájom predĺžený, viedlo k značnému stresu a neistote, ale aj zhonom v súvislosti s vybavovaním dokladov potrebných na predloženie k žiadosti o predĺženie nájmu na ďalšie dva roky. Mnohí sa obávali, že by s koncom aktuálnej zmluvy mohli prísť o bývanie zo dňa na deň aj napriek tomu, že vedeli, že spĺňajú všetky požiadavky, nemajú nedoplatok na nájomnom a v uplynulom čase neboli súčasťou susedských sporov.

Henrich: „Bol som napätý, lebo nám dali na poslednú chvíľu nové tlačivá. Tak sme to s Lenkou (sociálnou pracovníčkou) rýchlo riešili. Stačilo predtým raz za rok dokladať koľko zarobím, akú mám penziu, ale teraz potrebovali každý mesiac dokladovať, koľko som mal penziu. Bolo to stresujúce stihnúť dokladovať. Pre Lenku to bolo zťažujúce. Nemá iba mňa ako klienta, ale mala viac. Ale zvládli sme to.“

Emil: „Odovzdal som to asi pred týždňom a povedali mi, že toto, čo som dal za minulý rok – príjem z daňového – im nestačí, ale za každý mesiac musím dokladovať príjem.“

Štefan: „Ja som si to pozeral na internete, aké sú podmienky pre obnovenie žiadosti, všetky položky, napríklad zo sociálky, koľko mám dôchodok a ešte si aj privyrábam, tak všetko tam spĺňam, ale obavy mám...“

Ďalšou oblasťou, v ktorej potrebovalo pomoc viacero klientov a klientok, bolo zdravie. Mnohí nenavštevovali lekárov už mnoho rokov, čo v kombinácii s vekom, s ťažkým životom na ulici a prípadnými predchádzajúcimi zdravotnými problémami viedlo k chronickým a dlho neliečeným zdravotným problémom, ktoré mali príležitosť riešiť po prvý raz až vďaka získanému bývaniu. Pánom Adamovi, Františkovi, Emilovi aj Matúšovi ich sociálne pracovníčky a pracovníci buď našli lekárku/lekára alebo zubárku/zubára. Niekedy potrebovali pomôcť aj s objednaním, napríklad ak bolo možné iba e-mailom. V prípade potreby ich na tieto vyšetrenia aj sprevádzali.

Sociálni pracovníci a pracovníčky pozorovali, že s nadobudnutím bývania si ich klienti a klientky začali viac všímať svoje zdravotné problémy a získali priestor ich riešiť. Napríklad pán Emil sa vďaka podpore sociálnych pracovníkov a pracovníčok dostal na vyšetrenie k špecialistovi – gastroenterológovi a aj do stomatologickej ambulancie:

„Oni mi našli gastroenterológiu, oni mi vybavili vyšetrenie. ... Oni ma sprevádzali, keď som bol napríklad u zubárky, oni platili za röntgen. Oni ma tam vozili, chodievali so mnou sem-tam.“

Sprevádzanie k lekárovi využil aj pán František:

„...alebo k doktorovi ide so mnou niekedy. Lebo ten doktor keď rozpráva a rozpráva také tie slová, neviem, čo hovorí niekedy, že mu nerozumiem.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „My sprevádzame toho klienta k lekárom, aj to akceptuje a už začína byť aj samostatnejší, niektoré termíny napríklad u očného alebo podobne si dokáže zariadiť aj sám, alebo u zubára. Vidíme ten posun, nakoľko na začiatku sme ho úplne vo všetkom sprevádzali, ale teraz už si tie drobné záležitosti dokáže vybaviť sám ako začal pracovať a ako sa mu zvýšil príjem.“

Ako uviedli sociálne pracovníčky a pracovníci počas fokusovej skupiny, s istotou bývania často prichádza motivácia klientov a klientok riešiť svoje (zdravotné) problémy. Ak motivácia naďalej chýba, je spolupráca náročnejšia. Ako príklad uviedli, že práca s neliečeným psychiatrickým klientom môže byť komplikovanejšia ako s človekom so závislosťou, čo podčiarkuje dôležitosť motivácie klientov a klientok k riešeniu všetkých typov zdravotných problémov, ale aj tréningu a vzdelávania pracovníčok a pracovníkov sociálnej podpory.

Matúš: „Pretože ja túto nadáciu mám veľmi rád, pretože veľmi, veľmi mi pomohli. Vidím na nich, že nerobia to nútené, že to majú v práci, ale robia to zo srdca, lebo aj nad rámec svojich vecí koľkokrát... Veľmi im touto cestou chcem aj poďakovať.“

Účastník projektu:³⁶ „S Annou (sociálnou pracovníčkou) sme sa už bavili, na Hraničnú (do Centra pre liečbu drogových závislostí) by som chodil – odhodlávam sa, ešte som nebol. Zajtra mám termín, idem tam s Annou.“

V súvislosti s prácou s klientmi a klientkami, či už so závislosťou alebo bez, sociálne pracovníčky a pracovníci spomínali potrebu budovania dôvery ako dôležitý aspekt poskytovania podpory v projektoch housing first. Pre niektorých boli domácnosti, s ktorými mali v rámci projektu spolupracovať, nové, a preto by ocenili, keby sociálni pracovníci a pracovníčky, ktorí/é s domácnosťou mali kontakt už pred vstupom do projektu, pomohli v jeho začiatkoch nadviazať spoluprácu s novou sociálnou pracovníčkou alebo pracovníkom. Dôvera sa buduje postupne, aj preto je podľa vyjadrení účastníkov a účastníčok fokusovej skupiny veľkým plusom projektu dlhodobé bývanie a s ním spojená dlhodobá sociálna podpora.

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „...ak sú to noví klienti pre nás, čo sú nasťahovaní do týchto bytov, čo v tomto projekte sú, sú to väčšinou maminy s deťmi, v tomto prípade to bola jedna mamina s dieťaťom a jedna celá rodina, ktorá bývala predtým na (názov ubytovne), čiže boli klientami ubytovne a my sme ich nepoznali predtým. Tie rodiny s deťmi majú potom takú špecifickú pozíciu v tomto projekte už od začiatku, tak ja stále tak aj hovorím, že by tu mal byť aj niekto z tej ubytovne vždy. Lebo oni sú pre nás aj na začiatku veľmi kľúčoví pri spolupráci, aj pri preberaní klientov...“

Ďalšou oblasťou podpory, ktorú využili viacerí, bola pomoc s vybavovaním úradných záležitostí. Sociálne pracovníčky a pracovníci klientov a klientky motivovali aj k tomu, aby si

³⁶ Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno; meno sociálnej pracovníčky bolo zmenené.

vybavili rôzne veci, na ktoré majú nárok, ako napríklad príspevky či preukaz ZŤP. Tento typ podpory je pre projekty dostupného bývania tiež typický, nakoľko s bývaním je spojených mnoho „papierovačiek“, ktoré viacerí ľudia v projekte nemuseli nikdy alebo dlhé roky riešiť, a preto im nerozumejú.

Matúš: „Napríklad teraz idem vybaviť jednorazovú výpomoc, po roku sa to vybavuje, takže k tomu sa stretne. Lebo inak na mňa hľadajú, lebo zvyknú odpinkávať, ale keď idem so sociálnym pracovníkom, tak je to už iné. Niekedy sa ani neviem ja dobre vyjadriť, oni sa vyjadria za mňa.“

Nebolo tomu tak však vždy – napríklad pani Kamila nebola dostatočne informovaná o svojich možnostiach, nevedela, kam by sa mala obrátiť, a ani nevidela význam v tom vkladať toľko námahy do získania danej formy podpory, hoci by si vďaka príspevku na diétne stravovanie výrazne zlepšila rozpočet:

„Neviem, ja som nikdy žiadne príspevky nebrala, nikdy mi nikto neponúkol. Dokonca ani napríklad lekárka, veď mám cukor, mám držať diétu, ale že ja mám možnosť príspevok na diétu, to mi vôbec nepovedala. Ja som sa na internete dočítala, že ja mám na to nárok. ... To sú ďalšie behačky. A odkedy bývam tu v (názov mestskej časti), neviem kde všade by som musela ísť.“ V treťom kole argumentovala: „Nie, nejdem, aj tak mi to bude na nič, to mi nič nepomôže. Mesiac je dlhý, tým, že ja nepracujem, ja si musím variť, to mi nič nepomôže, keď vidím tie ceny, od januára, ako šli hore tie základné veci.“

Napriek tomu mala pani Kamila, podobne ako niektorí ďalší účastníci a účastníčky projektu pocit, že pomoc sociálnej pracovníčky nepotrebuje a že väčšinu vecí zvládne sama. Zároveň účastníčky a účastníčky často mysleli na iných klientov a klientky, ktorí/é by mohli potrebovať pomoc viac než oni, a preto nechceli svojich sociálnych pracovníkov a pracovníčky zaťažovať.

Kamila: „Oni sú svojim spôsobom takí vďační za mňa v tom smere, že som úplne samostatná, že si obvolám, že si vybavím, že si pozriem na internete, ak niečo treba. Ale zas keď neviem, tak mi poradia oni, vyzistia informácie. Snažím sa ich málo otravovať, lebo viem, že majú toho dosť, nemajú iba mňa ako klientku. Sú klienti, ktorí si nevedia vybaviť ani prechodné bydlisko či občiansky preukaz. Nechcem nikoho urážať, ale sú ľudia, ktorí nie sú zbehlí v týchto veciach.“

Ľudovít a Annamária: „Ešteže čo... Oni (pozn. soc. pracovníci) na ňu (pozn. Annamáriu) ešte tlačia v tom, že ony chcú pomôcť, ony chcú pomôcť s tým, s tým. Ja hovorím nie – ja mám nohy, ja mám hlavu, tiež ruky, ja si to vybavím sám.“

Niektorým klientom pomáhali organizácie poskytujúce podporu aj formou materiálnej pomoci v podobe potravín alebo zálohovaných fliaš a plechoviek, iným zas s hľadaním práce. Pánovi Henrichovi bola sociálna pracovníčka správkyňou úspor, aby sa uistil, že peniaze neminie, ale ušetrí na horšie časy – ktoré prišli, keď pán Henrich dlhšie nemal brigádu. Hospodárenie

s financiami je celkovo v projektoch dostupného bývania veľkou témou, a preto je jednou z oblastí, ktorej sa sociálni pracovníci a pracovníčky venujú, aj finančná gramotnosť.

Hernich: „Práveže som si vtedy odložil a teraz budem musieť si vziať. Lenka je moja kasička, ona mi to riadi.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „...prichádzajú situácie – nevravím, že v tomto projekte, ale v iných – napríklad nedoplatok za vodu, za energie a zrazu ten klient potrebuje viac peňazí a neočakáva to. Je to taká abstraktná téma, že keď na tom nepracujeme, že keď sa nasťahuje, neviem s klientom na to pozeráť, koľko sa sprchuje, koľko púšťa vodu, veľakrát to ľudia zistia až potom. Takže mať na takéto veci. Alebo ja neviem, príde klient o prácu, ale v tom bývaní je etablovaný, ale strategicky to nevychádza s tými výplatami, aby sa nedostal do dlhu.“

Podobne ako v pilotnej fáze projektu, aj v súčasnosti viacerí klienti a klientky spontánne veľmi pozitívne hodnotili spoluprácu so svojimi sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, ktorí/é im zároveň nahrádzajú kontakt s inými blízkymi osobami – ktoré účastníci a účastníčky projektu často z rôznych príčin nemajú:

Karol: „Že už vlastne obrátiť sa môžem iba na tieto dve potvorky, čo mi robia sociálne pracovníčky, keby dačo.“

Klára a Gustáv: „Ony (sociálne pracovníčky) sú veľmi dobré... Vysoko spokojní sme s nimi.“

Henrich: „Ja som jej dal prezývku – je šamanka a štartérka môjho serotonínu.“

Čo sa týka frekvencie stretávania sa so sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, u väčšiny účastníkov a účastníčok boli v úvode projektu návštevy na týždennej báze (výnimkou boli pán Matúš s dvoma návštevami za týždeň, pán Adam s dvoma až troma návštevami za mesiac a pani Annamária s pánom Ľudovítom, ktorých rodinu navštevovali raz za mesiac). Pracovníci a pracovníčky frekvenciu a obsah stretnutí prispôbovali konkrétnym potrebám klientov a klientok, pričom v priebehu trvania projektu u väčšiny frekvencia návštev klesala. Pani Alici v čase tretieho kola rozhovorov už podpora sociálnej pracovníčky skončila, s čím bola spokojná, pretože vnímala, že ju už dlhšie nepotrebuje.

V súvislosti s dlhodobou podporou klientov a klientok v projektoch housing first spomenuli počas fokusovej skupiny sociálni pracovníci a pracovníčky problém personálnej poddimenzovanosti, ktorá im komplikuje poskytovanie sociálnej podpory v potrebnom rozsahu. Niekedy sa problémy klienta či klientky naplno prejavia až po nasťahovaní sa, keď získajú priestor obrátiť na ne pozornosť.

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „Už tu bola spomenutá poddimenzovanosť, nájsť zamestnancov, kolegov do bytov, je trošku komplikované. Aj my sme poddimenzovaní, stále hľadáme, je to komplikované. Máme službu špecializovaného

poradenstva a podpory samostatného bývania a nemáme ešte naplnené stavy, čiže toto je komplikované. Máme už vyjasnené, aké profesie sú pre nás prioritné, ale samozrejme by sa dali aj ďalšie, keby prišiel napríklad taký adiktológ a podobne, ale my sme si povedali priority – sociálny pracovník a bytový asistent budú pracovať vo dvojici, veľmi podporná dvojica a mať aj nejakého psychológa na nejaký väčší úväzok, to sú naše priority. Je to ťažké naplňovať.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „Ale tak vo všeobecnosti si myslím, že je ťažké robiť ten housing (first) skutočný, pretože to, že dostane ten človek bývanie, tak tam sa začne všetko ukazovať aké veľké problémy s týmto človekom potrebujeme riešiť, akú to vyžaduje personálnu kapacitu – ktorú vlastne nemáme, pretože máme poddimenzované stavy. Nevieme zohnať odborných sociálnych pracovníkov, psychológov, takisto sme nevedeli zohnať asistentov, presne na také tie veci, technické veci, nie že poradenstvo, ale naozaj riešiť napríklad také, že tam praskol bojler, tam treba UPC poriešiť... Vlastne rozdelenie tej agendy sme napríklad my nevedeli urobiť z personálnych dôvodov, z dôvodu poddimenzovanosti.“

Na druhú stranu vo fokusovej skupine sociálne pracovníčky poukázali na to, že do projektu boli vybrané dve rodiny, u ktorých naopak vyšlo najavo, že sú pomerne samostatné. Už od začiatku nepotrebovali veľkú mieru podpory, s čím korešpondovala aj nižšia frekvencia návštev. Ako uvádzame v prvej kapitole tejto správy, o pridelení bytu rozhodovala odborná komisia mesta Bratislavy na základe vopred stanovených kritérií a sociálne šetrenie v rodinách realizovali MVO, ktoré medzi svojimi klientmi a klientkami vytypovalo jednotlivcov a rodiny, ktorí/é by sa mali do projektu prihlásiť. Aj napriek tejto spolupráci sa však nepodarilo vo všetkých prípadoch splniť požiadavku nájsť do projektu iba osoby s vyššou potrebou komplexnej pomoci, ktoré by okrem bývania potrebovali aj intenzívnu sociálnu podporu, aby si toto bývanie vedeli udržať. Niektorí účastníci a účastníčky fokusovej skupiny vnímali výber týchto rodín ako nevyužitú šancu poskytnúť bývanie viac ohrozeným klientom a klientkam. Vo fokusovej skupine sa preto uvažovalo o možnosti úpravy hodnotiacich kritérií na vstup do projektu, ktoré by hodnotili klienta/klientku/rodinu nielen z hľadiska zdravotného stavu, počtu členov, príjmu a pod., ale aj ich schopnosti, zručnosti, samostatnosť či špecifické potreby, ktoré bližšie priblížia rozsahu potrebnej sociálnej podpory.

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „Poviem to možno drsne, že je to plytvanie s touto príležitosťou, že sú tam rodiny, ktoré by využili to osamostatňovanie za asistencie, ale neboli vybrané. Ale nechcem to posudzovať, my sme boli radi, že sme my nevyberali tie rodiny.“

Účastník fokusovej skupiny (zástupca mesta): „...stále išlo o nejakú snahu hodnotiť objektívnejšie kritériá na základe zdravotného stavu, rodinnej situácie, kde komisia udeľovala body na základe sociálnych šetrení, ktoré boli poskytnuté komisii a tam sa neriešil kontext rodiny, ako vychádzajú s inými rodinami, tie zručnosti... Sústredilo sa to iba na čo najobjektívnejšie posúdenie hodnotiacich kritérií, ale pre mňa je toto veľmi dobrý feedback. Dostali sme ho viackrát, že tie housing first projekty sa dajú cieľiť na také, povedzme, najťažšie

prípady. Nemusíme to robiť objektívne, ale vidíme, že táto rodina má skutočne problémy, skúsme jej pomôcť cez takýto nástroj. ... Ono sa to tam hodnotilo na základe nejakého sociálneho šetrenia, tak tá komisia tam videla ako keby vážny zdravotný stav, aj rodinný, aj históriu a tak ďalej, proste rodiny, ktoré na tom papieri vyzerali veľmi ťažké, môžu byť veľmi schopné riešiť tie problémy, ale fakt potrebujú to bývanie a nepotrebujú už inú podporu. Ale to nebolo úplne ľahké toto zistiť, lebo napríklad sociálni pracovníci na Fortune, keď sa bavíme o tých sociálnych rodinách, nepísali nejaké odporúčania, lebo ten výber by bol potom na nich.“

Mesto spätnú väzbu, ktorá odznela v priebehu fokusovej skupiny, reflektovalo a v spolupráci s MVO upravilo hodnotiace kritériá a bodovací systém pre vstup do projektu.

9 VZŤAHY S RODINOU A PRIATEĽSTVÁ

Rodinné vzťahy ľudí bez domova a v bytovej núdzi bývajú neraz naštrbené. Účastníci a účastníčky projektu, ktorých blízki boli podľa ich slov jedným z dôvodov, prečo stratili (alebo nikdy nemali) stabilné bývanie, s týmito členmi rodiny už v kontakte neboli. Vzťahy v týchto rodinách boli niekedy veľmi poznačené a zostali takými aj počas trvania projektu.

Emil (na otázku, či je v kontakte so sestrou): „V telefonickom, ale nemáme si čo povedať. Ona zatĺka, že ma obrala o strechu nad hlavou, ona si navymýšľala sumy, čo mi vyplatila, proste nedá sa s ňou hovoriť reálne. Navyše mojím bratom narozprávala, že mi všetko vyplatila. Čo vôbec nie je pravda. A oni sa toho chytili a nemusia mi preto už nič dať.“

Keď bol dôvod narušenia rodinných vzťahov na strane účastníkov a účastníčok projektu, práve získanie bývania je pre nich prvým krokom k tomu, aby sa opäť pokúsili nadviazať kontakt, ako napríklad v prípade pána Adama alebo Matúša. Pre Matúša je kontakt s rodinou jedným z motivačných faktorov k udržaniu pozitívnych zmien vo svojom živote.

Matúš (na otázku, či je v kontakte s bratmi): „Jasné, som, oni sa veľmi tešia z toho, že mám byt, podporujú ma vo všetkom. Vidia, že už som dostal rozum vlastne a že mám, čo som chcel, tak ma plne podporujú vo všetkom. Keď niečo potrebujem, hocičo, tak môžem sa kľudne na nich obrátiť a vlastne neotočili sa mi chrbtom a pokiaľ môžu, mi vo všetkom pomáhajú, jak len vedia. ... Tak to som veľmi rád. To som veľmi rád, že vlastne takéto naše vzťahy sa zlepšili, otužili, pretože nebolo to vždy tak, viete? ... Viete, čo ma ťahá dopredu? Dobrý život a ukázať svojej rodine, že nie som taký, ako si oni predstavovali a mysleli, že človek sa dá zmeniť v každom veku a nikdy není neskoro.“

O niečo ťažšie ako nadviazanie vzťahu so súrodencami sa javí nadviazanie vzťahu medzi rodičmi a deťmi. Rozvedení páni Karol a Štefan obnovili vzťahy s niektorými členmi rodiny, nie však so svojimi deťmi. Henrich sa medzi prvým a druhým rozhovorom po piatich rokoch stretol so synom, a to na základe synovej iniciatívy. Pán Matúš, napriek tomu, že obnovil vzťahy so súrodencami, tiež spočiatku s deťmi kontakt nenadviazal, avšak v čase tretieho rozhovoru s nimi už bol v kontakte a plánoval ich brať z CDR na vychádzky alebo návštevy. Pani Alica počas prvých dvoch rozhovorov neprejavila záujem o obnovenie kontaktu s mamou, no do tretieho rozhovoru sa jej ho podarilo opäť nadviazať.

Karol: „Oni prestali pre mňa existovať, keď ja som prestal existovať pre nich. Túto tému nebudem ani otvárať, proste jednoducho aj som zabudol, že ich mám. Nemôžete riešiť niečo, čo je iba jednostranné. Nemajú záujem, v poriadku. Ja sa s tým stotožňujem.“

Štefan: „Nie, Facebook je zablokovaný, telefónne čísla sú zablokované. Nikto nič nerieši. ... Skrátka, nie je záujem z ich strany.“

Matúš, 2. kolo: „Viete čo, ja som si povedal takto. Oni boli vtedy ešte maličké, v perinke, takže na mňa si nepamätajú. Povedal som si, keď budú oni chcieť, tak si ma nájdú sami. Nejak sa im teraz strkať do života nechcem.“

Matúš, 3. kolo: „Keď už to bude smerovať k tej dobrej veci, že mi budú deti dávať aj na vychádzku, do parku alebo na zmrzlinu, tak potom je už taká možnosť, že si môžem po ne prísť na sobotu alebo nedeľu, alebo prázdniny. To je moje pranie do budúcnosti.“

Alica, 2. kolo: „...moja mama ona nemá vlastne z jej strany žiadny záujem, takže (mi to tak – bez kontaktu) vyhovuje.“

Alica, 3. kolo: „S mamou som sa začala stretávať, už aj kvôli malému, tie vzťahy sa zlepšujú. Je to všetko na dobrej ceste.“

František pri prvom rozhovore priznal, že mu v osobnom kontakte s rodinou bránila jeho predchádzajúca situácia v oblasti bývania,³⁷ ktorú pred dcérou tajil. Pri druhom rozhovore vyjadril ambíciu po dlhom čase navštíviť sestru a širšiu rodinu, čo sa mu napokon aj podarilo zrealizovať. Zlepšil sa tiež vzťah s jeho synom.

František, 1. kolo: „Áno, bol som s ňou vždy v kontakte, ale nepovedal som jej, kde bývam, aby ju to netrápilo. ... Trápi ma to, že nemám peniaze, nemôžem nikam vycestovať, nemôžem ísť za vnukmi, nemôžem dať ani nikomu darček, keď majú narodeniny alebo meniny.“

František, 2. kolo: „Keď budem mať dovolenku, chcel by som sa ísť pozrieť na sestru. Nevieť ani či žije ešte. Tam pôjdem pozrieť, lebo tam mám aj synovca, aj ďalších synovcov aj bratrancov.“

František, 3. kolo: „Stará sa syn trošku. Dal 800 eur, kúpil som sedačku za 250.“

Zlepšenie vzťahu s deťmi viedlo pánov Matúša a Františka k úvahám o väčšom byte, čo v projektoch podporovaného bývania nie je nezvyčajné. Obaja by boli radi, keby ich deti, resp. vnúčatá mohli u nich prespať, na čo by však potrebovali viac priestoru.

Niektorí klienti a jedna klientka pociťovali počas bežného dňa osamelosť, pretože nemali kamarátov ani známych, s ktorými by boli pravidelne v kontakte. Niektorí mali rodinu, na ktorú sa môžu obrátiť, aby tento pocit zahnali a niektorí samotu vnímali v istom smere pozitívne – ako znak toho, že im je dobre, pokiaľ ide o materiálne zabezpečenie, keďže ich niečo také vôbec môže trápiť.

Matúš, 2. kolo: „Ja aj vyhľadávam samotu a keď sa cítim osamelo, alebo cítim nutnosť sa s niekým rozprávať, zdvihnem telefón, zavolám bratovi.“

Matúš, 3. kolo: „Jasné, niekedy sa cítim sám, keď sa však tak cítim, zavolám moje družke a ona príde.“

³⁷ František býval v opustenej chatke „zbúchanej len z dosiek“, bez vody a elektriny.

Kamila: „Ale áno. Niekedy mám pocit, že som sama. Pokazila sa mi telka, tak (z organizácie poskytujúcej podporu) mi požičali. Dokonca veľký, to je môj jediný spoločník.“

František: „Už som si aj zvykol na to (na samotu). A teší ma to, že som byte, lebo 15 rokov keď je človek na ulici a dostane sa do toho bytu, tak vôbec nemyslí na to, že je sám. Teší sa z toho, že býva normálne.“

Adam: „Hlavná pomoc moja družka a svokra, ona zostala pri mne a sem tam sa mi podarí na nejakú tú brigádu, to si spravím nákup, dal som to. Ona sa vrátila, snaží sa pomáhať. Ja nikoho iného nemám.“

Dôvodom pocitov samoty bola u niektorých skutočnosť, že o kamarátov už prišli, alebo bývali na ulici či trpeli závislosťami. Iní, naopak, niektoré kontakty z minulosti udržiavajú. Ide o ľudí, im vedeli vypomôcť, keď to bolo potrebné a účastníci projektu sa vyjadrili, že im túto pomoc ochotne vrátia: napríklad pán Emil má viacero kamarátov, s ktorými si navzájom požičiavajú peniaze. Nadväzovanie nových kamarátstiev však bolo pre účastníkov/čky zložité a väčšinou neúspešné.

Kamila: „Veľa z nich pomrelo, jeden uhorel na chate, fajčil opitý a podpálil seba i s chatou, ďalší ten bol v kriminále, čo sa s ním stalo, neviem. Väčšina pomrela...“

Henrich: „Mám (kamarátov), ale väčšinou sú už tam... Alkohol, primrzli, samovražda, infarkt... Takže tak.“

František: „Akurát jeden, keď som bol preč dlhšie, som si chcel hľadať robotu, on sa zatiaľ tam nasťahoval do mojej chatky. Nechcel som ho vyhnať, tak som ho nechal tam, no a potom si našiel inú chatku a tam potom aj zomrel.“

Kamila: „Aj som skúšala zoznamku. Hľadám si kamarátku alebo kamaráta. Čo sa ozvali, boli zväčša z opačného konca Slovenska. Aj som písala na prechádzku alebo do kina, do divadla alebo na kávičku. Mne úplne vypadli sociálne kontakty, čo som prestala robiť, ľudia sa sťahujú, migrujú hore-dole, telefóny čísla sa menia, adresy sa menia, vôbec neviem, kde kto je.“

Nové kamarátstva sa nepodarilo nadviazať ani v dvoch domácnostiach s deťmi. Priateľstvá detí z predchádzajúceho bývania (ubytovne) nepretrvali, kým nové sa im v novej lokalite nepodarilo vytvoriť. Obe rodiny opísali svoje deti ako „domasedov“, ktoré majú len spolužiakov.

Alica: „Ona je taká samotárka. Ona je domased, ona len spolužiakov v škole, sem-tam kamoška jedna, čo ju dôjde navštíviť.“

Ľudovít: „Len ešte tých kamarátov, keby si našli a tak, ale oni sú stále doma. ... Chodil jeden, ale ten tiež dostali byt, nie? Ale to potom aj zatrhol, akože najstarší, ten chorý, že ho nepotrebuje, aby za ním chodil.“

V špecifickej situácii sa ocitli účastníci projektu, ktorí v minulosti užívali návykové látky – so známymi z minulosti sa nechceli stretávať, a to kvôli obavám zo straty bývania alebo novému spôsobu života.

Účastník projektu:³⁸ „Nemám takto kamarátov. ... Nevyhľadávam nové kamarátstva. S tými starými sa stretnem na Hraničnej, poniektorými, keďže sa dali na metadónovú liečbu. Nehovorím, že si nikoho nevšímam, keď niekoho stretnem v autobuse alebo na ulici – pozdravím a to je všetko. ... S tými starými neviem o čom sa mám baviť. To je stále o tom, či neviem vybaviť hento, či neviem, kto má dobrý tovar, kto predáva – čo vám budem hovoriť, narkomanstvo. Ja už v tom kolobehu nie som, mňa to ani nezaujíma.“

³⁸ Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno.

10 SUSEDSKÉ VZŤAHY

Ďalšou témou, ktorej sme venovali osobitnú pozornosť v rámci rozhovorov, sú susedské vzťahy. Ak nie sú optimálne, môžu prispieť nielen k zníženiu kvality bývania účastníkov a účastníčok projektu, ale aj k stresu a obavám z ohrozenia bývania či v obzvlášť závažných prípadoch aj k samotnej strate bývania. Predchádzajúce skúsenosti s projektmi dostupného bývania v Bratislave a Košiciach ukázali, že sú účastníci a účastníčky v bytových domoch zo strany ostatných susedov neraz stigmatizovaní/é, v znevýhodnenej pozícii „obetných baránkov“, ktorých bez dôkazov obviňujú z rozličných skutkov (napr. neporiadku, krádeže vecí zo spoločných priestorov).

Účastníci a účastníčky projektu vnímali dobré vzťahy so susedmi ako dôležitú podmienku predĺženia nájmu. Zo začiatku si obe strany držali odstup, vzťahy boli neutrálne až chladné, spočívajúce v pozdravení sa, resp. odzdravení, čo je konzistentné so zisteniami z predošlých dvoch výskumov realizovaných k projektom bývania s prvkami housing first.

Matúš: „Ja sa snažím, aby aj so susedmi som nemal nejaké sťažnosti, pripomienky, snažím sa. Nehovorím ani mojim kamarátom, kde bývam. Nudia sa, došli by písať, im je jedno, kričať na mňa a susedom sa to nemusí páčiť. Radšej nikomu nič nevravím, kde bývam. Je ticho, mám klúd a poriadok.“

Výnimkou bola pani Kamila, ktorá sa veľmi rýchlo spriatelila s dvoma susedmi – jeden bol takisto nový v bytovke a druhý predával časopis NotaBene rovnako, ako ona, čo jej mohlo pomôcť „prelomiť ľady“ a nadviazať prvý kontakt.

Kamila: „Sused, čo je najbližšie ku mne, prišiel dva dni alebo dva týždne po mne, s tým sa poznáme po mene, po krstnom. Tiež tam blízko býva jeden predajca, ... on je tiež dlhoročný predajca, tak občas si spolu dáme kávičku, že prídem k nemu, ... tak sa vždy porozprávame, povieme si, čo nové.“

Postupom času sa susedské vzťahy väčšinou zlepšovali. Pán Adam mal spočiatku obavy, že susedia poznajú jeho minulosť a necítil sa medzi nimi komfortne, no do druhého rozhovoru konštatoval zlepšenie. Pán Henrich aj pán Matúš sa postupom času spoznali so susedmi a začali im dokonca príležitostne pomáhať.

Henrich (na otázku, či sa za posledné mesiace udialo niečo významné v jeho živote): „Dost' toho bolo významného. Zlepšili sa susedské medziľudské vzťahy.“

Matúš: „Nechodím nikomu, ale na chodbe žije jedna babka 90-ročná, má tri dcéry rozlezené po svete. Má problémy s nohami, dôjde ona za mnou, či jej nemôžem urobiť nejaký nákup. Jasné, samozrejma vec. Včera bola u mňa, aj mi jej bolo ľúto – „čo si varil, taká som hladná“ – „tak poďte dovnútra, dám vám“. Robil som rybie prsty, to má veľmi rada. Strihám jej nechty na rukách a na nohách. Tak jej pomáham, ako sa dá.“

Vyskytli sa však aj konflikty. Na začiatku skôr menšie sťažnosti bežného charakteru (napr. na fajčenie na balkóne alebo hlasnú hudbu), avšak v čase tretieho rozhovoru, kedy už účastníci a účastníčky bývali v bytoch dlhšie, susedov poznali lepšie, ak sa vzťahy nezmenili na priateľské, neraz sa vyostřili. Napríklad pani Alica aj pán Emil mali dojem, že na nich susedia automaticky zvalili vzniknutú špinu vo vchode. Pán Henrich si síce vytvoril dobrý vzťah s jednými susedmi, avšak pre jeho povahu sa dostal aj do situácie, kedy sa mu podľa neho susedia častými a nepravdivými sťažnosťami naňho magistrátu alebo jeho sociálnej pracovníčke mstia. Práve to, že obťažujú jeho sociálnu pracovníčku a nekontaktujú priamo neho mu veľmi prekážalo, pretože by radšej riešil veci so susedmi priamo. Emil a František bývajú pri susedoch, ktorých na základe častého kriku podozrievajú z domáceho násilia. Táto situácia je pre nich ťaživá, no keď na ňu nejako poukázali (či už privolaním polície alebo priamou komunikáciou so susedmi), ocitli sa s danými susedmi v konflikte, pričom im ešte viac znepríjemnili bývanie.

Emil: „Veď ten sused, ten bije svoju ženu, vrieska na ňu a tak. Mne sa vyhráža, lebo tam upratovačka necháva také ružové nakvapkané na schodoch, aby bolo vidieť, že upratovala. A on na mňa vrieska, že to som urobil ja, a že spíše petíciu proti mne. Ja som mu povedal, že nie petíciu, ale políciu treba zavolať na neho, ako týra ženu. Urobil som z toho slovnú hračku. No a všeličo urobil. Našiel som v Petržalke taký vozík, lebo sa mi tento pokazil, nechal som ho dolu vo vchode, ale zmizol mi, no a on sa mi rehotal, že mi ho on vzal. Nemal nejakú hodnotu, ale tá zlomyseľnosť. A potom aj tá pivnica, čo mi nevedela vtedy tá predošlá (nájomníčka) uvoľniť. Dozvedel som sa, že ona ju uvoľnila, ale tento ju obsadil. ... Napríklad mi zalepil kľúč. Aj k tomu sa priznal, cez otvorené dvere hovoril síce svojej žene, ale hovoril to akože mne, že stále provokujem. Pričom som si žiadal iba kľúče od schránky, od smetí, od pivničnej kobky. Ja som dokonca nechodil s tým za ním.“

Henrich: „Ja som tam mal tri osobné problémy – priznám sa, že som nezvládal situácie, reagujem trochu rýchlejšie. Bol tam hluk, psíčkari, naháňajú sa tam autami, motorkami. Poukazoval som na chyby, tak mi to prisolili. Nieкто, kto má vyššiu známosť. Napríklad som si klepal rezne a na magistrát hneď sťažnosť, že devastujem byt. Ale tam sú sťažnosti v tom dome stále, nejaké baby. Zistil som si i ja. S jednou susedou som sa chytil aj ja, skrz jej syna, maznáčik je to. A odvtedy ona po mne ide. Za hocijakú blbosť, buchnem dverami a hneď na magistrát to rieši, má niekoho na magistráte, tak sa mi mstí.“

Samotné sťažnosti susedov adresované magistrátu však automaticky nepredstavujú ohrozenie bývania účastníkov a účastníčok projektu. Ako uviedli zástupcovia a zástupkyne mesta na fokusovej skupine, pri posudzovaní sťažností ide často o „detektívnu prácu“ a magistrát sa opiera o reálne dôkazy.

Účastník fokusovej skupiny (zástupca mesta): „A teda susedské vzťahy sa vyhracujú a aj napriek podpore a náprave sa ťažko ten pohľad susedov mení. Častokrát je to aj detektívna práca, musíme kontaktovať aj iných susedov.“

Účastníčka fokusovej skupiny (zástupkyňa mesta): „Dennodenne máme telefonáty, že niekto niečo robí. My sa stále snažíme tým sťažovateľom vysvetliť, že my na základe tohto telefonátu nevieme nič urobiť. ... My stále tým sťažovateľom hovoríme ‚pošlite nám email, pošlite nám fotky alebo video, alebo sa spojte viacerí susedia. Pokiaľ viacerí susedia máte s konkrétnym človekom problém, tak pošlite, anonymita je zaručená, my nikdy klientovi nepovieme, kto sa naňho sťažoval'. A to, že on si teoreticky môže domyslieť, lebo tí klienti asi vedia, kto má s ním aký problém, tak to my už nevieme zaručiť. No a tí sťažovatelia sa aj boja niečo spísať, lebo už tam bude teda ich meno. ... Potom my z pozície prenajímateľa je dosť problém nejakým spôsobom konať.“

Ako podotkol zástupca mesta, susedské konflikty sú v pokračujúcej etape projektu dostupného bývania dôležitou témou, ktorej venujú pozornosť. Limitujúcim je celkový nedostatok nájomných bytov, v dôsledku ktorého nie je možné nájomníkovi alebo nájomníčke ponúknuť náhradný, viac vyhovujúci byt v inej lokalite, resp. komunite. Naopak, ako prínosná bola hodnotená možnosť spolupráce s organizáciami poskytujúcim podporu zabývaným klientom a klientkam:

„V tejto dvojke je to trochu pestrejšie. Sme dostali viacnásobné sťažnosti, ktoré sme aj dosť overovali, ja som sa dokonca stretával aj so susedstvom niekoľkokrát. Nemôžem zovšeobecňovať, musíme hovoriť o konkrétnych prípadoch, o tých riešeniach, ale myslím že, sme sa veľmi snažili na meste vytvoriť aspoň nejaký spôsob riešenia týchto sťažností. ... Najväčšou výhodou, keď to porovnáam s inými mestskými bytmi, tak je v tomto spolupráca s tou organizáciou, ktorú môžeme hneď kontaktovať a vytvoriť hneď plán na riešenie problému. Zatiaľ boli všetky sťažnosti opodstatnené, lebo ku mnohým z nich sme dostali aj obrazové záznamy. Nie je to vôbec ľahké. ... Čo prichádza potom, keď sťažnosť je oprávnená, je to aj o práci s tým susedstvom, nemáme úplne že nástroje, ktoré by nám riešili tieto situácie efektívne. Príkladom môže byť výmena bytu, pretože klient nemusí byť fit do prvého podnájmu, do ktorého sa dostane. ... Ale mesto tým, že má strašne málo bytov, nevieme to takto efektívne riešiť.“

Na overovanie sťažností neboli v čase tohto projektu zriadené dostatočné štruktúry a vymedzené kapacity, čo je niečo, na čom chce mesto do budúcnosti zapracovať. Koncept, s ktorým magistrát tiež pracuje, je domové dôverníctvo, ktoré sa už v jednej bytovke v podobe neoficiálnej domovej dôverníčky osvedčilo. Pozná všetkých nájomníkov a nájomníčky programu dostupného bývania a magistrát informuje, ak sa v bytovke vyskytne spor.

Pokiaľ ide o vnímanie susedských vzťahov sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, tí/tie sa vo fokusovej skupine sústredili hlavne na dve témy: oddelenie sociálnej podpory od problémov súvisiacich s bývaním a riešenie susedských sťažností z právneho hľadiska.

Prístup housing first predpokladá oddelenie bývania od sociálnej podpory, a to vrátane problémov vzniknutých v súvislosti s bývaním. Pre viacerých sociálnych pracovníkov a pracovníčky však bolo tento koncept náročné aplikovať v praxi. V prípade, že by mali aktívne vystupovať pri riešení susedských konfliktov, totiž vnímali ako možné riziko ohrozenie dôvery

svojho klienta alebo klientky, resp. samotnú skutočnosť, že vystupujú v jeho/jej záujme a nie ako nestranné osoby. Otvorili preto možnosť, že by susedské vzťahy riešili bytoví asistenti alebo zamestnanci danej nájomnej agentúry, ktorá sprostredkúva prenájom bytu, prípadne v spolupráci so sociálnym pracovníkom alebo pracovníčkou osoby, na ktorú bola vznesená sťažnosť. Nájomnou agentúrou však nedisponujú všetky zúčastnené organizácie a preto je stále otvorená otázka kto by túto rolu mohol plniť v prípade klientov organizácii, ktoré agentúru nemajú. Zároveň tiež organizácie identifikovali, že odhalenie informácie o tom, že má ich klient alebo klientka sociálnu podporu susedom by nebolo vhodné. Pozitívne vnímali proces mediácie, vďaka ktorému sa síce problém nevyhnutne hneď nevyrieši, ale všetky strany sa „akoby stíšia“.

Účastník fokusovej skupiny (sociálny pracovník): „Je celkom zjavné, že technická podpora je oddelená od sociálnej podpory, že kontrola bytu nepatrí pod sociálneho pracovníka, ale sú témy, kde sa to prekrýva – napríklad susedské spory a účasť na bytovej schôdzi, že ako toto riešiť. Je už taká zaujímavá vec, kde vidím priestor aj pre sociálneho pracovníka do určitej miery, ale určite aj pre agentúrnika, lebo tam sa už vstupuje do vzťahov – prenajímateľ, ďalší človek, ide o byt, používanie bytu, ide o užívanie bytu spôsobom, ktorý ovplyvňuje niečo. Príde mi toto ako oblasť, v ktorej je možné rozšíriť jeho pôsobnosť, že to nie je len priamo v byte, ide hlavne o takú širokú oblasť komunikačnú. ... Jedna kolegyňa spomínala, že by sa jej zišlo, keď nadviaže kontakt s domovníkom, že to je veľmi užitočné, ale z môjho pohľadu je to aj riskantné, ak to robí sociálny pracovník, lebo ako keby odkrýva toho človeka veľmi, preto je dobré, že takýto kontakt nadviaže niekto z agentúry, že ten tam zastupuje ten byt, ale sociálny pracovník by mal zastupovať toho človeka a to je niečo iné.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): „...keď začali tie sťažnosti, trvalo to nejakého pol roka, kým sme na to prišli, že sú nejaké problémy so susedmi a začala som si všímať, že sú tam nejakí nájomcovia, ktorí tam robia hluk v nočných hodinách a môj klient na to reaguje a preto sú tam tieto nezhody. Magistrát nás kontaktoval, začali sme to riešiť, ale som si povedala, pôjdem za tými susedmi, chcem sa s nimi rozprávať, viem že oni nemajú žiadnu podporu ... ja ako sociálny pracovník, keď pôjdem za tými susedmi, tak odhalím to, že ja som sociálny pracovník niekoho, na koho sa už dlhú dobu sťažujú a označujú ho za problematického, tak oni si povedia ‚tak on potrebuje sociálneho pracovníka‘ a áno, je to problém a znovu sa to môže nabaľovať ako v tomto konkrétnom prípade. Ja som napríklad uvítala, že magistrát začal riešiť tieto susedské vzťahy a teda to šetrenie z ich strany, ako keby som išla konkrétne ja s tým klientom a začala by som ja rozprávať so susedmi.“

11 PRIEBEH BEŽNÉHO DŇA A VOĽNOČASOVÉ AKTIVITY

Absencia sociálnych kontaktov a nepriaznivý zdravotný stav niektorých účastníkov a účastníčok sa premietajú aj do náplne ich bežných dní, ktoré často trávia napríklad pozeraním televízie. Stabilné bývanie však vytvára priestor pre pozitívne zmeny. Denná rutina viacerých účastníkov a účastníčok sa podľa ich slov výrazne zmenila, odkedy majú vlastné bývanie a nemusia riešiť, „kde budú spať“.

Henrich (o tom, ako vyzeral jeho bežný deň pred vstupom do projektu): „Tak všelijak. Išli sme pozbierať nejaké železo, aby sme si zarobili na nejaké občerstvenie. A deň prešiel, ani neviete ako. Utorok a stredu pod most Lafranconi, tam je výdajňa a ostatné dni k sestričkám Matky Terezy.“

Matúš: „Z roboty som netrafil domov niekedy, keď som býval na tej ubytovni, no ale teraz vždycky trafím domov. Hneď prvá cesta je domov. ... Teraz, keď nad tým rozmýšľam, tak vlastne áno, pretože keď som nebýval doma a flákal som sa kade-tade, tak som nemal takéto myšlienky, mal som iné veci v hlave: odkiaľ peňáze a kde... som rozmýšľal, kam pôjdem spať alebo čo do brucha, do žalúdka alebo tak, no. To je jedno. Teraz vlastne rozmýšľam, jak zaplniť ten deň čo najlepšie a tak, aby som bol aj ja spokojný, najšťastlivejší. Aby som bol ja spokojný aj moja priateľka.“

Účastníci a účastníčky si vytvorili novú rutinu, pozostávajúcu okrem práce (alebo jej hľadania) z bežných aktivít, ako je nákup, varenie, oddych, domáce práce či spomínané pozeranie televízie.

Matúš: „Ja chcem mať klúd, pokoj, chodiť si do roboty, z robotičky domov, osprchovať sa, pustiť si televízor, najesť sa, spraviť si nejaké dobré jedielko.“

Alica: „Áno tak, dokola... Ráno vstať, deti, vyvenčiť psov, poobede deti, čiže stále. My sme v jednom kolobehu až do večera.“

Niektorí účastníci a účastníčky majú vážne zdravotné problémy a potrebujú veľa odpočívať. Dni im neraz vyplýva samotné zvládanie symptómov ich ochorení, kvôli ktorým sa aj museli vzdať niekdajších záľub. Práve títo účastníci a účastníčky nie sú spokojní/é s tým, ako trávia voľný čas.

Karol: „Nemám trávenie voľného času. Nežijem plnohodnotný život. Jednoducho to sa nedá. ... Záľuby, ktoré som mal predtým, už teraz nemám. Ten stav ma dosť obmedzuje. Bicykloval som, teraz chodím so psom.“

Trávenie voľného času sa u niektorých v priebehu projektu zmenilo. Pani Kamila si čím ďalej, tým viac uvedomovala svoju osamelosť a snažila sa nájsť si kamarátku, zatiaľ čo páni Henrich a Štefan začali viac spomínať kontakt s kamarátmi a s rodinou, ktorým chodia pomáhať (a občas si tým privyrobiť) a tiež nové koníčky. To, že majú čas na záľuby, niekedy vnímali ako

„nudenie sa“, vďaka čomu nudu vnímali pozitívne, na rozdiel od tých, ktorí si nové záľuby nenašli.

Henrich: „Ja sa rád nudím. Mám tri knižky rozčítané. Ja sa rád nudím. Bohovsky rád, veď dva mesiace som vegetil.“

Matúš: „Ráno som vstal, pustil som si televízor, buď som šiel pomôcť bratovi, alebo som sa spýtal, či niekto nepotrebuje pomôcť kamarátovi, chodil som pomáhať kamarátovi, otváral vtedy reštauráciu, maľovať, stierkovať. Každý deň mi platil, dal mi 30 - 40 eur. Nenudil som sa. Ja sa nenudím. A keď sa nudím, tak mi kúpili klarinet, ja som začal s píšťalkou minulý rok a tak som si začal písať a už hocijakú pesničku zapískam.“

Viacerí účastníci a účastníčky využívajú aj program, ktorý pre svojich klientov a klientky pripravujú organizácie poskytujúce podporu, ako napr. „opekačka“ alebo výlety. Pani Alica si s dcérou vďaka novému bývaniu mohla zadovážiť psa, s ktorým začali tráviť viac času vonku, podobne ako Adam. Emil sa dlhodobo venuje starostlivosti o pouličné mačky.

Alica: „Úplne iné! Stále sme behali vonku, čiže aj s tým psíkom, aj na výlety a omnoho je to lepšie.“

Účastník projektu:³⁹ „Tento rok mám vlastne najlepšie leto, ktoré som mal za posledných 30 rokov. Pretože som si hovoril, vždycky vo výkone trestu som si hovoril, teraz, keď prídem, tak hneď si na kúpalisko alebo niekde na jazero zaplávať si. Vyše 30 rokov som neplával, tento rok sa mi to podarilo, aj to som išiel s priateľkou.“

³⁹ Vzhľadom na citlivosť témy neuvádzame ani pridelené meno.

12 DÔLEŽITÉ ZMENY V ŽIVOTOCH ÚČASTNÍKOV A ÚČASTNÍČOK PROJEKTU

Ako sme už uviedli, účastníci a účastníčky projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou zostávali v neistom alebo nevyhovujúcom bývaní dlhodobo. Aj predchádzajúca skúsenosť s výskumom realizovaným v rámci pilotnej fázy projektu, ako aj výskumy uskutočnené v rámci sčítaní ľudí bez domova v Bratislave pritom indikujú, že nejde o ojedinelé prípady, ale o pomerne typickú situáciu, ktorej ľudia v bytovej núdzi čelia dlhé roky. Nie je preto prekvapením, že pridelenie nájomného bytu predstavovalo pre účastníkov a účastníčky projektu zásadnú zmenu, ktorá v mnohých prípadoch okrem samotnej bytovej situácie priaznivo ovplyvnila aj iné oblasti ich života.

Ak účastníci a účastníčky porovnávali svoje predchádzajúce bývanie s bývaním v pridelenom byte, zvyčajne uvádzali, že v novom bývaní pociťujú menej stresu, väčší pokoj, istotu a bezpečie.

Kamila: „...môžem v klude spať, že ma nikto neprepadne, alebo že mi niečo neurobí, neukradne mi posledné topánky z nôh, že nezamrzem na ulici, takže ono je to lepšie. Ľudia si bežne ani neuvedomujú, aké majú šťastie, keď majú byt alebo bývanie. ... Som rada, že si môžem užívať bývať, mám tu bezpečie.“

Štefan: „Keď som nastúpil do bývania v tom byte, tak to bola veľká zmena pre mňa, aj doteraz je, lebo mám tam klud, mám strechu nad hlavou, starám sa o byt – dokonca niekedy lepšie ako žena, operiem si. Skrátka je to iný život, nedá sa to porovnať s tým, kde som bol naposledy, kde ma štípali ploštice a podobné veci.“

Karol: „V čom je to iné? Úplne jednoducho takto povedané: ja som samostatná jednotka, ja mám rád klud. A keďže žijem sám, tak ten klud si absolútne užívam.“

Najmä účastníci a účastníčky, ktorí/é majú skúsenosť s bývaním v (mestskej) ubytovni, zdôrazňovali význam nadobudnutého súkromia.

Alica: „Taká úľava, že človek ako keby prišiel do svojho. Je tu súkromie a všetko. Človek si to váži, dostane vlastnú šancu, aby sa vedel postaviť na nohy, odraziť sa znova.“

Alica čakala na pridelenie mestského nájomného bytu 11 rokov, počas ktorých si opakovane podávala žiadosti. Jej dcére sa v novom byte zlepšil školský prospech, čo pripisuje pokojnému prostrediu:

„Väčší klud, žiaden krik, ako to bolo na ubytovni – tam aj hádky, krik aj hluk na chodbách, niektorí susedia aj buchotali, aj hádky, to všetko bolo počuť, malej to nerobilo dobre, bola z toho vystresovaná trošku, ale teraz je pokoj.“

Zlepšenie životných podmienok pre deti spomenul aj pán Ľudovít:

„Tam na ubytovni to bolo normálne, že sa niekto pobil cez sobotu, cez nedeľu a nebolo to príjemné ani pre mňa, ani pre moju ženu, ani pre moje deti – povedzme tých najmenších, aby toto počúvali...“

Účastníci a účastníčky sú vďační/é za to, že im projekt umožnil žiť bežný život a uspokojovať základné životné potreby.

Štefan: „Hlavne klud a bežný chod staroby, bezproblémový. Idem si pekne do roboty, mám kde bývať, mám úplný komfort, čo potrebuje človek na bežný život, tá pračka, môžem ísť na WC, uvariť si, opratť, upiecť, vytiahnuť z chladničky niečo. Dokonca teraz mám tak, že kamarát mi daroval televízor...“

Kamila: „Som šťastná, že mám kde bývať, že som v teple, keď som chorá, môžem ležať, nemusím sa motať po ulici, v klude sa v noci vyspím, mám tou svoje súkromie, mám možnosť si uvariť, opratť. ... A ten pocit, keď prídete z vonku a vonku napríklad horúčava, alebo sneží, fučí a odomknem – doma teplúčko...“

Adam: „Teraz sa pravidelne stravujem. Lebo to bolo také, že raz za deň alebo niekedy ani nie.“

V priebehu projektu sa viacerým účastníkom podarilo nájsť (a udržať si) prácu. Na skutočnosť, že adekvátne bývanie vytvára predpoklady pre možnosť zamestnať sa, poukazuje vyjadrenie pána Henricha:

„Aj som povedal, keď som bol so sociálnou pracovníčkou, je to začarovaný kruh. Keď sa chce chlap dostať z ulice, za prvé, keď nemá občiansky, nemá peniaze, nemá nič, nemá strechu nad hlavou, kde ho zoberú do roboty? Nikde. A keď nemá robotu, nemá strechu nad hlavou, je to taká začarovaná špirála.“

František žil v čase nasťahovania len z dôchodku, no pri druhom rozhovore už mal prácu, vďaka čomu sa mu výrazne zlepšil príjem a už viac nemusel odovzdávať plechovky, aby si privyrobil. Napriek zdravotným problémom, ktoré ho limitovali, išlo o prácu na plný úväzok, ktorú vykonával päť dní v týždni.

František: „Chodím do roboty, už som po skúšobnej dobe, už som natrvalo. ... Som tam veľmi spokojný. ... Už nepotrebujem (odovzdávať zálohované plechovky). Už dokážem z toho toľko, že aj hygienu aj oblečenie. Aj tak dali všetko, čo potrebujem.“

Keďže išlo o sezónnu prácu, pri poslednom rozhovore ju už pán František nemal. Bol však v kontakte so svojím predchádzajúcim zamestnávateľom a črtala sa mu nová pracovná príležitosť. Zároveň sa mu po 15 rokoch podarilo vyriešiť zdravotný problém, ktorý ho výrazne obmedzoval pri bežných aktivitách, ako sme už uviedli v kapitole o zdraví. To mu otvorilo nové možnosti aj v pracovnej oblasti.

Manžel pani Annamárie, Ľudovít, zostal v priebehu projektu kvôli zhoršenému zdraviu nezamestnaný. Ona si našla nové zamestnanie – absolvovala kurz a začala pracovať ako opatrovateľka (predtým robila upratovačku).

Matúš mal zamestnanie už pri vstupe do projektu, v jeho priebehu vystriedal viacerých zamestnávateľov:

„Od leta som sa zamestnal už v inej práci. Robím teraz upratovača v jednej firme, upratujem kancelárske priestory. Je to taká práca na 4 hodiny, aby som mohol pokryť výdavky, ktoré mám.“

Medzi druhým a tretím rozhovorom tiež vystriedal niekoľko zamestnaní, nevyhovovalo mu ani súčasné, v ktorom bol ešte v skúšobnej dobe. Mal preto v pláne získať preukaz SBS: „Chcem si urobiť SBS preukaz a ísť niekam robiť strážnika. Nie som najmladší a pre mňa je výhodné, keď si sedím a raz za hodinu urobím obhliadku areálu. Hovorím, nie je táto práca ťažká, ale musím tam celý čas stáť.“

Preukaz SBS, s platnosťou na 10 rokov, sa v čase trvania projektu podarilo získať Štefanovi, ktorý si vďaka nemu našiel aj brigádu, ktorá mu pomáha prilepiť si k dôchodku:

„Nemusím chodiť do Domca (do Vagusu) sa najesť, lebo si uvarím doma, sú na to už financie. Dám si to, na čo mám chuť. Keď mám pravdu povedať, domec a táto pomoc, ktorú si vážim, v tej dobe bola pre mňa nevyhnutnou, za 30 centov sa najesť aj s olovrantom. Ale asi som nezapadal do portfólia tých ľudí, ktorí tam chodia.“

K podobnému vyčleneniu sa zo skupiny ľudí bez domova ako v prípade Štefana došlo aj u Františka:

„Som bol veľmi rád, keď som tam išiel, viete. Nevedel som si trochu zvyknúť, stále som sa tak cítil, ale potom som si uvedomil, že už som ako normálny človek zase, že nie som bezdomovec.“

Ako sme načrtli, ďalšou oblasťou, v ktorej u niektorých účastníkov nastali zmeny, je vnímanie seba ako človeka, svojej hodnoty, ale aj to, ako ich vnímajú iní ľudia.

Výskumníčka: „V čom je najväčšia zmena?“

Adam: „Vo všetkom. Cítim sa úplne inak a viem, že aj ľudia ma vnímajú inak. Že mám sa kde okúpať, prezliecť, všetko. Je to iné. Predtým som sa aj dva týždne nemal kde okúpať, prezliecť, som sa hanbil aj ísť medzi ľudí a teraz je to úplne iné. Je to lepšie takto.“

Henrich: „Zmena o 180 stupňov. Keď som nastúpil do autobusu, ľudia utekali. Aj keď som prišiel sa pýtať za robotu, nemal som čisté oblečenie – to pozerajú na vás, povedia, „no, my vám zavoláme!... Teraz ten pocit je úplne iný.“

František: „A teší ma to, že som v byte, lebo 15 rokov keď je človek na ulici a dostane sa do toho bytu, tak vôbec nemyslí na to, že je sám. Teší sa z toho, že býva normálne. Ľudia odo mňa neutekajú. A toto, viete, to je niečo iné, ako človek vonku. Mám z toho radosť, že som tu.“

U niektorých účastníkov tiež došlo k zmene celkového životného štýlu vrátane riešenia závislostí.

Matúš: „Už sa vyhýbam spoločnosti, do ktorej som chodil predtým. Chodím do práce, z práce domov. Tak potom nie sú ani problémy. Chcem žiť už takýmto normálnym životom, prežil som aj dobré aj zlé veci, prežil som viac tých zlých vecí, ale už chcem žiť normálnym životom, vážim si túto šancu a nechcem ju pustiť z rúk.“

Výskumníčka: „Čo vás najviac motivuje, aby ste menej pili alkohol?“
Účastník projektu:⁴⁰ „Toto všetko. A nezisková organizácia, ktorá mi pomáha a všetko okolo toho, aby som nerobil hanbu, ani mestu. Strecha nad hlavou.“

Dôležitú úlohu zohrávala aj otázka zdravia. Ide o jednu z priorít, ktorej sa častokrát začne venovať pozornosť po nastahovaní do bývania, v ktorom sú klienti a klientky v porovnaní s ich predchádzajúcou situáciou viac motivovaní/é riešiť svoje zdravotné problémy. Hoci sa zdravotný stav niektorých účastníkov a účastníčok zhoršoval aj po zabývaní, viacerí plánovali zamerať sa na jeho zlepšenie – najmä na zuby. To sa ukázalo už v pilotnej fáze projektu.

František (pilotná fáza): „No ale zapracoval som na sebe, že teda aj som začal k tomu zubárovi chodiť kvôli tomu, že som si myslel, že až do hrobu mi to vydrží tak, jak to je. Nestalo sa tak. Zmenil som sa aj v tomto ten pohľad na vec, že dobre, dám si spraviť ten umelý chrup, aby som ešte možno keď náhodou požijem pár rôčkov, takže optimistickejšie rozmýšľam v tom mojom životnom pesimizme.“

Plány sa však nie vždy podarilo naplniť, či už z dôvodu obáv zo stomatologického ošetrovania, alebo nedostatku financií.

Výskumníčka: „Vy ste nám ešte spomínali, že by ste si chceli dať vytrhnúť jeden zub, aby ste mohli potom riešiť protézu. Toto sa nejak posunulo?“

Štefan: „Nie, nič sa neposunulo. U mňa to funguje tým spôsobom, že pokiaľ neškriabem stenu od bolesti, tak nejdem k zubárovi. ... Ale tvrdo zvažujem, že začnem tvrdo pracovať i na tomto.“

Kamila: „...mala som v pláne si dať urobiť zuby, no ale nakoniec tie peniažky šli na nový sporák. Ale už som si vravela, investuješ k sebe domov, kvázi.“

Podmienky, v ktorých niektorí účastníci žili pred vstupom do projektu, boli absolútne nevyhovujúce, obzvlášť s ohľadom na ich nepriaznivý zdravotný stav, ako podotkol aj účastník fokusovej skupiny:

„U toho jedného klienta to bola, nepochybne, otázka života a zdravia, lebo on naozaj v tých podmienkach, v ktorých bol predtým, v súvislosti s jeho zdravotným stavom... To bývanie, ten housing first, zmena kvality života musela byť veľmi veľká a aj je, hoc to bývanie nerieši primárny problém toho zdravia, to zdravie sa zhoršuje a je to tak.“

Ďalšia účastníčka fokusovej skupiny – sociálna pracovníčka – opísala prípad svojho klienta, ktorý vďaka získaniu bývania mohol začať riešiť svoje vážne zdravotné problémy:

„Klient, ktorý sa zabýval v mestskom byte, bol na invalidnom dôchodku, mal vážne zdravotné problémy, ktoré si predtým nemohol riešiť, kým žil na ulici dlhodobo a vďaka tomu, že sa dostal

⁴⁰ Vzhľadom na citlivosť témy zámerne neuvádzame prídelené meno.

do magistrátneho bytu s čiastočným invalidným dôchodkom, si bol schopný riešiť, má aj odborníka na svoju diagnózu.“

Najzásadnejšie zmeny nastali u osôb, ktoré mali skúsenosť so životom na ulici alebo neštandardných obydliach (napr. chatky). Príkladom je pán František, ktorý spomenul, že sa až čuduje, koľko toho v minulosti zvládol:

„Veľa, veľa som sa trápil, že fakt to sa nedá ani povedať. Teraz som šťastný, musím povedať. Miliónkrát, omnoho lepšie to je. Omnoho lepší pocit to je.“

Pre domácnosti pani Annamárie a pani Alice, ktoré pred vstupom do projektu bývali v mestských ubytovniach, bolo najväčšou zmenou nadobudnutie súkromia a zlepšenie podmienok pre bývanie a vzdelávanie detí, v oblasti zamestnania a zdravotného stavu bola ich situácia stabilizovaná už pred pridelením bytov. Alice vstupovala do projektu ako zamestnaná, no na jeho konci už bola na materskej dovolenke.

Jednou z najvýznamnejších zmien, ku ktorej došlo vďaka projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou je to, že ľudia, ktorí dlhodobo nemali žiadne primerané bývanie, vďaka nemu získali miesto, kde sa nielen cítia „ako doma“, ale kde aj sú doma.

Výskumníčka: *„Cítite sa v tom byte ako doma?“*

Kamila: *„Ja som tam doma.“*

František: *„Cítim sa tu ako doma, iné bývanie nemám.“*

Alica: *„Ale áno, človek si urobil po svojom, je to dobré. Aj dcéra, už si zvykla.“*

Klára: *„Ja som povedala, keď som prekročila prah, ‚konečne som doma‘.“*

Štefan: *„Úplne. Je to úplná pohoda. Nedá sa to porovnať s ničím iným. Cítim sa tam vynikajúco.“*

Našli sa však aj účastníci, ako napríklad Karol, ktorí pridelený byt za svoj domov nepovažovali:

„To nie, toto nikdy nebude môj domov. To by musel byť môj ten byt.“

Napriek tomu medzi účastníkmi a účastníčkami prevažoval pocit domova. Niektorí preto venovali pozornosť „zveľadňovaniu domácnosti“, zaobstarali si vybavenie a dekorácie, aby sa v bytoch cítili ešte príjemnejšie.

Kamila: *„Tak som tie peniažky využila a keďže som mala málo úložného miesta, kúpila som si skriňu, kúpila som si posteľ. Cez Vianoce bolo dobre zarobené, takže mi pribudli nejaké peniažky, kúpila som si kreslo, aby som nesedela na posteli, na tú chrbticu mi to ani nie je dobré. Teraz voľný čas, keď nemám už žiadne povinnosti, trávim v tom polohovacom kresle, že si môžem na ňom vyložiť aj nohy.“*

Matúš: „Napríklad obraz, koberček pri televízore, vázičky – že si to tak zveľaďujem, aby som chodil do toho bytu s radosťou. Ja sa tam dobre cítim, mne sa ani nechce ísť von. Som najradšej doma. Ja si to už ani neviem predstaviť bez toho bytu, mne by sa život rozpadol.“

Nevyhovujúce podmienky, v ktorých žili viacerí účastníci a účastníčky pred vstupom do projektu, sa odzrkadľovali v rôznych oblastiach ich života. Získanie plnohodnotného bývania preto považovali za katalyzátor pozitívnych zmien a za nový začiatok.

František: „Najviac som spokojný s tým, že som sa vrátil naspäť do normálneho života, že si dokážem niečo zarobiť a bývam normálne, že mám robotu nastálo.“

Celková spokojnosť bola aj jednou z tém rozhovorov. Vo väčšine prípadov účastníci a účastníčky projektu uviedli, že sú najviac spokojní/é s aktuálnym bývaním.

Adam: „No, s tým bývaním... A aj to, že svokor sa ináč už pozerá na mňa a všetci, aj okolie.“

Klára: „S týmto bytom. Nás vyslobodili odtiaľ (z ubytovne), aby sme mali bývanie.“

Kamila: „S tým, že bývam... Bývam, mám svoj pokoj, že nemusím sa báť, že nemám strechu nad hlavou, alebo že keď budem chorá a nemám to kde vyležať, alebo ísť dva kilometre na nocľaháreň, čo by som teraz už neprešla.“

Viacerí však vyjadrili celkovú spokojnosť so svojím novým životom.

Alica: „Ja asi so všetkým! Konečne mám pokoj, takže je to fajn.“

Štefan: „Spokojný som, že som sa dostal z ulice do bytu a vážim si túto možnosť.“

Matúš: „Som spokojný s mojím životom terazším – aký je, aký viem. A už by som nechcel meniť za nič na svete. ... Nič podstatné mi nechýba. Strecha nad hlavou je základ a od toho sa všetko vyvíja. Mám strechu nad hlavou, mám zamestnanie, mám rodinu, bratov, mám priateľku, ktorá mi je tiež nápomocná. Ja som spokojný. Nepotrebujem nič viac. Zlato, auto, to sú všetko také prežitky.“

Našli sa však aj účastníci – konkrétne Karol, Henrich a Emil – ktorí spokojní neboli. V Emilovom prípade zohrával dôležitú rolu aj jeho zlý zdravotný stav, Karol a Henrich si uvedomovali, že nežijú život, po akom túžili, hoci ich nespokojnosť priamo nesúvisela s účasťou v projekte alebo poskytnutým bývaním.

Karol: „So všetkým (som nespokojný). Nedosiahol som to, čo som chcel vo svojom živote, vôbec, absolútne. Bývam v cudzom, to nie je práve ten sen, ktorý by som mal mať, nie?“

Henrich: „Sám so sebou som nespokojný. To ako som dopadol, mi to niekedy tak prichádza. Tak celkovo. Že som odkázaný na štát a (názov neziskovej organizácie). To ma tak trochu... A aj rodina, že sa mi rozpadla.“

Emil: „Nespokojný som so všetkým. Mám strechu nad hlavou, existujem, ale...“

13 OBAVY ZO STRATY BÝVANIA A PREDĹŽENIE NÁJOMNÝCH ZMLÚV

Vzhľadom na cieľ projektu, ktorým je ukončovanie bezdomovstva, sme počas rozhovorov s účastníkmi a účastníčkami venovali pozornosť téme obáv z možnej straty bývania. Vyjadrili ich viacerí, no z rôznych dôvodov. Zvyčajne išlo o dôsledok nepriaznivej finančnej situácie a s tým súvisiacich obáv z možného vzniku dlhu na nájomnom, ale tiež o celkovú neistotu vyplývajúcu z toho, že byty sú vo vlastníctve hlavného mesta, ktoré zároveň rozhoduje o predĺžení alebo ukončení nájomných zmlúv. Z rozhovorov vyplynulo, že zdrojom neistoty môžu byť aj zlé susedské vzťahy.

Výskumníčka: „Mali ste niekedy v minulosti obavy, že by ste mohli prísť o toto bývanie?“

Adam: „Mal som, hlavne kvôli tomu plateniu, či to zvládnem platiť.“

František: „Áno, mal som obavy, lebo viem, že toto je nájomný byt a toto nie je moje. ... Najradšej by som bol, kebyže som mal svoj vlastný byt, starší domček, aspoň 2-izbový.“

Matúš: „Stále tam niečo je, stále mám obavu a to preto, lebo stretol som sa s jednou kamarátkou, spomínala mi, že mala tiež takéto nejaké bývanie, išla si to predĺžiť a že jej to nepredĺžili. ... Tak preto mi to stále v hlave vrta, nedajbože zas keby mi to nepredĺžili, zas spadnem tam, odkiaľ som prišiel. Už by som to ťažko zvládal, znovu niekde začínať. By ma to moc zlomilo. Preto robím všetko pre to, aby to tak nebolo. Snažím sa byť normálny človek, normálnym občanom.“

Skúsenosť pani Alice poukazuje na to, ako môžu susedské konflikty prispieť k vzniku neistoty ohľadom udržania sa bývania:

„No, možnože raz mi tu boli klopať susedia na mňa zavolali policajtov, lebo som si púšťala hudbu... Možno, že to bolo trochu hlasnejšie, ale nerušila som nočný klud ani nič. Policajti dali za pravdu mne. Akurát vtedy som mala možno také obavy, že predvolajú si ma na magistrát, ale vedela som, že som nič zlé nespravila. ... Takže to bolo také, že som trochu zostala v pomykove. Ale odvtedy našťastie nič.“

Výskumníčka: „Mali ste aj predtým obavy, že by ste mohli o toto bývanie prísť?“

Alica: „Nie, ja som doložila všetko, platím všetko na čas, sťažnosti žiadne, nemala som obavy.“

Iní, naopak, obavy z potenciálnej straty bývania nepociťovali vôbec – ako napríklad Karol:

„Takto, ak si platím, nevystrájam, myslím si, že nemajú nejaký problém s tým, aby nepredĺžili zmluvu.“

Podobne to vníma aj pani Kamila, ktorej sa v priebehu trvania projektu ani raz nestalo, že by nemala zaplatené nájomné:

„Odkedy bývam tu, tak nie, lebo mi bolo povedané, že tu môžem dobývať.“

Pán Štefan v tejto súvislosti poukázal na to, že stresujúce môže byť aj relatívne krátke – hoci štandardné – obdobie dvoch rokov, na ktoré sa uzatvárajú nájomné zmluvy:

„Keby mesto robilo zmluvu nie na dva roky – potom sa obnovuje – ale keby sa táto doba predĺžila na päť rokov, je to väčšia istota. Po dvoch rokoch kto mi bude garantovať bývanie? Že sa napríklad budú na meste robiť nejaké personálne či organizačné zmeny, a niekto napríklad povie „ten pracuje, k tomu berie dôchodok, a ja tu mám matku invalidnú s dieťaťom“... Bolo by rozumnejšie, keby do týchto zmlúv sa dala nie dvojročná doba, ale minimálne napríklad päť rokov.“

Výskumníčka: *„Takže je to pre vás stresujúce, táto dvojročná doba?“*

Štefan: *„Áno. Prišiel mi doporučený list z magistrátu, vystrašil som sa, čo to je. Bola to však iba informácia o zvýšení nájomného. No ale vystrašil som sa hneď.“*

Na obavy, ktoré majú účastníci a účastníčky projektu zo straty bývania poukázali aj sociálne pracovníčky v priebehu fokusovej skupiny:

„Vnímam v tomto projekte veľkú devízu, že je to stabilné a dlhodobé (bývanie) a to je aj to, čo si klienti na začiatku, kľudne aj pol roka, overujú do aleluja.“

Účastníčka fokusovej skupiny (sociálna pracovníčka): *„Je to dlhodobé bývanie, tá zmluva je na dva roky – tí klienti si to nonstop overujú, je nejaká neistota u niektorých. Ale je to obrovská výhoda, že je tam tá perspektíva bývať ako to len pôjde, že pre niektorých ľudí je tam možnosť dožiť.“*

Ak má nájomca záujem o predĺženie či opakované uzatvorenie nájomnej zmluvy, je podľa pravidiel⁴¹ povinný podať písomnú žiadosť najmenej dva mesiace pred ukončením nájomného vzťahu. Nájomca je pri podaní žiadosti zároveň povinný preukázať trvanie existencie podmienok na pridelenie bytu podľa VZN 15/2023, ktoré vstúpilo do platnosti 1. septembra 2024, teda v čase prebiehajúceho Projektu dostupného bývania so sociálnou podporou.⁴²

V rámci výskumu realizovaného v súvislosti s pilotnou fázou projektu v priebehu rozhovorov viacerí účastníci a účastníčky spontánne poukázali na nedostatok informácií, nejasný postup a nedodržiavanie lehôt zo strany magistrátu v kontexte predlžovania nájomných zmlúv, čo niektorým spôsobovalo veľký stres a neistotu budúceho zotrvania v bývaní. Pri pokračovaní projektu sme preto tejto téme v rozhovoroch venovali osobitnú pozornosť. Z vyjadrení účastníkov a účastníčok je zrejmé, že v tejto oblasti došlo k zlepšeniu a účastníci a účastníčky rozhovorov vo väčšine prípadov tému predlžovania nájomných zmlúv nespomínali, resp. nevyjadrovali nespokojnosť. Hoci sa napríklad pani Kamile zdalo, že proces schvaľovania

⁴¹ Pravidlá prideľovania bytov. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/S34_Pravidla_prideľovania_bytov_1_1_6546f24a37.pdf

⁴² VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

žiadosti o predĺženie zmluvy trvá dlho, pán Henrich mal opačnú skúsenosť a išlo to podľa neho „celkom rýchlo“.

Kamila: „Boli tam personálne zmeny na magistráte a mojej sociálnej pracovníčke hovorím, že ešte stále mi nepredĺžili zmluvu. Ona mi vraví, že nejako sú spomalení s tým predĺžením, že všetko je v poriadku, báť sa nemusím. Len teda tým, že sú tam nejaké zmeny na magistráte, tak sa to posunulo. Keby bol nejaký problém, tak by mi dali dopredu vedieť – čo nie je.“

Výskumníčka: „Mali ste aj obavu, že vám neprišli tie papiere o predĺžení?“

Kamila: „No áno, mala som obavu, preboha, čo sa robí?! Platím pravidelne všetko, kde mám ja predĺženie zmluvy?“

Spomedzi všetkých účastníkov a účastníčok projektu zvládal obdobie predlžovania nájomnej zmluvy a s tým súvisiacu neistotu najťažšie Štefan.

Štefan: „No, máme tu jeden zádrhel. Toto je prenájom na dva roky, to je v zmluve. Teraz bude končiť dvojročný prenájom, neviete si predstaviť, aké sú to stresy, keď nemám záruku, či sa to predĺži alebo nepredĺži. Pričom spĺňam všetky podmienky, ktoré sú uvedené v zmluve, plus žiadne sťažnosti na mňa od susedov nie sú. Dokonca s niektorými susedmi prehodím pár viet, poznáme sa osobnejšie. Žiadne diskotéky, žiaden alkohol, poslúcham ako včelička. ... Ale viete, môže sa to predĺžiť, ale nemusí. Nemám istotu. A toto mi robí najväčší problém. Môže sa nejaký pán z úradu zle vyspať a môžu sa zmeniť podmienky, tým pádom som na ulici.“

Hoci bolo obdobie predlžovania nájomných zmlúv a s tým súvisiace predkladanie potrebných dokladov pre niektorých účastníkov a účastníčky komplikované, prehľad všetkých relevantných informácií o nájomných bytoch mesta je dostupný na webovej stránke hlavného mesta SR Bratislavy.⁴³ V tejto súvislosti vzniká priestor pre intenzívnejšiu komunikáciu MVO s ich klientmi a klientkami, ktorých/é môžu v prípade obáv nasmerovať na potrebné informácie priamo od mesta ako prenajímateľa bytov, a tým ich neistotu zmierniť.

⁴³ Nájomné byty mesta. Dostupné: <https://bratislava.sk/socialne-sluzby-a-byvanie/byvanie-a-ubytovanie/najomne-byvanie/najomne-byty-mesta>

Noví/é záujemcovia a záujemkyne o byt, ako aj tí/tie, ktorým už bol byt pridelený, nájdú v jednotlivých sekciách informácie o tom ako podať žiadosť o byt (vrátane manuálu s jednotlivými krokmi a názornými ukážkami); aké podmienky je potrebné splniť pre zaradenie do evidencie žiadateľov; čo nasleduje po podaní žiadosti; aké doklady je potrebné predložiť k žiadosti; čo znamená vyradenie žiadosti a ako v takomto prípade postupovať; ďalšie užitočné informácie.

Zverejnené sú aj všetky potrebné formuláre a žiadosti (napr. potvrdenie o výške príjmu, vzor potvrdenia od lekára, žiadosť o predĺženie nájomnej zmluvy, žiadosť o zámenu/výmenu bytu a pod.), relevantné dokumenty (napr. poradovník žiadateľov, bodovací systém, pravidlá prideľovania bytov...) a zoznam často kladených otázok s odpoveďami.

Obavy účastníkov a účastníčok projektu sú zapríčinené najmä tým, že im ich finančná situácia neumožňuje zabezpečiť si bývanie na komerčnom realitnom trhu, kvôli čomu sú často doslova existenčne závislí/é od bývania v pridelených mestských nájomných bytoch. Podobne ako v pilotnej fáze, aj v rozhovoroch uskutočnených v aktuálnej etape projektu viacerí uviedli, že si nedokážu predstaviť, že by sa mali vrátiť naspäť „na ulicu“ a že by to pravdepodobne už nezvládli.

Štefan: „...obavy mám, nedobre sa mi zaspáva, necítim sa komfortne ako predtým. Prvý rok bola úplná báseň. Ale teraz, keď sa blíži ten dátum (konca platnosti nájomnej zmluvy), tak je to stresujúce. Prespím štyri hodiny cez noc, lebo hľadám alternatívu B, keby táto nevyšla, ale zatiaľ sa iná nenaskytla. Finančne si nemôžem dovoliť prenajať ani garsónku v Bratislave.“

Matúš: „Nechcem si predstaviť, aby som padol tam, odkiaľ som vzišiel. Už by som nečakal na nič, vtedy by som už nemal šancu, už by sa mi takáto vec neprihodila. Ja nie som už na to, aby som na lavičkách spával, potom aj trestná činnosť príde. Môj život by nemal už potom nijakú cenu.“

14 VYHODNOTENIE ÚSPEŠNOSTI PROJEKTU

V čase realizácie posledného rozhovoru mali nájomnú zmluvu predĺženú dve osoby, zvyšní účastníci a účastníčky čakali na jej predĺženie, resp. vyjadrenie zo strany magistrátu. Napriek náročnej finančnej situácii, ktorej čelia zapojené domácnosti, v priebehu dvoch rokov projektu **nikto neprišiel o bývanie z dôvodu nedoplatkov na nájomnom alebo susedských konfliktov, ktoré vo vzťahu k udržaniu bývania predstavujú dva hlavné rizikové faktory.** V prípade jedného bytu došlo k nahradeniu účastníka, ktorý zomrel, a jednej náhradníčke bol pridelený byt po účastníkovi, ktorý projekt opustil, pretože odišiel do ústavu na výkon trestu odňatia slobody. S výnimkou týchto dvoch špecifických prípadov sa všetkým ostatným podarilo zotrvať v bývaní, a preto je možné v tomto ohľade aktuálnu etapu projektu – rovnako, ako jeho pilotnú fázu – považovať za úspešnú.

Okrem naplnenia hlavného cieľa, ktorým je udržanie bývania, sa v mnohých prípadoch podarilo vďaka poskytovanej sociálnej podpore vyriešiť rozličné nepriaznivé životné situácie nájomníkov a nájomníčok, alebo aspoň iniciovať proces ich riešenia. Išlo o oblasť zdravia, vzťahov, nedostatočného príjmu a zadlženosti. Výraznejšie zmeny priamo nesúvisiace s bývaním neboli zaznamenané u rodín, ktoré do bytov prišli z mestskej ubytovne, a to najmä kvôli tomu, že ani pred vstupom do projektu nemali komplexné potreby, ktoré by vyžadovali intenzívnu podporu (rodičia v oboch domácnostiach boli zamestnaní, nemali dlhy ani exekúcie, žiaden člen rodiny nebol závislý od užívania návykových látok a pod.). Na druhej strane, k jednoznačne pozitívnym zmenám patrí samotné presťahovanie sa do pokojného prostredia bytu bez hluku a neustálej prítomnosti iných, cudzích osôb. Nové bývanie poskytlo deťom bezpečný priestor, kde sa môžu nerušene učiť, čo viedlo k zlepšeniu ich prospechu. **V prípade osôb, ktoré pred zapojením sa do projektu čelili závažnejším formám bytovej núdze, nastali⁴⁴ zásadné zmeny rôzneho charakteru: zamestnanie sa a s tým súvisiace zlepšenie finančnej situácie, oddĺženie (osobný bankrot), zlepšenie zdravotného stavu vďaka správnej diagnostike lekára – špecialistu, celková zmena životného štýlu, obnovenie rodinných kontaktov, či úspešná liečba látkových závislostí a motivácia v jej pokračovaní.**

V neposlednom rade sa vďaka projektu niektorým účastníkom vrátila sebaúcta a pozitívny prístup k životu – vyjadrovali radosť z toho, že môžu žiť ako „normálni ľudia“. Viacerým účastníkom a účastníckam tiež **poskytnuté bývanie prinieslo pocit istoty a bezpečia**, ktoré pre nich v predchádzajúcom bývaní boli len abstraktnými pojmami.

Jedným z najdôležitejších zistení realizovaných výskumov v oboch fázach projektu je skutočnosť, že podobne ako v zahraničí, aj **na Slovensku môže byť prístup housing first úspešne aplikovaný v praxi** s cieľom ukončovania bezdomovstva najmä zraniteľných skupín

⁴⁴ S výnimkou pani Kamily, ktorá nemá záujem o zintenzívnenie relatívne nízkej miery aktuálnej podpory, pretože to vníma tak, že ju nepotrebuje.

osôb bez domova, ktoré by bez sociálnej podpory boli ohrozené vyšším rizikom straty nadobudnutého bývania, alebo by ho ani nikdy nezískali.

15 ODPORÚČANIA Z PROJEKTU

Pokračovanie Projektu dostupného bývania so sociálnou podporou mesto Bratislava pripravovalo od začiatku roka 2022, kedy bola na zasadnutie mestského zastupiteľstva spolu s priebežnou správou z pilotnej fázy projektu predložená aj žiadosť o poskytnutie ďalších desiatich bytov, ktorá bola schválená. Byty mohli byť vyčlenené aj vďaka tomu, že mesto začalo investovať do rekonštrukcie uvoľnených a nevyužívaných bytov po predchádzajúcich nájomníkoch a nájomníčkach. Snahou bolo vyhnúť sa rizikovým lokalitám.

Úpravou štatútu, ako napríklad odstránením podmienky formálneho príjmu, sa podarilo znížiť vstupný prah do projektu. Príjem bolo možné dokladovať aj potvrdením organizácie poskytujúcej sociálnu podporu, čo umožnilo zohľadniť napríklad príjem z predaja časopisu NotaBene. VZN 1/2006⁴⁵ o nájme bytov, platné v čase spustenia projektu, ustanovovalo minimálny príjem, ktorý musel byť dodržaný, ako 1,5-násobok životného minima. Okrem toho niektoré organizácie prispievali nájomcom na nájom napr. z ESF projektu Dostupného bývania s prvkami housing first. Napriek odstráneniu podmienky formálneho príjmu boli nájomníci a nájomníčky schopní dlhodobo platiť nájomné a ak došlo k vynechaniu platby, išlo skôr o výnimočnú situáciu. Zároveň boli motivovaní/é, aby si udržali, prípadne našli prácu a tým si samostatne zabezpečili dostatočný príjem. Účastníci a účastníčky projektu vnímali platenie nájomného ako prioritu a uvedomovali si, že dostali jedinečnú šancu „začať odznova“, o ktorú nechceli prísť.

Ako sme uviedli v úvodnej časti tejto správy, cieľom druhej etapy projektu bolo zaradiť doň ľudí **s vyššou potrebou komplexnej pomoci**. V porovnaní s prvou fázou projektu bolo zapojených viac osôb so závislosťou (tri) a tiež väčší počet osôb so skúsenosťou s pobytom v ústave na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody (traja účastníci). Napriek nepriaznivým okolnostiam, ktorým niektorí účastníci čelili, sa s výnimkou jedného podarilo všetkým udržať si bývanie aj po dvoch rokoch, v záverečnej fáze projektu. Spôsob ich výberu bol rovnaký ako v pilotnej fáze projektu – išlo o sociálne šetrenie, ktoré realizovali mimovládne organizácie, pričom o záväznom pridelení bytu rozhodovala odborná komisia mesta zriadená primátorom na posudzovanie žiadostí o zaradenie do projektu. Zároveň sme poukázali na to, že výber konkrétnych dvoch rodín, ktoré nevyžadovali intenzívnu sociálnu podporu, bol istým spôsobom nevyužitou príležitosťou poskytnúť bývanie so sociálnou podporou rodinám s vyššou potrebou pomoci, na čo poukázali účastníci a účastníčky fokusovej skupiny. Hoci je nesporné, že aj týmto rodinám presťahovanie do bytov prinieslo viaceré pozitívne zmeny (napr. vytvorenie vhodných podmienok, v ktorých sa môžu deti učiť; súkromie, bezpečie), už pred vstupom do projektu boli samostatné a je pravdepodobné, že by si bývanie dokázali dlhodobo udržať aj bez poskytovania sociálnej podpory, ktorá bola neoddeliteľnou súčasťou

⁴⁵ VZN 1/2006 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/1-2006>

projektu.⁴⁶ Bolo by preto vhodné zvážiť zavedenie dodatočných kritérií výberu nájomníkov a nájomníčok do projektu dostupného bývania s podporou, ktoré by reflektovali špecifiká konkrétnych osôb či rodín. Kritériá by mali byť vypracované v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami, ktoré majú skúsenosti s cieľovou skupinou ľudí bez domova a projektmi dostupného bývania, ako napr. OZ Vagus, OZ Proti prúdu, OZ Návrat, OZ Odyseus či Depaul Slovensko. Mesto by malo mať prehľad o špecifických potrebách účastníkov a účastníčok projektu dostupného bývania, pretože sa ukázalo, že niektoré informácie zo sociálnych šetrení neboli zrejmé. Napríklad účastníkovi, ktorý v minulosti užíval návykové látky, bol pridelený byt v lokalite, kde žil aj predtým, čo mu bolo nielen nepríjemné, ale aj zvyšovalo pravdepodobnosť recidívy. Zástupcovia mesta uviedli, že byty boli „párované“ s účastníkmi a účastníčkami projektu na základe uvedených šetrení a informácií, ktoré im mohli spolupracujúce organizácie poskytnúť v rámci GDPR, pričom niektoré skutočnosti pri prideľovaní bytov mesto nemohlo zohľadniť, pretože o nich príslušní zamestnanci a zamestnankyne neboli informovaní. Problémom tiež mohlo byť, že niektoré informácie organizácie neuvádzajú, aby predišli zníženiu šancí svojich klientov a klientok získať bývanie, hoci sa nepotvrdilo, že by takáto situácia nastala v tomto projekte. Vo všeobecnosti by zamlčanie akýchkoľvek dôležitých informácií v konečnom dôsledku mohlo viesť k ohrozeniu až strate bývania, a preto sa **transparentná komunikácia medzi mestom, spolupracujúcimi organizáciami a ich klientmi a klientkami** javí ako nevyhnutná. Vzhľadom na to, že mesto nebolo informované o histórii užívania návykových látok účastníka projektu zo strany spolupracujúcej organizácie a nevyplývalo ani zo sociálneho šetrenia, odporúčame prehodnotiť spôsob realizácie šetrení, aby sa zabezpečilo, že bude na základe nich možné identifikovať všetky podstatné informácie bez ohľadu na mieru ich citlivosti, a to predovšetkým v súvislosti so skúsenosťou s užívaním návykových látok. V tomto smere je zároveň potrebné dbať na to, aby v rámci šetrení neboli zisťované potenciálne citlivé informácie, ktoré nie sú nevyhnutné.

Pretrvávajúcim problémom, ktorému je potrebné venovať pozornosť, sú **susedské spory**. Z vyjadrenia zástupcu mesta na fokusovej skupine vyplynulo, že v tejto fáze projektu dostávalo mesto opakované sťažnosti na dvoch rôznych nájomcov, čo viedlo k vytvoreniu postupu na ich riešenie. Menším konfliktom však čelili viaceré domácnosti. Hoci sťažnosti adresované Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy automaticky nevedú k ohrozeniu či strate bývania, predstavujú záťaž pre zamestnancov a zamestnankyne, ktoré sa nimi musia zaoberať, a zároveň aj veľký stres pre nájomníkov a nájomníčky, ktorí/é majú obavy, že im kvôli nim bude ukončená nájomná zmluva. Zástupca a zástupkyne mesta v priebehu fokusovej skupiny uviedli, že pri posudzovaní vychádzajú výhradne z dôkazových materiálov a vyhýbajú sa arbitrárnym rozhodnutiam. Vzhľadom na skúsenosti z oboch etáp projektu, a tiež vzhľadom na to, že sa sťažnosti susedov na nájomcov a nájomníčky zdajú byť často aj neodôvodnené, je

⁴⁶ V prípade jednej rodiny bol hlavnou prekážkou nasťahovania sa do komerčného nájomného bytu nedostatočný príjem, v prípade druhej rodiny išlo o etnicitu v kombinácii s väčším počtom maloletých detí žijúcich v domácnosti.

aplikovanie pracovného postupu vytvoreného špecificky na hodnotenie susedských sťažností nevyhnutné. V snahe neohroziť bývanie účastníkov a účastníčok projektu v prípade nepriaznivej zhody okolností (napr. prítomnosť konfliktných susedov v bytovom dome, predsudky voči novým nájomníkom a nájomníčkam) by bolo optimálne, aby malo mesto k dispozícii pre takéto účely **náhradné byty**. To však v súčasnosti kvôli nedostatočnému bytovému fondu mesta, ktorý tvorí 912 bytov, nie je možné. Nástrojom, ktorý môže aspoň čiastočne prispieť k zlepšeniu situácie v oblasti susedských vzťahov, je **domové dôvernictvo** – koncept, ktorý sa podľa vyjadrenia zástupcu magistrátu na fokusovej skupine mestu osvedčil v jednom bytovom dome. Neoficiálna domová dôverníčka, ktorá pozná nájomníkov a nájomníčky v bytoch mesta magistrát informuje, ak sa v bytovke vyskytne spor. Mesto v súčasnosti pracuje na vytvorení Metodiky prevencie straty bývania, vrátane riešenia susedských sťažností.

Účastníčka fokusovej skupiny (zástupkyňa mesta): „Do budúcnosti by sme chceli mať v každom bytovom dome nejakého dôverníka, a taktiež pracujeme na domových poriadkoch a nových nájomných zmluvách, len zase tie personálne kapacity sú obmedzené, tým pádom dlhšie to trvá. Ale verím, že keď sa tieto veci podaria, tak to pomôže.“

Z rozhovorov vyplynulo, že v individuálnych prípadoch je tiež potrebné venovať pozornosť zlepšovaniu zručností a princípom bezproblémového susedského spolunažívania v rámci poskytovanej sociálnej podpory.

V priebehu rozhovorov počas pilotnej etapy projektu viacerí účastníci a účastníčky poukázali na **technické problémy v bytoch**, ktoré napriek informovaniu magistrátu zostávali dlhodobo neriešené. Z vyjadrení zástupcu a zástupkyň mesta je zrejmé, že nejde o nezáujem, ale o dôsledok nedostatočných personálnych kapacít, ktoré je potrebné posilniť. V záverečnej správe z výskumu naviazaného na pilotnú etapu projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou⁴⁷ sme odporúčali poskytnúť účastníkom a účastníčkam v jeho úvode explicitné informácie vo forme manuálu o tom, na koho sa majú obrátiť a ako sa štandardne postupuje pri riešení konkrétnych problémov, pretože tieto informácie účastníkom a účastníčkam často chýbali alebo boli zmätočné, kvôli čomu niektorí/é nadobudli presvedčenie, že sa problémy s bytmi v skutočnosti neriešia a že sa „jeden (zamestnanec magistrátu) vyhovára na druhého“. V rámci implementácie nového VZN 15/2023 o nájme bytov⁴⁸ bol takýto **manuál** vytvorený, čo môže byť dôvodom, prečo v súčasnosti už na problém nedostatočnej informovanosti účastníci a účastníčky projektu nepoukazovali. Zlepšenie v tejto oblasti potvrdila aj účastníčka fokusovej skupiny – sociálna pracovníčka:

⁴⁷ KVÁLOVÁ, D., TURKOVIČ, Z., MIČICOVÁ ĽUPTÁKOVÁ, M. Housing first Bratislava: Dostupné bývanie so sociálnou podporou. Záverečná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2023. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2023/10/housing_first_ba_byvanie_so_soc_podporou_vu_2023.pdf

⁴⁸ VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

„Mne prišlo výborné, pri podpisovaní zmluvy a preberaní bytu boli konkrétni ľudia hovoriť, toto som ja, toto je moje kontaktné číslo, volajte vtedy a vtedy,“ že tí klienti to zabudnú v tom procese, ale aspoň pre mňa, ako sprevádzajúceho pracovníka, je to veľmi jasný materiál, na ktorý som sa ja často odvolala... ,Vyberte tú zmluvu, pozrite, máte to tam, tento pán, viete je to ten pán s fúzami' a takto. V prvom kole to nebolo, v druhom áno a mohli sme sa o to oprieť.“

Špecifickým problémom, ktorému čelili niektorí/é účastníci a účastníčky – podobne ako v pilotnej etape projektu – bola **neistota v súvislosti s predĺžením nájomných zmlúv**. Niektorí si uvedomovali, že ak dodržiavajú podmienky nájomnej zmluvy, mesto v podstate nemá dôvod im nájom ukončiť; pre iných však bolo už obdobie niekoľkých mesiacov pred termínom ukončenia, resp. predĺženia nájomnej zmluvy obzvlášť stresujúce, hoci si voči mestu ako prenajímateľovi bytov riadne plnili záväzky. Zatiaľ čo v predchádzajúcej fáze projektu účastníkom a účastníčkam situáciu ešte viac komplikovalo nedodržiavanie lehôt zo strany magistrátu, v pokračovaní projektu takéto situácie nevznikli a pociťovaný stres, neistotu a strach možno vysvetliť skôr osobnostnými charakteristikami účastníkov a účastníčok a závažnosťou ich životnej situácie pred vstupom do projektu, v kombinácii so silnými obavami, že sa v nej znova ocitnú a nedokážu sa z nej vymaniť. Z tohto dôvodu apelujeme na to, aby boli zo strany mesta **dôsledne dodržiavané stanovené lehoty** a aby boli všetky podstatné informácie týkajúce sa nájomných zmlúv v prehľadnej forme verejne dostupné (napríklad na webovej stránke mesta tak, ako v súčasnosti) a pravidelne aktualizované. Zároveň odporúčame, aby boli účastníkom a účastníčkam odovzdané pri podpise nájomnej zmluvy aj v papierovej forme pre prípad, že by nemali prístup k internetu alebo ho nevedeli používať a tiež kvôli tomu, že takáto forma môže byť „uchopiteľnejšia“. Malo by ísť o zjednodušený a skrátený text, ktorému budú môcť porozumieť rôzne skupiny osôb bez ohľadu na ich vzdelanie, kognitívne či jazykové schopnosti. K zmierňovaniu obáv by mali komunikáciou so svojimi klientmi a klientkami prispievať aj sociálni/e pracovníci a pracovníčky.

Ďalšou dôležitou témou je **financovanie**. V pokračovaní projektu sa nezmenilo – mesto organizáciám poskytujúcim podporu neprispieva, čo vyplýva aj z Memoranda o spolupráci. Ako uviedli zástupcovia magistrátu, mesto poskytlo finančne dostupné bývanie, no vzhľadom na limitované zdroje z objektívnych dôvodov nie je v jeho možnostiach pokryť financovanie všetkých oblastí projektu, najmä multidisciplinárne tímy, v ideálnom prípade tvorené sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, právnikmi a právničkami, psychológmi a psychologičkami a pod., ktoré by boli schopné poskytovať komplexnú podporu. Mestu sa však podarilo získať takmer 498 000 € z výzvy Zavádzanie housing-led prístupov so sprievodnými opatreniami na zabezpečenie dostupného bývania⁴⁹ Ministerstva práce,

⁴⁹ Výzva Zavádzanie housing-led prístupov so sprievodnými opatreniami na zabezpečenie dostupného bývania. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. 2023. <https://portal.itms21.sk/dokumentacia/?vyzva=PSK-MPSVR-020-2023-DV-ESF%2B>

sociálnych vecí a rodiny SR, čo umožňuje pokryť mzdové náklady pre štyroch odborných pracovníkov a jedného bytového asistenta na 36 mesiacov. Niektorým nájomníkom a nájomníckam prispievali na úhradu nákladov na bývanie mimovládne organizácie z financií, ktoré získali prostredníctvom uvedenej výzvy. Takáto skúsenosť poukazuje na **potrebu viaczdrojového financovania projektu**, čo potvrdili aj zástupcovia magistrátu. Zároveň zdôraznili, že je dôležité, aby štát sprístupnil výzvy s obdobným zameraním okrem mimovládnych organizácií aj mestám a obciam, vďaka čomu môžu získať aspoň časť potrebných financií. Problematickým aspektom je, že nejde o systémové riešenie – mesto bude musieť po troch rokoch, kedy sa projekt skončí, hľadať nové spôsoby, ako zabezpečiť financovanie pracovníkov a pracovníčok poskytujúcich sociálnu podporu alebo asistenciu s technickými záležitosťami v bytoch.

Zástupca mesta počas fokusovej skupiny zhodnotil, že napriek dosiahnutým úspechom v oblasti bývania zostáva v dlhodobom časovom horizonte najväčšou výzvou práve financovanie:

„A najväčšou výzvou je, podľa mňa, tá finančná situácia, ktorá sa potom odzrkadľuje vo všetkom: v tom personálnom zabezpečení, aj v možnosti dotovať tie nájomy, aby sme vedeli robiť housing first, lebo bez príspevku na bývanie sa to proste nedá robiť a hoc aj to mestské bývanie je najlacnejšie, ale nie je úplne dostupné pre všetky cieľové skupiny. Takže taká globálna výzva je ochrániť financie na túto tému a zabezpečiť aj relevantné personálne zabezpečenie na to.“

Napriek tomu, že mestu poskytovaním dostupného bývania so sociálnou podporou vznikajú dodatočné náklady na personál (najmä odborný tím sociálnej podpory a asistentov), ktoré nie je možné pokryť z bežného rozpočtu a ktoré nie sú kompenzované ani ziskom z prenájmu bytov – ktorý sa kvôli nízkemu nájomu nevytvára, zamestnanci a zamestnankyne Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy vnímajú takéto iniciatívy ako rentabilné. **Investícia do prevencie a priameho riešenia bytovej núdze prostredníctvom poskytovania bývania** totiž umožňuje šetriť finančné zdroje potrebné na zabezpečovanie rôznych služieb pre ľudí bez domova, náklady spojené s umiestnením detí v CDR (centrách pre rodiny a deti) a pod., pričom zároveň zabezpečuje dôstojný život jednotlivcom a rodinám, čo je nemenej dôležité. Pre mesto existuje perspektíva získania určitých financií z prenájmu bytov v kategórii „s podporou“ v budúcnosti, kedy sa môže nájomníkom a nájomníckam nájomné zvýšiť, ak sa dostatočne zvýši aj ich príjem.⁵⁰ Náklady, ktoré mestu vznikajú kvôli potrebe zariadenia bytov sú jednorazové a od roku 2025 došlo k ich výraznému zníženiu vďaka vzniku mestskej nábytkovej banky tvorenej darovaným nábytkom s výnimkou postelí, ktoré mesto z hygienických dôvodov kupuje nové.

⁵⁰ Okrem toho je výška nájomného v mestských bytoch každoročne štandardne valorizovaná.

Aj spolupracujúce mimovládne organizácie okrem personálnej poddimenzovanosti poukázali na potrebu hľadať zdroje financovania, ktoré by mohli v špecifických prípadoch, ako napr. absencia príjmu v dôsledku akútneho ochorenia alebo hospitalizácie klienta či klientky, využiť na pokrytie nájomného, aby nedošlo k ohrozeniu ich bývania. Finančne náročné sú aj niektoré vyšetrenia (napr. magnetická rezonancia), ktoré klienti a klientky potrebujú, no kvôli dlhu na zdravotnom poistení im ich nepreplatí poisťovňa. Náklady preto hradia organizácie z vlastného rozpočtu.

Ďalšie pokračovanie Projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou mesto nepripravuje – aj preto, že nové VZN 15/2023⁵¹ o nájme bytov vytvára priestor pre uplatňovanie prvkov housing first a housing led priebežne v rámci všeobecného prenajímania mestských bytov, čo predstavuje posun z pilotnej – projektovej fázy do systémového riešenia. Na príprave VZN participovali formou pripomienkovania návrhu aj mimovládne organizácie zamerané na poskytovanie pomoci ľuďom bez domova.

Zástupca mesta: „Na VZN, ktoré začne platiť od 1.9.2024⁵² je naviazaných veľa nástrojov a procesov, aj rozhodnutí. ... Ten rozbeh bude určite postupný, ale budeme robiť všetko preto, aby aj takéto bývanie s podporou tam zohrávalo veľmi dôležitú rolu od začiatku a tým pádom projekt dostupného bývania už nebude mať tretie pokračovanie, ale pretaví sa do tejto celkovej zmeny bytovej politiky mesta. Máme tam naplánované aj inovatívne prvky, väčšiu digitalizáciu, lepší manažment vzťahov s nájomcami a aj vznik celého systému prevencie straty bývania, kde budú už aj všetky veci, ktoré boli pomenované aj počas tohto stretnutia a dostanú sa do metodických postupov a budeme tak oveľa lepšie pracovať a riešiť situácie, ktoré vznikajú.“

Týmto nariadením sa zrušili všetky doterajšie poradovníky a štatúty projektov bývania a boli zavedené nové vstupné kritériá, bodovací systém a vytvorený tím sociálnej podpory zameraný na realizáciu sociálnych šetrení. Okrem toho boli vypracované aj interné predpisy „Pravidlá prideľovania bytov“ a „Priority bytovej politiky“.

⁵¹ VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

⁵² Vyjadrenie z mája 2024.

Na základe uvedených skúseností z projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou mestu odporúčame:

I. Pokračovať v poskytovaní bývania založeného na prístupe housing first zraniteľným skupinám obyvateľstva mesta.

- V projekte sa opakovane potvrdilo, že prístup housing first môže byť úspešne implementovaný aj na Slovensku a že si aj jednotlivci a rodiny s potrebou sociálnej podpory dokážu bývanie dlhodobo udržať. Hoci môže byť zabezpečovanie podpory v úvode časovo a finančne náročné, projekty ukázali, že v mnohých prípadoch postupne dochádza k poklesu potreby asistencie a sprevádzania, kedy sa jednotlivci a rodiny stávajú samostatnými.
- Na konci pilotnej fázy projektu, ktorý trval rovnako ako jeho pokračovanie dva roky, si bývanie udržalo 8 z 9 účastníkov a účastníčok. Jeden účastník z bývania kvôli zhoršeniu zdravotného stavu odišiel bývať do zariadenia sociálnych služieb.⁵³ V následnej etape projektu došlo k úmrtiu jedného nájomníka a k odchodu druhého nájomníka do ÚVTOS, zvyšných 8 domácností si bývanie udržalo.
- Spomedzi celkovo 19 domácností opustil byt len jeden človek z dôvodu porušenia podmienok nájomnej zmluvy. Ani raz nedošlo k ukončeniu nájomnej zmluvy kvôli neplateniu nájomného alebo susedským konfliktom.

II. Nastaviť proces sociálneho šetrenia a kritériá výberu nájomníkov a nájomníčok tak, aby boli reálne identifikované všetky podstatné skutočnosti vrátane tých, ktoré môžu viesť k ohrozeniu a strate bývania (s osobitným zameraním na históriu látkových a nelátkových závislostí) alebo k uprednostneniu iných záujemcov a záujemkýň o bývanie so sociálnou podporou.

- V priebehu projektu sa ukázalo, že mesto nemohlo zabrániť situácii, kedy bol účastníkovi pridelený byt v nevyhovujúcej lokalite, pretože nedisponovalo kľúčovou informáciou o tom, že išlo o abstínujúceho užívateľa návykových látok s predchádzajúcimi väzbami na dané miesto.
- V tejto súvislosti tiež odporúčame posilnenie transparentnej komunikácie medzi mestom a mimovládnyimi organizáciami, a tiež medzi mimovládnyimi organizáciami a ich klientmi a klientkami – potenciálnymi nájomníkmi a nájomníčkami.
- Zároveň zdôrazňujeme, že samotná skúsenosť s užívaním návykových látok nesmie byť diskvalifikačným kritériom – v projekte sa ukázalo, že hoci môže dôjsť aj k osobnému zlyhaniu jednotlivca, rovnako sa môže stať bezproblémovým nájomníkom, ktorého nové bývanie ešte viac motivuje k liečbe a abstinencii.

⁵³ Ani v priebehu ďalších dvoch rokov nebola nikomu ukončená nájomná zmluva, došlo však k úmrtiu jednej účastníčky.

- Ak ide o bývanie so sociálnou podporou, malo by byť v čo najväčšej miere zamerané na jednotlivcov a rodiny, ktorí/é takúto podporu skutočne potrebujú. Odporúčame do kritérií hodnotenia zakomponovať aj indikátory zamerané na identifikáciu konkrétnych potrieb záujemcov a záujemkýň a byty im pridelovať najmä v prípade, ak dochádza ku kumulácii nepriaznivých okolností (užívanie návykových látok, dlhodobá nezamestnanosť, zadlženosť, problémové správanie detí žijúcich v domácnosti a pod.). To však v žiadnom prípade neznamená, že mesto nemá venovať pozornosť riešeniu bytovej núdze jednotlivcov a rodín, ktorí/é nemajú vlastné bývanie „len“ z dôvodu nedostatku financií.

III. Dôsledne dodržiavať procesy a lehoty v súvislosti s predĺžením nájomných zmlúv.

- Dobrá dostupnosť dôležitých informácií a predvídateľnosť v zmysle šandardizácie a dodržiavania postupov zo strany mesta zohrávajú dôležitú rolu v zmierňovaní obáv účastníkov a účastníčok projektu z toho, že im nebude predĺžená nájomná zmluva.
- Podstatnou zložkou je aj intenzívnejšie zameranie sociálnej podpory na túto oblasť pri práci s klientmi a klientkami zo strany mimovládnych organizácií.

IV. Posilniť personálne kapacity, aby mohli byť technické problémy v bytoch riešené rýchlejšie.

- Viacerí účastníci a účastníčky projektu poukazovali v jeho oboch fázach na to, že ak sa v bytoch objavia poruchy alebo iné nedostatky, opravy trvajú zo strany mesta, ktoré je za ich vykonanie zodpovedné, neprimerane dlho. Keďže príčinou nie je nezáujem magistrátu o rýchlejšie odstránenie porúch, ale chýbajúce personálne kapacity, ich posilnenie má potenciál výrazne zlepšiť situáciu.
- Vzhľadom na to, že niektorí/é účastníci a účastníčky projektu nemali žiadnu predchádzajúcu skúsenosť s bývaním vo vlastnom alebo prenajatom byte, mohli mať skreslené predstavy o tom, čo sú problémy, ktoré treba riešiť s prenajímateľom, a kedy ide len o bežné opotrebovanie alebo estetické nedostatky. V tomto kontexte sa otvára priestor na komunikáciu a edukáciu klientov a klientok, ktorú môžu pokryť mimovládne organizácie, a tiež zahrnutie názorných príkladov do manuálu, ktorú nájomníci a nájomníčky dostávajú pri podpise nájomnej zmluvy/odovzdaní bytu.

V. Vytvoriť postupy pre predchádzanie a riešenie susedských sporov.

- Susedské konflikty môžu ohroziť istotu bývania účastníkov a účastníčok projektu, a ich riešenie zároveň predstavuje záťaž pre pracovníkov a pracovníčky mesta. Je preto nevyhnutné vynaložiť úsilie na ich predchádzaniu. Nie je výnimočné, že dochádza k ostrakizácii účastníkov a účastníčok niektorými pôvodnými obyvateľmi

a obyvateľkami bytového domu, čo vedie k napätiu, sporom a nespokojnosti na oboch stranách. Z tohto dôvodu vo všeobecnosti neodporúčame zameriavať pozornosť pôvodných obyvateľov na nasťahovanie nových obyvateľov a ich scitlivovanie. Považujeme za vhodné smerovať pozornosť na zlepšovanie medziľudských a komunikačných zručností klientov a klientok mimovládnych organizácií a spôsobov riešenia možných nedorozumení.

- Ak to umožňujú podmienky a štruktúra obyvateľov a obyvateľiek bytového domu, odporúčame rozšíriť systém neformálneho domového dôvernictva a jeho spolupráce s mestom.
- Mestu odporúčame, aby o sporoch rozhodovalo rovnakým spôsobom ako v súčasnosti, teda na základe dôkazov.

VI. Využívať viaceré zdroje na financovanie projektov housing first.

- Dostupné finančné zdroje priamo ovplyvňujú možnosť mesta rozširovať bytový fond a realizovať jeho úpravy vrátane debarierizácie.
- Poskytnutie bývania osobám s komplexnými potrebami si vyžaduje zabezpečenie odborného tímu, optimálne multidisciplinárneho, ktorý bude schopný poskytovať potrebnú podporu. Vzhľadom na limitované finančné zdroje mesta, ktoré nepostačujú ani na zaobstaranie ďalších nájomných bytov, nie je reálne očakávať, že by malo z vlastných zdrojov prostriedky aj na financovanie tímov sociálnej podpory. Nedostatku financií čelia aj mimovládne organizácie, ktoré v oboch etapách projektu zabezpečovali sociálnu podporu.
- Hoci je využívanie rôznych grantov, projektov a výziev nesystémové, dočasné a administratívne náročné, môže reprezentovať čiastočné riešenie chýbajúcich financií.
- Odporúčame zamerať sa na možnosti viaczdrojového financovania, ktoré by bolo možné využívať dlhodobo.

VII. Zvýšiť počet dostupných bezbariérových bytov.

- Mesto v súčasnosti disponuje len deviatimi bezbariérovými bytmi, ktoré sú navyše dlhodobo obsadené. Je preto potrebné zabezpečiť ďalšie – kúpou alebo úpravami bytov, ktoré už sú súčasťou bytového fondu.
- Takéto byty nemusia nevyhnutne slúžiť len pre nájomníkov a nájomníčky so zdravotným znevýhodnením, ale aj pre osoby vo vyššom veku s obmedzenou mobilitou.

VIII. Zapojiť do spolupráce s účastníkmi a účastníčkami projektu peer pracovníkov a pracovníčky a vytvoriť multidisciplinárny tím na poskytovanie komplexnej pomoci.

- Odporúčame v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami angažovať peer pracovníkov a pracovníčky, ktorí/é by prichádzali do kontaktu s nájomníkmi a nájomníčkami. Na základe vlastnej skúsenosti by im mohli pomáhať zvládať bežné životné situácie, ako aj prispieť k redukcii stresu súvisiaceho s predlžovaním nájomných zmlúv a susedskými vzťahmi.
- Vzhľadom na to, že sa niektorí nájomníci a nájomníčky nachádzajú v rôznorodých, náročných životných situáciách, je opodstatnené nadviazať spoluprácu z odborníkmi a odborníčkami z rôznych oblastí – okrem sociálnej práce predovšetkým psychológie, práva a tiež adiktológie.

Hoci je nedostupnosť bývania problémom, ktorý je najviac zreteľný vo veľkých mestách vrátane Bratislavy, týka sa celého Slovenska. V súčasnosti existuje pomerne široké spektrum nástrojov na podporu rozvoja bývania, no na druhej strane však v tejto oblasti rovnako existujú aj viaceré pretrvávajúce výzvy. Kľúčovým koncepčným dokumentom, ktorý nielen opisuje hlavné výzvy v oblasti bývania, ale aj identifikuje ciele a opatrenia zamerané na rozvoj, je Bytová politika Slovenskej republiky do 2030.⁵⁴ Oblasť bývania je tiež súčasťou Národnej koncepcie prevencie a ukončovania bezdomovstva,⁵⁵ s dôrazom na podporu prístupu k bývaniu zraniteľných skupín obyvateľstva.

Hlavnou víziou štátu do roku 2030 je *„dosiahnuť postupné zvýšenie dostupnosti a kvality bývania v SR zameraním sa na zvýšenie cenovej a fyzickej dostupnosti bývania s dôrazom na rozvoj všetkých foriem nájomného bývania. ... Pre naplnenie vízie je potrebné vytvárať rámec pre zapojenie všetkých subjektov procesu rozvoja bývania pri riešení navrhovaných úloh, vytvárať priestor pre participáciu všetkých úrovní rozhodovania a posilňovať partnerstvo medzi verejným, súkromným a mimovládnyim sektorom na horizontálnej i vertikálnej úrovni.“*⁵⁶ Vo vzťahu k zvyšovaniu dostupnosti bývania pre zraniteľné skupiny obyvateľstva Bytová politika⁵⁷ zdôrazňuje nutnosť zamerať sa na dostupnosť a kvalitu sociálnych služieb v súlade s potrebami cieľových skupín. Nezastupiteľnú úlohu pri riešení krízových situácií v bývaní majú a budú mať aj iné prechodné formy ubytovania s následným možným získaním trvalého bývania. Postupne by mali byť v praxi realizované aj pilotné projekty bývania s podporou (housing first a rapid re-housing) pre ľudí bez domova, vrátane ľudí bez prístrešia a ľudí so závislosťami, s cieľom

⁵⁴ Bytová politika Slovenskej republiky do 2030. Ministerstvo dopravy SR, 2021. Dostupné:

https://www.mindop.sk/fileadmin/documents/vystavba/bytovapolitika/dokumenty/koncepcie/BP_2030.pdf

⁵⁵ Národná koncepcia prevencie a ukončovania bezdomovstva. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2022. Dostupné: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/prevencia-ukoncovanie-bezdomovstva/narodna-koncepcia-prevencie-ukoncovania-bezdomovstva.pdf>

⁵⁶ Bytová politika Slovenskej republiky do 2030, s. 2.

⁵⁷ Ibid.

zavedenia systémových riešení v tejto oblasti. Zároveň pre zlepšenie kvality života ľudí so zdravotným znevýhodnením, ale aj v kontexte starnutia populácie, je potrebné zamerať sa na zabezpečenie dostupného bezbariérového užívateľného bývania v súlade s princípmi univerzálneho navrhovania alebo upraviteľného bývania.⁵⁸ V tejto oblasti sú v dokumente navrhnuté nasledovné opatrenia:

- posilniť personálne kapacity výkonu sociálnej práce so zraniteľnými skupinami v oblasti bývania;
- pripraviť v spolupráci s relevantnými partnermi odporúčania pre samosprávu pri výbere nájomcov a prideľovaní nájomných bytov určených na sociálne bývanie – z aplikačnej praxe vyplýva, že niektoré samosprávy majú nesprávne nastavené kritériá na pridelenie nájomného bytu, ak samospráva vopred nemá presne kvantifikované životné situácie ľudí, ktorým by dokázala poskytnúť nájomné byty a pravidlá prideľovania bytov určujú podmienky, ktoré sú pre týchto ľudí buď z hľadiska výšky nájmu nedosiahnuteľné, prípadne samospráva stanovila kritériá, ktoré sú dodatočnými bariérami efektívneho využívania nájomných bytov;
- motivovať samosprávy k budovaniu dostupného bezbariérového užívateľného nájomného bývania;
- systematicky prepájať sociálne nájomné bývanie s poskytovaním podporných sociálnych služieb v opodstatnených prípadoch – v rámci podporných služieb (podpora samostatného bývania) je možné fyzickým osobám nachádzajúcim sa v rôznych nepriaznivých situáciách poskytovať rôzne druhy pomoci priamo v ich prirodzenom prostredí (teda aj v sociálnom nájomnom byte).⁵⁹

Bratislava Projektom dostupného bývania prispieva naplňaniu cieľov viacerých strategických dokumentov SR a zabezpečuje svojim obyvateľom možnosť dôstojne bývať aj v prípade, ak sa kvôli nedostatočnej výške príjmu a iným nepriaznivým okolnostiam nachádzajú na komerčnom trhu s bývaním v nevýhodnej pozícii, hoci možnosti hlavného mesta signifikantne ovplyvňuje predovšetkým nedostatočná kapacita bytového fondu. **Napriek uvedeným odporúčaniam, ktoré reflektujú potenciálne slabé miesta projektu, nejde o zásadné problémy, ktoré by indikovali, že bol projekt neúspešný. Tieto nedostatky možno vnímať skôr ako dôsledok chýbajúcich praktických skúseností** s obdobnými špecifickými projektmi (či už v Bratislave alebo iných slovenských mestách), ktorým sa dá predchádzať zavedením alebo úpravou niektorých relatívne jednoduchých postupov. Mesto kompenzovalo nedostatok skúseností nielen realizáciou tohto výskumu s cieľom jeho nestrannej evaluácie, ale aj aktívnym prístupom k riešeniu vzniknutých problémov a v neposlednom rade tiež

⁵⁸ TURKOVIČ, Z., KVÁLOVÁ, D. Podmienky a potreby bývania rodín na Slovensku: podkladový materiál k realizácii výskumu. Bratislava: IVPR, 2025.

⁵⁹ Bytová politika Slovenskej republiky do 2030. Ministerstvo dopravy SR, 2021. Dostupné: https://www.mindop.sk/fileadmin/documents/vystavba/bytovapolitika/dokumenty/koncepcie/BP_2030.pdf

zohľadnením skúseností s pilotnou etapou projektu do VZN,⁶⁰ ktoré upravuje podmienky nájmu bytov.

Bratislava sa ako jedno z prvých miest na Slovensku rozhodla realizovať projekt s prvkami housing first, čím sa seba zároveň prebrala riziká vyplývajúce z implementovania nového prístupu k ukončovaniu bezdomovstva v špecifických podmienkach Slovenska. Napĺňaním formulovaných odporúčaní môže svoju pomoc zraniteľným skupinám obyvateľov ešte viac posilniť, skvalitniť a reprezentovať príklad dobrej praxe pre ostatné mestá.

⁶⁰ VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

ZÁVER

Prístup housig first predstavuje v mnohých štátoch etablovaný nástroj na efektívne ukončovanie bezdomovstva. V dvoch samostatne realizovaných výskumoch, ktoré sa uskutočnili v súvislosti s pilotnou a pokračujúcou druhou fázou projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou, sme overovali jeho úspešnosť v podmienkach hlavného mesta Slovenska. Špecifikom Bratislavy, podobne ako iných veľkých miest, je výrazný nedostatok cenovo dostupného nájomného bývania – či už verejného, kvôli limitovanému bytovému fondu mesta, alebo od súkromných prenajímateľov. Problémom je tiež nedostatočná alebo často celkom absentujúca finančná podpora pre ľudí s nízkym príjmom, ktorá by im umožňovala získať a udržať si primerané bývanie. Jednou z kľúčových bariér je nastavenie príspevku na bývanie, ktorý ľuďom v núdzi neposkytuje skutočnú pomoc. Situáciu komplikuje aj distribúcia kompetencií v oblasti výkonu bytovej politiky, ktoré sú zo štátu prenesené na mestá a obce. Tie však čelia problémom s nedostatkom financií a podpory zo strany štátu. V neposlednom rade rozsah bytového fondu miest a obcí výrazne zaostáva za dopytom po cenovo dostupnom nájomnom bývaní, a to najmä vo veľkých mestách.⁶¹

V tejto záverečnej správe sme priniesli zistenia z výskumu realizovaného v rámci druhej etapy projektu, do ktorého sa pôvodne zapojili dve rodiny a osem jednotlivcov, z ktorých dvaja boli v priebehu nahradení jednou náhradníčkou a jedným náhradníckym párom. Výber konkrétnych účastníkov a účastníčok bol v kompetencii odbornej komisie mesta, no podieľali sa na ňom aj neziskové mimovládne organizácie poskytujúce pomoc ľuďom v bytovej núdzi, resp. bez domova. Podmienkou bolo, aby účastníci a účastníčky v priebehu projektu spolupracovali so sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami, ktorí/é im poskytujú podporu zohľadňujúcu ich individuálne potreby.

Zásadným zistením, ktoré priniesol realizovaný výskum je, že aj na Slovensku môže byť prístup housing first úspešne využitý v praxi. V tomto ohľade ide zároveň o potvrdenie výsledkov predchádzajúceho výskumu uskutočneného v kontexte pilotnej fázy projektu. Po dvoch rokoch od nasťahovania si bývanie udržali všetci účastníci a účastníčky projektu, s výnimkou dvoch špecifických prípadov, ktorými boli úmrtie a výkon trestu odňatia slobody. Žiaden z nájomníkov neprišiel o bývanie z dôvodu dlhov na nájomnom – a to napriek vážnym finančným problémom, ktorým čelí väčšina zapojených domácností – a ani z dôvodu susedských sporov, ktoré sa podobne ako v pilotnej fáze v niekoľkých prípadoch vyskytli aj v tejto etape projektu. Bývanie sa podarilo udržať aj účastníkom so závislosťou a účastníkom, ktorí mali predchádzajúcu skúsenosť s pobytom v zariadení na výkon trestu a výkon odňatia slobody.

⁶¹ Nedosiahnuteľná potreba bývať: Výskum o práve na bývanie a dostupnosti verejného nájomného bývania na Slovensku. Amnesty International Slovensko, 2024. Dostupné: <https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2024/11/Nedosiahnuteľna-potreba-byvat-s-ilustraciami.pdf>

Pred nasťahovaním do bytov zotrúvali účastníci a účastníčky, mnohokrát s vážnymi zdravotnými problémami, v neistom a nevyhovujúcom bývaní dlhodobo – niekoľko rokov alebo desaťročí. Účastníci a účastníčky, ktorí/é pred vstupom do projektu nebývali v ubytovniach, zvyčajne žili v absolútne nevyhovujúcom prostredí, ako napríklad v chatke z dosiek bez elektriny a vody či celkom bez prístrešku na ulici. Príčiny, kvôli ktorým sa účastníci a účastníčky projektu ocitli v bytovej núdzi boli rôzne, zvyčajne išlo o rozchod alebo rozvod, smrť rodičov či pobyt v ústave na výkon odňatia slobody; jedna účastníčka odišla zo svojho domova kvôli domácejmu násiliu. V konečnom dôsledku však spoločným menovateľom zostáva nedostatok financií.

Získanie možnosti bývať v byte bolo preto pre účastníkov a účastníčky projektu zásadnou zmenou, ktorá mala pozitívny vplyv na rôzne oblasti ich životov: priniesla im pocit istoty a bezpečia, možnosť riešiť svoje zdravotné problémy, nájsť si prácu, znovuobjaviť svoju vlastnú hodnotu a sebaúctu či obnoviť rodinné vzťahy. Niektorí/é vnímali pridelenie bytu ako šancu na nový začiatok.

Jedným z cieľov projektu bolo identifikovať najčastejšie potreby a intenzitu sociálnej podpory jeho účastníkov a účastníčok v bývaní. Rovnako ako v pilotnom projekte, aj druhej etape bol aplikovaný princíp oddelenia poskytovania bývania, čo bolo v kompetencii mesta, a podpory, ktorú zabezpečovali spolupracujúce neziskové organizácie. Výskum ukázal, že sociálna podpora pokrývala predovšetkým oblasť zdravia, financií (najmä riešenie osobného bankrotu) a vybavovania úradných záležitostí. Špecifickým zdravotným problémom, ktorému bolo potrebné venovať pozornosť v predchádzajúcom aj súčasnom projekte, a ktorý bude vyžadovať pozornosť aj v budúcnosti, sú závislosti. V projektoch housing first, ktoré sa zameriavajú aj na ľudí s duálnou diagnózou – teda ktorí majú zdravotné problémy a zároveň užívajú návykové látky, nejde o ojedinelú problematiku.⁶²

Hoci sa intenzita sociálnej podpory líšila v závislosti od individuálnych klientov a klientok už v úvode projektu, v jeho priebehu klesala. Po skončení projektu sa jeho účastníci a účastníčky z pohľadu hlavného mesta stali štandardnými nájomníkmi a nájomníčkami, ktorým by bola poskytnutá sociálna podpora príslušným referátom magistrátu až v prípade, ak by sa objavili nejaké problémy, ako napríklad dlhy na nájomnom alebo susedské spory.

Priestor pre zlepšenie vnímali samotní účastníci a účastníčky projektu najmä v oblasti riešenia technických problémov v bytoch zo strany magistrátu. Ukázalo sa, že hlavnou príčinou dlhého čakania na opravy sú nedostatočné personálne kapacity mesta, ktoré je potrebné posilniť. Hoci v projekte jednoznačne prevládajú pozitívne aspekty nad negatívnymi, sociálne pracovníčky v priebehu fokusovej skupiny vnímali do budúcnosti priestor na upravenie spôsobu výberu účastníkov a účastníčok projektu tak, aby sa doňho nedostávali jednotlivci

⁶² TSEMBERIS, S., GULCUR, L. a NAKAE, M. „Housing First, Consumer Choice, and Harm Reduction for Homeless Individual With a Dual Diagnosis.“ American Journal of Public Health Volume 94. Dostupné: <https://doi.org/10.2105/AJPH.94.4.651>

a rodiny, ktorí/é reálne nepotrebujú sociálnu podporu. Na druhej strane však platí, že aj jednotlivci a rodiny v bytovej núdzi, hoci bez komplexných potrieb, potrebujú plnohodnotne bývať, čo im komerčný trh s nehnuteľnosťami, najmä kvôli cenovej nedostupnosti, neumožňuje. V budúcnosti je takýmto prípadom možné predísť zavedením dodatočných kritérií výberu účastníkov a účastníčok, ktoré by zohľadňovali ich špecifické potreby, čo je zároveň možné od vstupu VZN 15/2023 o nájme bytov do platnosti. Výzvou zostáva aj riešenie susedských sporov, a to najmä z dôvodu, že môžu prispieť k ohrozeniu bývania, v dôsledku čoho sa môžu účastníci a účastníčky opäť ocitnúť v bytovej núdzi. Aj keď mesto už v súčasnosti disponuje pracovným postupom na ich riešenie, je potrebné zabezpečiť dostatočný počet pracovníkov a pracovníčok, ktorí/é sa tejto agende budú venovať. Hlavné mesto má aktuálne 10-členný tím sociálnej podpory v bývaní, ktorý však v priebehu projektu neexistoval. Jeho financovanie je zabezpečené s využitím dvoch zdrojov: jednak zo strany mesta a tiež prostriedkami získanými z eurofondov na základe výzvy Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR.⁶³

Spoločnou charakteristikou pilotnej aj druhej fázy projektu je, že sa v značnej miere opierali o synergiu s inými projektmi zapojených organizácií s podobným zameraním, t. j. neponúkali reálne možnosti financovania činnosti odborného tímu a jeho rozširovania či vzdelávania. Do budúcnosti by bolo vhodné hľadať aj v tomto smere systémové riešenia, a to nielen na úrovni mesta, ale aj samospráv či štátu. Hlavnou devízou projektu je cenová dostupnosť ponúknutých bytov, najmä v porovnaní s komerčnými prenájmi, a stabilita bývania, ktoré vďaka uplatneniu prístupu housing first získali aj ľudia s komplexnou potrebou pomoci, pre ktorých by to za iných okolností bolo obzvlášť náročné, vo väčšine prípadov až nemožné.

Význam projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou je nesporný. Napriek všetkým uvedeným pozitívam je jeho hlavným prínosom skutočnosť, že jeho pilotná etapa vytvorila predpoklady pre vznik nového VZN 15/2023 platného od 1. septembra 2024,⁶⁴ vďaka ktorému sa prístup housing first stal súčasťou systémového riešenia v rámci prenajímania mestských bytov. Projekt Dostupného bývania so sociálnou podporou sa riadil vlastným štatútom do jeho zániku v septembri 2024, kedy sa všetci nájomníci a nájomníčky v rôznych projektoch bývania stali štandardnými nájomníkmi a nájomníčkami mesta v súlade s novým VZN a príslušnými internými predpismi (napr. Pravidlá prideľovania bytov).

Okrem projektov zameraných na dostupné bývanie so sociálnou podporou hlavné mesto zlepšuje situáciu v oblasti nájomného bývania a rozvoja mestského bytového fondu komplexne. Nové byty získava rôznymi spôsobmi, ako napríklad rekonštrukciou starších bytov a objektov, vlastnou výstavbou, spoluprácou so súkromným sektorom či nákupom bytov z komerčného trhu. V roku 2025 patrí k aktuálnym projektom bytovej výstavby projekt na Muchovom námestí v Petržalke s kapacitou 103 mestských nájomných a náhradných bytov,

⁶³ Z neistoty k stabilite – podporou k udržateľnému bývaniu. Dostupné: <https://bratislava.sk/mesto-bratislava/projekty/eu-projekty/program-slovensko/z-neistoty-k-stabilite>

⁶⁴ VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

objekt na Terchovskej ulici v Ružinove, ktorý prinesie 83 bytov alebo 100 bytov v polyfunkčnej zóne Janíkov dvor.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Bytová politika Slovenskej republiky do 2030. Ministerstvo dopravy SR, 2021. Dostupné: https://www.mindop.sk/fileadmin/documents/vystavba/bytovapolitika/dokumenty/koncepcie/BP_2030.pdf

GERBERY, D., TURKOVIČ, Z., ONDRUŠOVÁ, D. Záverečná správa z Registračného týždňa rodín v bytovej núdzi v Košiciach. Bratislava: IVPR, 2021. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/01/Z%C3%A1vere%C4%8Dn%C3%A1-spr%C3%A1va_RT_final.pdf

KVÁLOVÁ, D. et al. Ľudia bez domova sa rátajú. Záverečná správa zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave 2023. Bratislava: IVPR, 2024. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/SLBD_zaverecna-sprava_ba.pdf

KVÁLOVÁ, D., TURKOVIČ, Z., MIČICOVÁ ĽUPTÁKOVÁ, M. Housing first Bratislava: dostupné bývanie so sociálnou podporou. Záverečná správa z výskumu. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2023/10/housing_first_ba_byvanie_so_soc_podporou_vu_2023.pdf

LORENC, I., ONDRUŠOVÁ, D. Ethos typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania: stručná charakteristika, základné tézy a možnosti slovenskej terminológie. Dostupné: <https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/kapitola1.pdf>

Národná koncepcia prevencie a ukončovania bezdomovstva. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2022. Dostupné: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/prevenicia-ukoncovanie-bezdomovstva/narodna-koncepcia-prevenicie-ukoncovania-bezdomovstva.pdf>

Nedosiahnuteľná potreba bývať: Výskum o práve na bývanie a dostupnosti verejného nájomného bývania na Slovensku. Amnesty International Slovensko, 2024. Dostupné: <https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2024/11/Nedosiahnutelna-potreba-byvat-s-ilustraciami.pdf>

NILSSON, S. F. a kol. „Life-years lost in people experiencing homelessness and other high-risk groups in Denmark: a population-based, register-based, cohort study.“ The Lancet Public Health, Volume 10, Issue 9, 2025. DOI: [10.1016/S2468-2667\(25\)00171-9](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(25)00171-9)

ONDRUŠOVÁ, D., TURKOVIČ, Z. Housing first pre rodiny v Košiciach. Priebežná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2022. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/06/Ke-priebezna-sprava-final.pdf>

ONDRUŠOVÁ, D., TURKOVIČ, Z., GERBERY, D. Housing first Bratislava: Dostupné bývanie so sociálnou podporou. Priebežná správa z výskumu. Bratislava: IVPR, 2022. Dostupné: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2022/03/Priebezna-sprava_HF_Bratislava.pdf

PLEACE, N. Evropská příručka Bydlení především. Praha: Úrad vlády ČR, 2017. ISBN: 978-80-7440-159-6. Dostupné: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/hfguide_cz_171006_orez.pdf

Poradovník žiadateľov o mestský nájomný byt. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/Poradovnik_ziadatelov_na_zverejnenie_310325_96dcb53be8.pdf

Pravidlá prideľovania bytov. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/S34_Pravidla_pridelovania_bytov_1_1_6546f24a37.pdf

RICHARDS, J. a KUHN, R. „Unsheltered Homelessness and Health: A Literature Review.“ AJPM Focus, Volume 2, Issue 1, 2023. ISSN: 2773-0654. DOI: [10.1016/j.focus.2022.100043](https://doi.org/10.1016/j.focus.2022.100043)

Štatút projektu Dostupného bývania zo sociálnou podporou. Dostupné: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/statut_dostupne_byvanie_2022_a8f4ae57bf.pdf

TURKOVIČ, Z., KVÁLOVÁ, D. Podmienky a potreby bývania rodín na Slovensku: podkladový materiál k realizácii výskumu. Bratislava: IVPR, 2025.

UJHÁZYOVÁ, M., MÁRIÁSSYOVÁ, A., MESÁROŠ, M. Dostupnosť obecného nájomného bývania. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2024. Dostupné: <https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/dostupnost-obecneho-najomneho-byvania.pdf>

Výzva Zavádzanie housing-led prístupov so sprievodnými opatreniami na zabezpečenie dostupného bývania. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Dostupné: <https://portal.itms21.sk/dokumentacia/?vyzva=PSK-MPSVR-020-2023-DV-ESF%2B>

VZN 1/2006. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/1-2006>

VZN 15/2023 o nájme bytov. Dostupné: <https://bratislava.sk/vzn/15-2023>

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov Dostupné: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/>

Z neistoty k stabilite – podporou k udržateľnému bývaniu. Dostupné: <https://bratislava.sk/mesto-bratislava/projekty/eu-projekty/program-slovensko/z-neistoty-k-stabilite>

PRÍLOHA: ZOZNAM OTÁZOK PRE VÝSKUMNÉ ROZHOVORY

Nasledujúci zoznam otázok predstavuje základnú osnovu.⁶⁵ Hoci zostala podstata otázok vždy zachovaná, ich konkrétna formulácia a štruktúra boli prispôsobené komunikačnému štýlu a zručnostiam účastníkov a účastníčok rozhovorov a ich špecifickej životnej situácii s dôrazom na rešpektovanie dôstojnosti. V druhom a treťom kole boli otázky prispôsobené informáciám, ktoré odznali pri predchádzajúcej interakcii.⁶⁶

Pred každým rozhovorom boli účastníci a účastníčky oboznámení/é s jeho účelom a priebehom. Každému rozhovoru zároveň predchádzalo informovanie o zachovaní anonymity a vyžiadanie explicitného súhlasu s účasťou.

ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE* (úvodné otázky v 1. kole rozhovorov)⁶⁷

Aké je vaše krstné meno?

Koľko máte rokov?

Momentálne ste... (zamestnaný, na dôchodku, na materskej dovolenke atď.)

Aké je vaše najvyššie ukončené vzdelanie? Na akú školu ste chodili?

Ako dlho už žijete v Bratislave?

Máte deti? Koľko majú rokov? Bývajú s vami?

ÚVODNÁ OTÁZKA (v 2. a 3. kole rozhovorov)

Naposledy sme sa rozprávali (termín). Ako ste sa odvtedy mali? Udialo sa vo vašom živote niečo dôležité – či už pozitívne, alebo negatívne?

HISTÓRIA BYTOVEJ NÚDZE*

Kde ste vyrastali do svojich 18 rokov? S kým ste bývali v detstve?

Kedy ste sa odsťahovali (od rodičov)? Kam ste išli?

Čo bolo potom? Kde všade ste bývali?

Kde ste bývali pred vstupom do tohto projektu (pred nasťahovaním do tohto bytu)?

⁶⁵ Účastníci a účastníčky mali možnosť odmietnuť odpovedať na akúkoľvek otázku (napríklad z dôvodu, ak im bola nepríjemná).

⁶⁶ Napríklad ak účastník v prvom kole uviedol, že si plánuje „vybaviť osobný bankrot“ alebo ísť na zubné ošetrovanie, v nasledujúcom kole sme zisťovali, či sa to už uskutočnilo.

⁶⁷ Otázky označené hviezdikou (*) boli položené len v prvom kole rozhovorov.

Skúšali ste si hľadať bývanie v byte ako nájomník/bývanie v podnájme? Ak áno, čo bolo pre vás najväčšou prekážkou? Ak nie, prečo?

BÝVANIE

Ako/kedy ste sa dozvedeli, že vám bol pridelený byt? Aká bola vaša reakcia?*

Kedy ste sa nasťahovali do toho bytu? Ako to prebiehalo? Bolo niečo, s čím ste potrebovali pomoc?*

Mali ste na výber z viacerých bytov, alebo vám bol ponúknutý iba tento?*

Bolo niečo, čo vás po nasťahovaní prekvapilo – pozitívne alebo negatívne?*

Ako sa vám páči lokalita, kde bývate? Máte poruke všetko, čo potrebujete?*

Ako sa vám s odstupom času býva v tomto byte? Ako si zvykli na nové prostredie/byt vaše deti?

Objavili sa nejaké problémy alebo poruchy? Ak áno, ako ste to riešili?

Je niečo, čo vám v byte chýba, alebo máte všetko, čo potrebujete?

Ako by ste ohodnotili vašu spokojnosť s terajším bývaním? Použite, prosím, stupnicu od 1 do 10, kde 1 znamená, že ste veľmi nespokojný a 10 znamená, že ste veľmi spokojný. Mohli by ste odôvodniť svoje hodnotenie?

Cítite sa v tomto byte „ako doma“?

Mali ste niekedy obavy, že by ste o toto bývanie mohli prísť? Kvôli čomu?

Riešili ste už predĺženie nájomnej zmluvy? Ako to prebiehalo?

ZLOŽENIE DOMÁCNOSTI

S kým v tomto byte bývate?*

Ak relevantné: S koľkými deťmi teraz bývate? Zmenilo sa to nejako od nášho posledného rozhovoru?

Pribudol vám do domácnosti nový člen, napríklad váš partner/partnerka?

Máte nejaké domáce zvieratko?

ZAMESTNANIE A VZDELÁVANIE

Odkedy sme sa spolu naposledy rozprávali, zmenila sa vaša situácia v zamestnaní?

Ak relevantné: O akú prácu ide/išlo? (Bola to brigáda, stála práca...?)

Ak relevantné: Ako dlho ste nemali/nemáte prácu?

Ak relevantné: Ako sa vám darilo s predajom časopisu NotaBene?

Máte v oblasti práce na nasledujúce obdobie nejaké ďalšie plány? (Např.: Chceli by ste si nájsť inú prácu? Uvažovali ste o rekvalifikačnom kurze?)

Aká je vaša vysnívaná práca? Čo by ste chceli robiť?

Zmenila sa situácia v oblasti zamestnania vášho partnera/vašej partnerky?

OTÁZKY ZAMERANÉ NA DETI (ak ide o rodinu)

Navštevujú vaše deti po vyučovaní nejaké krúžky? Ak áno, podľa čoho ste tieto krúžky vyberali? Ak nie – prečo?

Podarilo sa vašim deťom nájsť si medzi susedmi alebo spolužiakmi nových kamarátov? Sú v kontakte s kamarátmi z ubytovne?

Zmenil sa po nasťahovaní do bytu školský prospech vašich detí, alebo je stále rovnaký? Ak áno – čomu túto zmenu pripisujete?

ZDRAVIE

Máte všeobecného lekára, ku ktorému by ste mohli ísť, keby ste potrebovali?*

Máte vy (alebo vaše deti, partner/ka) nejaké ochorenie?*

Zmenil sa vám alebo členom vašej rodiny za posledné mesiace zdravotný stav? Došlo k nejakému zlepšeniu alebo zhoršeniu? Čím si túto zmenu vysvetľujete?

Objavili sa u vás alebo u členov vašej nejaké nové, závažnejšie zdravotné problémy? Ak áno, aké? Riešili ste ich s lekárom?

Ako by ste celkovo zhodnotili váš zdravotný stav na škále od 1 do 10, kde 1 znamená, že je veľmi zlý a 10 znamená, že je výborný? Mohli by ste svoje hodnotenie odôvodniť?

FINANČNÁ SITUÁCIA

Čo je momentálne váš hlavný zdroj príjmu?

Poberáte aj nejaké príspevky alebo dávky (např. príspevok na bývanie, dávku v hmotnej núdzi, invalidný dôchodok...)?

Zmenila sa výška vášho príjmu odkedy sme sa spolu naposledy rozprávali?

Dokážete si zo svojho príjmu sporiť?

Máte v súčasnosti nejaké dlhy alebo exekúcie?

Zmenila sa vaša situácia v oblasti zadlženia? Vznikli vám nejaké nové dlhy?

Prešli ste v minulosti osobným bankrotom? Uvažovali ste o takejto možnosti?

Stalo sa vám, že vám v tomto byte vznikol nedoplatok za nájomné alebo energie? Ak áno, ako ste sa to dozvedeli? S kým/ako ste to riešili?

Stalo sa vám v poslednom období, že ste nemali dosť peňazí na zaplatenie jedla alebo liekov, ktoré ste potrebovali? Ak áno, ako ste to riešili?

SPOLUPRÁCA SO SOCIÁLNYMI PRACOVNÍKMI, BEŽNÉ AKTIVITY A PLÁNY

Ako často sa stretávate s vaším sociálnym pracovníkom? V čom vám teraz pomáha, čo spolu zvyknete riešiť?

Vyhovuje vám takýto kontakt, alebo by ste boli radšej, keby ste sa stretávali častejšie/menej často?

Ako vyzerá váš bežný deň? Ráno vstanete – a čo potom?

Čo radi robíte vo voľnom čase? Máte nejaké záľuby?

Ak relevantné: Ako ste strávili prvé Vianoce (sviatky) v tomto byte? V porovnaní s obdobím, keď ste bývali (inde), bolo to teraz v niečom iné?

Čo hovoríte na vašich susedov? Ako spolu vychádzate? Navštevujete sa niekedy? Neobjavili sa náhodou nejaké nedorozumenia alebo konflikty?

Ste v kontakte s vašimi známymi, kamarátmi? Ak áno, akým spôsobom? Ako často?

Navštevuje vás vaša rodina, blízki?

Ste v kontakte (aj) so svojimi známymi z obdobia pred nasťahovaním do bytu? Prečo áno/nie? Navštevujú vás?

Máte vo svojom okolí ľudí, na ktorých by ste sa mohli obrátiť, keby ste potrebovali pomoc?

Zmenil sa za posledné mesiace nejaký váš kontakt s vašou rodinou? Podarilo sa vám napríklad stretnúť sa s niekým z rodiny, koho ste dlho nevideli? Obnoviť vzťah s deťmi? Ak áno, vďaka čomu sa to podarilo?

Máte do budúcnosti nejaké plány, ciele? Čo by ste chceli, aby sa stalo/podarilo?

ZVLÁDANIE STRESU A CELKOVÁ SPOKOJNOSŤ

Máte pocit, že sa teraz Váš život ubera správny smerom, alebo ani nie?

Odkedy bývate v tomto byte, stalo sa vám, že ste mali pocit, že problémov je už tak veľa, že sa to nedá zvládnuť? Čo bolo príčinou? Ako ste takúto situáciu riešili?

S čím ste momentálne najviac nespokojný? Je niečo také?

A naopak – s čím ste teraz najviac spokojný?

Je ešte niečo, čo by ste nám chceli povedať?